

37

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

64 pagini - 2.000 lei

CEREMONII POLITICE

CEREMONII POLITICE

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHİȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația
Societatea Civilă
President DAN GRIGORE

Editors

Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Preda
Cristian R. Păvulescu
Valentin Stan
Louis Ulrich
(*Deputy Editor*)

Graphics

Tomnița Florescu
Manager
Alice Dumitache

Desktop Publishing

Ω PRESS '93

Manuela Gheorghiu
Mirela Palade

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la număr 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se ciștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii
● șase luni – 15.000 lei
● un an – 30.000 lei plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri
Tel: ● Sediul Fundație: 211 4923 ● Administrație: 673 6186
● Tehnoredactare: 614 0827 ● Fax: 223 3389

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihaci Naplo: Oradea
Librăria Omniskop: Craiova
Fundatia Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărăndeanu 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltau 59

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Acest număr a fost finanțat de programul PHARE pentru democrație

Tiparul executat la ROMCARTEXIM

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	Puzzle din întuneric
5. Ceremonii politice	Mihai Coman	Puterea – între liturgii politice și carnaval
9.	Cristina Lascu	"Și eu am fost în Arcadia"
12.	Lucian Boia	Recursul la istorie
16.	Delia Vlad	Construcția rituală a realității politice
20.	Anișoara-Henrieta Mitrea	Aspecte simbolice ale carnavalului politic
22. Interviu	Walter Bacon în dialog cu Stelian Tănase	Despre mentalitate și deschidere
27. Anatomia comunismului	Document 1956	Scrisoarea adresată de Gyorgy Lukacs lui Janos Kadar
28.	Document	Plenara CC al PCR, 22 octombrie 1945
33.	Florin Șperlea	Comunizarea României
36. Naționalism	Alina Mungiu-Pippidi	Problema democrației transeuropene (II)
42. Dezbateri	Adrian Marino	Politologia românească: aspecte și tendințe
45. Politică internațională	Petru Dumitriu	Extinderea NATO – percepții interne
50.	Marian Chiriac	Dificultățile implementării păcii
54.	Sabina Fati	Relațiile României cu Rusia și Ucraina
58. Cărți și autori	Daniel Săulean	Réne Girard, <i>Violența și sacrul</i>
60.	Cristina Petrescu	Doina Jela, <i>Cazul Nichita Dumitru</i>
61.	Dragoș Petrescu	Dinu C. Giurescu, <i>Guvemarea N. Rădescu</i>
62.	Laurențiu Vlad	Lucian Boia, <i>Miturile comunismului românesc</i>
64. Semnale		

STELIAN TĂNASE

Puzzle din întuneric

Plenara CC al PCR din octombrie 1945 (a cărei stenogramă o reproducem integral începând cu acest număr, aşa cum ne-a rămas ea după 50 de ani, p. 1-8) este unul dintre momentele-cheie ale istoriei instalării regimului comunist din România. După 23 august 1944, PCR a ieșit din 20 de ani de clandestinitate. El are o situație extrem de tulbură în ce privește conducea sa. La 4 aprilie 1944, Ștefan Foriș și grupul său (Remus Koffler, Valeria Sîrbu, Nicolae Petrea, Constantin Carp) sunt demisi. Ștefan Foriș (fără a fi judecat) și Remus Koffler vor fi uciși; primul în 1946, celălalt în cadrul procesului Lucrețiu Pătrășcanu (primul lot) cind primește sentința capitală, sentință executată în noaptea de 16-17 aprilie 1954. În aprilie 1944, o *troika* formată din Iosif Rangheț, Emil Bodnăraș, Constantin Pîrvulescu (ultimul desemnat ca secretar general al PCR), succede la vîrful PCR. În septembrie 1944, odată cu sosirea la București a unor membri ai grupului care petrecuseră anii războiului în URSS, Ana Pauker preia șefia partidului. Situația rămîne neclară în continuare. După spusele Gh. Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR din 30 noiembrie-6 decembrie 1961, Ana Pauker "era omul de încredere al Moscovei", cuvîntul ei era lege. Prima înțelegere între "moscovici" și grupul dirijat Gh. Dej (numit "din închisorii"), a fost cu privire la marginalizarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, figura cea mai cunoscută dintre liderii comuniști ai momentului. El fusese principalul negociator cu Palatul și partidele istorice pentru pregătirea cotiturii din 23 august, fusese șeful delegației române pentru semnarea armistițiului în septembrie la Moscova, era ministru comunist din primul guvern post-Antonescu. El se detașă ca un lider de anvergură națională într-o perioadă foarte tulbură. Ceilalți șefi comuniști nu erau aproape deloc cunoscuți. Singurii care aveau o anumită imagine erau Gh. Gheorghiu-Dej și Ana Pauker, implicați în două procese politice din anii '30, despre care presa vremii relatase. Dar autoritatea lor se mărginea la cadrele PCR. Dacă stoparea ascensiunii lui Pătrășcanu a

fost un punct de raliere a celor două grupuri și lideri, au existat și destule divergențe punctuale (în afara aceleia naturale pentru suprematie). 1. Cea în legătură cu 23 august, cind grupului din interior implicat în lovitură i s-a reproșat participarea alături de forțe politice burgheze, rege și armată la lovitură; preferabil era din acest punct de vedere ca Bucureștiul să fie eliberat de Armata Roșie, pentru a se instala direct (fără faza de alianță cu alte partide a unui regim de dictatură a proletariatului, în care PCR să fie singurul deținător al puterii politice, aşa cum s-a întîmplat în Bulgaria). Știm astăzi că lovitura de la 23 august a prelungit cu trei ani (pînă la 30 decembrie 1947) regimul constituțional. 2. A doua divergență majoră s-a manifestat în preajma instalării guvernului Petru Groza. Gheorghiu-Dej a susținut ideea unui guvern cu Gheorghe Tătărescu, ca tovarăș de drum, dată fiind poziția lui slabă, de lider politic compromis, deci mai ușor de manipulat; Ana Pauker, Vasile Luca nu au fost de acord cu această formulă. A fost necesară o vizită la Kremlin a celor doi pentru ca Stalin să decidă – opțiunea lui a fost în favoarea formulei propusă de Gh. Gheorghiu-Dej. Era prima lui victorie în confrontarea lungă care urmează cu Ana Pauker și încheiată săpte ani mai tîrziu, în mai 1952.

În octombrie 1944, PCR avea aproape o mie de membri. În februarie 1945, PCR are 15.000 membri, în aprilie 34.000, în mai 110.000. Pînă în octombrie cifra se dublează (256.863 membri). Cu siguranță, poziția predominantă a PCR în guvernul Groza a jucat un rol în creșterea efectivelor. Grupului de ilegalisti i s-au adăugat într-un an peste un sfert de milion de nou veniți, mai puțin din mediile proletare, cît din mica burghezie, armată, țărani, intelectuali, cadre ale vechiului aparat administrativ, ofițeri. Un capitol aparte al acestor recrutări în masă l-au constituit legionarii. Atragerea elementelor extremei drepte nu este, aşa cum s-ar crede, o trăsătură specifică comunismului românesc. În toată zona aflată sub ocupație sovietică se petrece același fenomen. Peste tot partidele comuniste, în deficit de cadre experimentate, recrutează oameni indiferent de trecutul lor politic,

singurul criteriu fiind servirea liderilor comuniști în drumul lor spre putere. Nicolae Ceaușescu spunea, la începutul anilor '60, că în campania de verificare și epurare din anii 1948-53 au fost eliminați peste 100.000 de legionari din PMR, iar între 1953-60 alți 41.000. Efectivele PCR vor crește și după conferința PCR din octombrie 1945; astfel, în noiembrie 1946 – 675.000, în 1947 – 14.000, în ianuarie 1948 – 800.000; odată cu "unificarea" din februarie același an, PMR are 1.060.000 membri. El va ajunge după epurări, în 1953, la 551.000 membri, atingând un prag de jos în 1952, 400.000 membri, cind se reiau înscrierile. În octombrie 1945, aşadar, cind se defășoară Conferința Națională, PCR este în plină ascensiune. Dintr-un partid clandestin, infim ca număr de membri, sub protecția armatei sovietice el ajunge un partid de guvernămînt, iar efectivele sale au crescut substanțial.

Conferința Națională din octombrie, și mai ales Ședința Plenară a Comitetului Central, care i-a urmat, au precizat raporturile de putere la vîrful partidului. În Conferință apare transparentă alianța anti-Pătrășcanu. Cei care îl atacă pe Pătrășcanu public nu sunt din anturajul Anei Pauker, deși Miron Constantinescu probabil, devotat Anei Pauker, îl detesta. El este cel care, de altfel, în ianuarie 1954, va tranșa chestiunea judecării și executării lui Pătrășcanu, într-o discuție cu liderul de atunci al PCUS, Grigori Malenkov, care s-a purtat în doi la Kremlin. El însuși va fi înălțat în iunie 1957 pentru vina de a-si fi afirmat pretențiile la poziția de lider contra lui Gh. Gheorghiu-Dej, în martie 1956, în contextul raportului secret al lui Hrușciov, care denunțase în februarie acel an "cultul personalității" lui Stalin. Miron Constantinescu, cel mai înțîr membru al Biroului Politic al CC al PCR – după ce a contribuit la înălțarea lui Pătrășcanu (1948-1954), a grupului Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu (1952) – a cresut în 1956 că este destul de puternic, Dej destul de pericolos, iar cotitura din PCUS favorizantă ca să încerce propria lui candidatură la postul de șef al partidului. Deocamdată, în octombrie 1945, ținta principală este Lucrețiu Pătrășcanu. Campania de marginalizare a lui avea la vîrful partidului o vechime de un an de zile. La începutul lui octombrie 1944, la mitingul organizat pe stadionul ANEF, mulțimea scandase "Pătrășcanu prim-ministrul", ceea ce a produs o reacție violentă a ruai multor lideri: Emil Bodnăraș, Gh. Gheorghiu-Dej, Gheorge Apostol, Miron Constantinescu și alții. Numele lui Pătrășcanu dispare brusc din paginile *Scînteii*, odată cu cele întîmpilate pe stadionul ANEF, despre cărțile sale (trei la număr) care apar în acel interval, ziarul PCR inserează o singură dată o scurtă stire. Conflictul dintre Dej și Pătrășcanu nu era de dată recentă. El izbucnise în lagărul de la Tîrgu Jiu. Pătrășcanu sosise aici la 2 ianuarie 1943. Gheorghiu-Dej va sosi două săptămîni mai tîrziu, însoțit de Chivu Stoica, venind din închisoarea de la Caransebeș. Amândoi (Dej și Chivu Stoica) își ispășiseră pedeapsa pentru care fusese condamnați în procesul ceferiștilor din 1933-1934. După depunerea sa în lagăr, Pătrășcanu este (datorită vechimii în partid și a faptului că îi apărăse pe mulți în procese etc.) cooptat în cadrul grupei II (formată din comuniști sau bănuitori de activitate prosovietică, cam 300 la număr), în delegația (alcătuită din trei persoane), care ținea legătura cu administrația lagărului. Venirea lui Dej a provocat dizolvarea acestei delegații, după un scurt conflict de autoritate pierdut de Pătrășcanu. Gheorghiu-Dej a cîștigat utilizînd resentimentele de clasă ale celor internați, resentimentele de pușcăriași de lungă dată (Pătrășcanu era un intelectual burghez, cu un doctorat luat în Germania, "favorizat de regim", el venea din domiciliul forțat de la Poiana Tapului, în vreme ce ei veneau de la Caransebeș). Gheorghiu-Dej a reușit să alimeanteze suspiciunile, frustrările, a utilizat complicitățile și fidelitățile create în pușcării. Evadat la începutul lui august 1944 din lagăr (evadare organizată de I.Gh. Maurer și Emil Bodnăraș), el găsește în partid din nou poziția dominantă ca și în lagăr în ianuarie 1943 a lui Pătrășcanu, de data astă la o scară mult mai mare, nu doar într-un grup de internați politici. Pătrășcanu era principalul negociator al partidului cu ceilalți complotiști anti-Antonescu. Dej avea și el interes să reușească lovitura pentru că, altfel, grupul "moscovit" și-ar fi impus suprematia în partid în defavoarea pretențiilor sale și a oamenilor devoatai lui la șefia partidului. Odată căzută dictatura militară și prezența Armatei Roșii o realitate, datele problemei în conflictul pentru putere s-au schimbat. Înțîi trebuie să eliminat rivalul cel mai "periculos", iar alianța *outsiders* se formează aproape spontan, instinctiv, între cei

lalți pretendenți. Era o alianță temporară: îndată ce Pătrășcanu va fi eliminat, în februarie-aprilie 1948, conflictul dintre Gh. Gheorghiu-Dej și Ana Pauker se va manifesta deschis.

Ultragiat de atacul declanșat de Apostol și Dej, Pătrășcanu își oferă la prima ședință a CC-ului demisia. Reacția celorlalți membri este vehementă, nimeni nu-l apără, nici unul dintre cei prezenți nu găsește vreo îndreptărire pentru atitudinea lui Pătrășcanu. Izolare sa la vîrful PCR este completă încă din octombrie 1945. A fost numai o chestiune de timp și de conjunctură pentru a fi eliminat. El va supraviețui lui Stalin, dispărut la 5 martie 1953, dar un an mai tîrziu va fi ucis. După 1948, odată cu conflictul Stalin/Tito și declanșarea războiului rece, angrenajul răfuierilor și epurărilor între liderii comuniști din tot blocul sovietic se declanșează. Deocamdată, în octombrie 1945, la prima reuniune a CC al PCR se așeză pieșele. Pătrășcanu este primul perdant. Sacrificarea lui a oferit o platformă de raliere a unor figuri atât de diverse, ca Emil Bodnăraș, Ana Pauker, I.Gh. Maurer, Gh. Gheorghiu-Dej, C-tin Pârvulescu, Miron Constantinescu etc. Se aleg membrii Biroului Politic și ai Secretariatului. Ei sunt (la propunerea lui Emil Bodnăraș): Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, Miron Constantinescu (pentru Biroul Politic) și Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Gergescu (pentru Secretariat). Mai este aleasă și Comisia de control, ce va fi dirijată de C-tin Pârvulescu, Iosif Rangheț, Liuba Chișinevschi; această comisie va organiza verificările și epurările începînd din 1948. Lucrețiu Pătrășcanu, deși ales în CC, nu pătrunde în nici ușă din aceste organisme de comandă. El va fi totuși coptat în 1946 în Biroul Politic, pentru a dispărea din acest organism în cursul anului următor. Ca să dispară complet din CC la Congresul din februarie 1948, iar în aprilie să fie arestat. Coalitia adversarilor săi nu era decît pasageră. Să cităm cîteva din aprecierile lui Gheorghiu-Dej, făcute spre sfîrșitul guvernării sale, 16 ani mai tîrziu, în legătură cu această perioadă și personajele ei. "Reîntorsî în septembrie 1944 din Uniunea Sovietică, Ana Pauker și Luca Laszlo – demascat ulterior ca agent al Siguranței – încalcind în mod grosolan cele mai elementare norme ale vieții de partid, prin intrigă și înșelăciune, au acaparat în mod abuziv conducerea partidului... Este semnificativ faptul că Ana Pauker s-a bucurat de o mare simpatie tocmai din partea

elementelor dogmatice, fraconiste, antipartinice, demascate de PCUS după Congresul al XX-lea și îndeosebi din partea lui Molotov. Ea se bucura de foarte mare simpatie și încredere, în timp ce noi, activul din țară cît de cît cunoscut, nu aveam nici relații și nu ne bucuram nici de simpatii (la Moscova, n.n.). Ana și Luca erau membri PCUS. Luca, provocatorul astă, ajunse membru în Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice." În perioada de pînă la Conferința Națională, grupul antipartinic, în frunte cu Ana Pauker, strîngînd în jurul său o serie de elemente carieriste, slugarnice, mic-burgheze, străine de spiritul de partid, a căutat să promoveze linia sa, potrivnică politicii și tacticii partidului. După Conferința Națională care a ales Comitetul Central al Partidului, Ana Pauker, Teohari Georgescu, acționînd în continuare ca un grup constituit, în afara organelor alese au ignorat Comitetul Central, au substituit Secretariatul Biroului Politic, Secretariatul era pus deasupra Biroului Politic... cele mai importante probleme de partid și de stat fiind rezolvate în Secretariat, unde ei aveau majoritatea și unde secretarul general... era pus în minoritate, rămînînd de unul singur." Dej, în acest exercițiu de exorcizare derulat în decembrie 1961, era motivat de a-și micșora rolul propriu jucat în perioada stalinistă. Atunci, el se manifestase ca liderul cel mai stalinist atât în atitudinile sale de politică externă (el a tînuit raportul anti-Tito la înființarea Cominformului din 1948), cît și în politica internă, fapt care a făcut să se spună despre România că era o republică unională. Versiunea pe care o dă Dej are puține lucruri în comun cu realitatea. Pînă la scrierea istoriei acestei epoci, trebuie să ne mulțumim cu fragmente ale acestui puzzle din întuneric. □

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Currently, he is Editor of *Sfera Politicii*.

Puterea – Între liturgii politice și carnaval –

MIHAI COMAN

The post-1989 Romanian political landscape was shaken by many convulsions: some took place at the institutions level, others at the level of the political elites, and others at the mass level. Demonstrations, meetings, pilgrimages, commemorations, celebrations, parades etc. have invaded the public space of this period. The new power centres appealed to the legitimization capacity guaranteed by various ceremonies which, by the transfer of the symbolic values, offered a surplus of meaning and authority to political institutions and leaders. At the same time the public, prisoner of a popular culture, expressed itself also through the ceremonial language, appealing to the carnival's resources – a ritual form of symbolic control of the sudden social changes, of challenge and inversion of the official powers.

"Puterea, înțemeiată numai pe forță sau pe violență nestăpînată ar avea o existență permanent amenințătoare; puterea înțemeiată numai pe iluminările rațiunii ar avea puțină credibilitate; puterea nu reușește să se mențină nici prin dominația brutală, nici prin simpla justificare rațională. Puterea se fabrică și se păstrează prin transpunere, prin producția de imagini, prin manipularea simbolurilor și prin organizarea lor în cadrul ceremoniilor" (Balandier, 1992, p. 16). Cuvintele marelui antropolog francez mi se par a cuprinde esența relației dintre lumea politică și lumea riturilor: prima se prezintă societății și se reprezintă pe sine (ca imagine dezirabilă a propriului ei exercițiu), cu ocazia și prin intermediul punerilor în scenă sărbătoarești.

La limită, nici o manifestare a sferei ceremoniale nu scapă de intențiile manipulatoare ale politicului; de la ceremoniile religioase pînă la marile carnavaluri sau sărbători sportive, toate momentele festive sunt recuperate și reorientate, de către reprezentanții diferitelor puteri, care urmăresc fie promovarea unor imagini, fie mobilitarea societății, fie domolirea unor tensiuni, fie cîști-garea legitimității prin contopirea cu ritul. Totul se petrece ca și cum puterea, fie ea în expansiune, fie ea în criză, nu ar putea exista, ca putere legitimă, decît prin intermediul spațiului ceremonial, nu s-ar putea transmite, umaniza și individualiza decît prin coborîrea ei în multimea sărbătoarească, prin concretizarea în numeroasele hierofanii, prilejuite de fărmătarea ei în simboluri tangibile: steaguri, afișe, insigne, strîngeri de mîni, chermeze și.a.m.d. Ceremoniile acoperă astfel golul dintre omul obișnuit și oamenii sau instituțiile care întrupează puterea, omogenizează diferențele și înlocuiesc, după frumoasa metaforă a lui Jean Duvignand "societatea civilă" cu o "contopire delirantă".

Solidaritate și identitate simbolică

Spațiul ceremoniilor se lasă greu tipologizat; varietatea, adeseori dezarmantă, de manifestări relativizează, prin simpla ei existență, multiplele clasificări propuse. Iar acest lucru este adevărat atât pentru riturile societăților tradiționale, cît și pentru cele ale societăților moderne. Orice clasificare este însă o chestiune de perspectivă, de criterii de diferențiere: în bibliografia de specialitate, cele mai frecvente distincții invocă fie apartenența lor la un anume tip de cultură (rituri arhaice și rituri moderne), fie obiectul ceremoniilor (rituri ale ciclului vieții indivizilor ori societății și rituri ale ciclurilor naturii), fie orientarea lor (rituri pozitive și rituri negative), fie relația cu sacru (rituri magice și rituri religioase; rituri sacrale și rituri laice), fie raportarea lor la istoria unei colectivități (rituri de celebrare și rituri de comemorare), fie gradul de mobilizare socială (rituri de interacțiune și rituri de masă).

Prin însăși natura lor, ceremoniile politice sunt ceremonii de masă, manifestări ce mobilizează mari grupuri,

Ceremonii politice

aflate fie sub control (comemorări, ceremonii festive, parăzi militare sau de altă natură, jocuri sportive, concerte și manifestări artistice de "agora", pelerinaje etc.), fie scăpate de sub control (demonstrații, explozii de violență simbolică, carnavaluri). Toate aceste ceremonii afirmă solidaritatea unor conghlomerate sociale, le ajută să-și stabilească o identitate simbolică, le contopesc într-un NOI (nu o dată opus unui CELALALT amenințător). Cercetările antropologice au arătat faptul că mulțimile se află într-o căutare febrilă de ritualitate, că ele percep ceremoniile ca una din acele instituții capabile să le federze, să le ofere o viziune, un limbaj și un ansamblu de norme de comportament acceptabile.

În ultimele decenii, comunicarea de masă, îndeosebi televiziunea, a schimbat radical modul de participare la ceremonii: prin difuzarea lor cu ajutorul instituțiilor mass media, acestea ajung să implice un număr uriaș de persoane, care, chiar dacă nu se află *in situ*, devin, prin participarea afectivă, actori ai manifestărilor rituale. După D. Dayan și E. Katz (1992) aceste *media events*, care absorb audiente uriașe, oferă participarea "vicinală" la mariile ceremonii și contribuie astfel la realizarea unui nou tip de comuniune, mediatică, între mase și actorii puterii.

Rituri consensuale, rituri conflictuale

Din perspectiva intenționalității, riturile politice pot fi *consensuale* sau *conflictuale* (Abeles, 1989). În termeni lui George Gusfield, aceeași opoziție este exprimată prin binomul gesturi de coeziune – gesturi de diferență: "primele fixează aspectele comune, consensuale, ale societății și accentuează sursele de sprijin ale puterii guvernamentale. Ele fac apel la elementele unificate ale societății și pun bazele legitimității instituțiilor politice. Celealte vizează glorificarea sau degradarea unui grup, în antiteză cu alt grup al societății; ele sugerează că anumiți oameni au dreptul, legitim, să pretindă mai mult respect, mai multă importanță, mai multă valoare, în raport cu alții membri ai societății (Gusfield, 1976, p. 247). Pentru că afirmă supremăția unei anumite "ordini", primele rituri se manifestă asemenea unor *liturgii politice*. În societățile moderne, ordinea existentă, în același timpordonare și putere, trebuie să fie celebrată, declarată, legitimată și demonstrată aproape în același fel în care, în societățile tradiționale, era prezentată ordinea divină, ordi-

nea forțelor naturii, a oamenilor și a lucrurilor" (Riviere, 1989, p. 183). Prin aceste ceremonii politice, grupurile "dramatizează realitatea politică", cîștigă o legitimitate și o viziune asupra propriei misiuni sociale care "le permit să promoveze și să impună imaginea lor despre societate (chiar dacă greșită) ca realitate certă, ca traseu politic natural" (Nimmo, Combs, 1990, p. 215). Marile mobilizări pe care conducerile totalitare, cele comuniste în mod special, le organizează periodic, folosindu-se de cele mai dizerite pretexte, urmăreau, prin chiar stereotipia lor, impunerea, fie numai și de față, a valorilor consensuale, mimarea unei unități globale și afirmarea retorică a unei coeziuni de amplioare națională.

În felul acesta, calendarul sărbătorilor comuniste a funcționat ca cea mai consecventă și amplă modalitate de producere în serie a unor ceremonii de coeziune, ceremonii care, în timp, prin chiar repetarea lor, s-au deritualizat, s-au golit de conținutul afectiv și simbolic inițial, au devenit obiectul unor manipulații populare, cel mai adesea de tip carnavalesc.

În marele familie a riturilor consensuale intră toate tipurile de ceremonii care, fie celebrează un eveniment (festivitățile de investitură, parăzile consacrate unei victorii militare, vizitele și inaugurările sărbătoarești, mitingurile și demonstrații etc.), fie comemorează un moment al istoriei, o personalitate de referință sau însăși colectivitatea în ansamblul ei (vezi pe larg M. Edelman, 1974, D. Kertzer, 1988, M. Abeles, 1990, S.F. Moore, 1977, R.D. Abrahams, 1982, D. Chaney, 1986 etc.).

Riturile conflictuale marchează existența unor fracturi în cîmpul social, exprimînd această realitate într-un mod (încă) simbolic, prin "instituționalizarea dezordini", prin încenarea rituală a luptelor între "ordinea socială existentă, cu valorile și credințele ei, și o contraviziune sau o contrapoziție, oricum spontană și nearticulată, referitoare la o ordine alternativă" (McIntyre, 1989, p. 3-4). Din această perspectivă, riturile conflictuale, în multiplele lor forme, intră sub incidența *carnavalescului*, deoarece contestarea ordinii nedorite și exorcizarea răului sănătatea prin mecanismele derizorius și ale inversiunilor simbolice. Întoarcerea pe dos a lumii se poate face, fie sub semnul hilarului – "josul material corporal", despre care vorbește M. Bahtin într-o lucrare de referință (1974), fie sub semnul violenței teatralizate, ca în "riturile de rebeliune" descrise de M. Gluckman (1965) sau în "riturile de pedepsire", analizate de N.Z. Davis (1975).

Ceremonii politice

Prin funcționarea lor, riturile conflictuale generează două serii de paradoxuri: este vorba despre ambiguitatea distanței și apropierii sociale și despre aceea a ordinii și dezordinii. În riturile de acest tip, "inversiunea elementelor care, dintr-un domeniu trec în altul, de unde, în chip normal, ele ar trebui să fie excluse", conduce la omogenizarea cîmpului social, astfel încât "atunci cînd inversiunea are loc, categorii și roluri sociale, care în viața de zi cu zi sunt rigid separate, ajung să fie juxtapuse" (R. Da Matta, 1977, p. 261).

În asemenea condiții, liderii politici devin tangibili și umani, iar oamenii simpli au acces în spațiile și în vecinătatea celor care exercită puterea. Manipularea carnavalescului umanizează reprezentanții puterii, care acceptă tratarea în cod derizorius ca pe un preț pe care trebuie să-l plătească pentru redobîndirea sau amplificarea popularității. În antiteză, riturile consensuale, cele care confirmă și întăresc prestigiul instituțiilor, reprezentanților și liderilor politici, se manifestă în mod esențial ca "rituri de separare" – ele îndepărtează puterea de corpul social, o plasează într-o zonă intangibilă, o transformă în obiect al respectului și, chiar, al venerației. Prin aceste rituri, politicul se poziționează ca "exterior" cotidianului, ca solemn și intangibil; drept urmare, prin asemenea ceremonii, legitimitatea se dobîndește prin sublinierea exteriorității puterii. Marea abilitate, *la touche de genie*, constă în alegerea momentului potrivit pentru desacralizarea prin carnavalesc, pentru absorbirea și deturarea conflictului prin integrarea în joc, prin asumarea derizorius și prin renunțarea la investitura solemnă în favoarea investituirii populare.

Puterea carnavalului, carnavalul puterii

În același timp, carnavalescul, prin inversarea valorilor, comportamentelor și rolurilor pe care le generează, este o sursă de dezordine; el poate declanșa dezordinea (în felul său, I.L. Caragiale avea dreptate: revoluții încep și se termină prin carnavaluri) sau poate prelua o stare de dezordine, dându-i o formă și o semnificație rituală: "Antropologia ne-a arătat că ritul suspendă formele stable, înghețate, structurate, pentru a deschide reinștărea lor și pentru a reînnoi sensul atribuit lucrurilor. El dezorganizează, dar el face acest lucru în mod ordonat; el cheamă haosul, admite dezordinea și zgromotul, pentru a produce ordine și sens, adică pentru a produce noi coe-

rențe simbolice" (Davallion, 1993, p. 204). În același sens, Ballandier susține că "ritul operează ca un reduceritor al dezordinii, fie ea reală sau presupusă", că el "dezamorsează dezordinea, supunînd-o probei derizorius și răsuhiu, integrînd-o într-o ficțiune narată sau dramatizată" (1988, pp. 31, II7). Totuși, riturile conflictuale nu pot fi reduse numai la statul și la funcția de reglatori ai dezordinii; în realitate, rolul lor este mult mai complex, iar această complexitate își găsește expresia în modelul propus de unul dintre cei mai mari antropologi ai acestui secol, Victor Turner. În esență, interpretarea lui Turner se bazează pe următoarele repere:

a) toate societățile se simt amenințate de schimbările bruste, neașteptate. Ritul reprezintă un instrument simbolic de "negociere" cu schimbarea, un instrument prin care grupurile se adaptează și își adaptează procesele istorice cu care se văd confruntate;

b) în regim normal, colectivitățile funcționează pe baza unor ierarhii, diferențe de status și rol social bine precizate. Acest model este numit de Turner *societas*. Riturile anulează modelul ierarhilor existente și introduc un nou tip de relații umane, bazate pe "o comunitate aproape nediferențiată, puțin structurată" (1969, p. 96);

c) deoarece se plasează între o etapă anterioară și o etapă posterioară, riturile introduc o situație de granită, pe care Turner o numește *liminalitate*; aceasta conduce la instaurarea unei "stări legitime de eliberare de clasificările sociale și de constrângerile culturale" (1968, vol. X, p. 581). Liminalitatea permite grupului să opereze liber cu unitățile simbolice care alcătuiesc eșafodajul acelei culturi, să le combine în cele mai neașteptate moduri, să construiască modele ipotetice de agregări sociale și culturale. Drept urmare, ritul funcționează ca un "spectacol al transformărilor, dezvăluind clasificările majore, categoriile și contradicțiile proceselor culturale" (1977, p. 77);

d) în timpul ritului, în timpul perioadei liminale, colectivitatea se abandonează unui proces de destrucțare (*dismembering*), proces care conduce la "o sărăcire structurală (a țesăturii sociale – n. M.C.) și la o îmbogățire simbolică" (1968, vol. X, p. 577). După ce a epuizat, prin combinatoriile multiple pe care perioada rituală le permite, diferențele posibilități de contestare a ordinii anterioare, colectivitatea se reîntoarce, treptat, la normalitate, într-un proces de refacere (*remembering*) a acesteia, pe baze (cel puțin simbolice) noi.

Analiza propusă de Turner permite înțelegerea dialecticii subtile dintre ordine și dezordine, echilibru și schimbare, în procesele complicate ale transformărilor sociale. Perspectiva sa euristică a fost aplicată pentru a explica atât unele rituri ale microgrupurilor (B. Meyerhoff, 1984), cît și pentru numeroase tipuri de rituri de masă (vezi E.W. Rothenbuhler, 1989, J.S. Ettema, 1990, D. Shinar, 1995, M. Coman 1994a, 1994b, 1995). La modul general, se poate susține că perioadele de mari crize sociale sunt "manipulate" de colectivități prin transformarea lor în etape liminale, prin instaurarea unui interstiu de factură ceremonială, în mod dominant carnavalesc, în care haosul inherent schimbărilor sociale răpite capătă un sens și o anumită justificare.

În România, perioada de după 1989 a fost marcată de un proces intens de *dismembering*, de o pierdere radicală a reperelor uzuale (norme, valori, ierarhii, simboluri de referință); o perioadă liminală s-a instaurat, o perioadă în care au fost experimentate forme diverse și iconoclaște de organizare socială (de aceea, încă de la început, eliberarea de sub oprirea regimului comunist a îmbrăcat forme carnavalești).

Structurile puterii au încercat, asemenea instituțiilor ce s-au perindat după revoluția franceză din 1789, să instaureze noi rituri consensuale, atrăgând în acest joc biserică, armata, istoria și cultura națională; structurile de opoziție au oscilat între manifestările cu un puternic aspect de rituri conflictuale (demonstrații, violențe teatralizate, inversiuni hilare) și manifestări vizând afirmarea unei identități, ancorate implicit în riturile consensuale (comemorări, ceremonii de investitură, vizite și inaugurații, celebrări).

Între aceste forțe și în paralel cu acestea, masele, exponente și prizoniere ale unei culturi de tip popular, au instituit un spațiu carnavalesc, locvace și derizoriu, un spațiu "al lor", în care au reconstruit, în mod simbolic, crizele acestei perioade, reinterpretându-le în spiritul lumenității.

Din această perspectivă, istoria noastră post-comunistă poate fi citită ca o confruntare, în cod ceremonial, între tendințele către restructurare (*remembering*), concentrate în spațiul public oficial și tendințele către prelungirea interstiului liminal (*dismembering*), evidente îndeosebi la nivelul spațiului popular; în plan ceremonial, aceste tensiuni se traduc prin jocul dintre riturile consensuale și riturile conflictuale.

Bibliografie

1. Georges Balandier, 1992, *Le pouvoir sur scènes*, Paris, Ed. Ballands.
2. Jean Davallon, 1993, "Lecture stratégique, lecture symbolique du fait social", în J. Davallon, Ph. Dujardin, G. Sabatier (ed), *Politique de la mémoire*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
3. Roberto Da Matta, 1977, "Constraint and Licence", în S. Moore, B. Meyerhoff (ed), *Secular Ritual*, Amsterdam, Van Gorcum Publ.
4. Daniel Dayan, Elihu Katz, 1992, *Media Events*, Cambridge Harvard University Press.
5. Joseph R. Gusfield, 1976, "A dramatic theory of status politics", în J.E. Combs, M.W. Manfield (Eds.), *Drama in life: The uses of communication in society*, New York, Husting House Publ.
6. J.S. McIntyre, 1989, "Rituals of Disorder", în *Journalism Monographs*, nr. 12.
7. Dan Nimmo, James E. Combs, 1990, *Mediated Political Realities*, New York, Longman.
8. Claude Rivière, 1988, *Les liturgies politiques*, Paris, P.U.F.
9. Victor Turner, 1968, "Myth" în *Encyclopedia Britannica*, vol. X
10. Victor Turner, 1969, *The Ritual Process*, New York, Aldine Publ. Co.
11. Victor Turner, 1974, *Dramas, Fields and Metaphors*, Cornell University Press.
12. Victor Turner, 1977, "Process, System and Symbol", în *Daedalus*, vol. 106.

MIHAI COMAN – Professor and Dean of the Faculty of Journalism and Mass Communication Sciences, University of Bucharest.

He is an anthropologist, author of six books devoted to Romanian popular culture, and of the first introduction to mass communication published in Romania. More recently, he published several papers in French and American scientific journals devoted to the symbolic analysis of media discourse.

"Și eu am fost în Arcadia"

CRISTINA LASCU

In the tensed electoral context of the Autumn 1992, the arrival of the megastar Michael Jackson changed into a chance of escape from the daily routine, of liberation from the social and political tensions of the moment. Hundreds of thousands of people, mostly young, have followed Jackson's route and attended his concert in Bucharest, in a mood and manifestation forms which combined elements of pilgrimage and carnival. At the same time, the political leaders tried to absorb the popularity capital of the star through his and their involvement in certain public ceremonies. These ceremonies and the concert proper have triggered ample mobilizations of forces of order, a fact that added elements of a different type of ceremony – the parade. Thus, the presence of Michael Jackson has generated a complex and ambiguous ceremonial mobilization, a synthesis of carnival, parade and pilgrimage.

p. II) precizează fără echivoc marcarea spațiului prin asedierea lui de către fani, dar subliniază și ideea de sărbătoare ("inundat de confetti").

Timpul

Toate evenimentele oficiale la care participă M. Jackson înainte de concert, au loc ziua, la lumină – timpul paradei. Toată lumea trebuie să vadă demonstrația. Parada are un timp istoric, care îi situează pe participanți la ritual în interiorul istoriei naționale.

Concertul are loc noaptea, carnavalul cerînd un tip special de timp, pe care Da Matta îl numește *vacant-time*. Noaptea este un asemenea *vacant-time*, un timp gol, în care este posibilă răsturnarea regulilor care guvernează în timpul zilei, la lumină.

Concertul lui M. Jackson la București prezintă o ruptură în continuumul temporal real: "Explozia de muzica, lumini și efecte speciale s-a produs la orele 20 și zece minute. La 23' 58" Michael a dispărut în Cosmos" (*România liberă* – 3-4.10, p. 3).

Marcarea cu o foarte mare exacitate a intervalului de timp în care a avut loc concertul simbolizează suspendarea timpului real și actualizarea unui timp mitic, care este o stare și, totodată, o perioadă. Între aceste limite temporale domnesc miraculosul și supranaturalul. Este timpul *vîrstei primordiale*, "locul ideal al metamorfozelor și al miracolelor", cînd obiectele se deplasau singure, oamenii zburau, se prefăceau în animale și invers, este timpul tinereții fără bătrînețe și al vieții fără de moarte: "Michael a zburat pe deasupra muritorilor (*Zig-Zag*, nr. 38/1992, p. 15). "(...) silueta inconfundabilă a lui

Michael se transformă într-o panteră". (*Expres Magazin*, nr. 35/1992, p. 19).

Cuvintele "explozie", "lumină", "raze laser", "delir", sint cuvintele-cheie în jurul căror se construiește imaginea concertului; discursul jurnalistic actualizează miturile cosmogonice, haosul primordial, nașterea cosmosului ordonat din acest haos și recrearea continuă a lumii: "Deodată luminile se sting. Delir pe ecran, delir în fața scenei. În acel moment se aude un zgomot asurzitor și se produce o explozie unică". (*E.M.* - nr. 35, p. 19). Aceeași idee, încifrată într-un cod tehnologic și unul parapsihologic, revine obsedant și în alte articole: "O muzică bubuitoare și vibrantă îți răscolește măruntalele, paunurile luminoase pălpie delirant, sunetul urcă, are loc o explozie și, pe un loc gol, apare din senin, ca o minune, sfîrtecat de reflectoare, Michael Jackson". (*Z.Z.* - nr. 38/1992, p. 15).

Parada

Contactul cu zeii în acest timp mitic este posibil. Michael este divinitatea supremă, creatorul lumii, stăpînul absolut al Universului, Demiurgul: "Michael este peste tot și nicăieri. Dispără într-un nor de fum și apare unde nu te aștepți". (*E.M.* - nr. 35/1992, p. 19).

Poliția este un operator bivalent, ea este cînd beneficiă (cînd îl protejează pe Michael), cînd malefică (cînd îi bruschează pe fanii). La rîndul său, Michael este "înger și demon", "om și fiară", "un negru alb". Regăsim în aceste opozitii atît dualitatea lumii (binele se regăsește în rău, și reciproc), dar și ambivalența oricărui simbol ritual care unifică valori opuse. Cu cît contrastul este mai mare, cu atât simbolul este mai puternic. "Tot ceea ce face Michael este un dar de la Dumnezeu", dar, în același timp, "el dansează într-un ritm drăcesc".

Autoritățile (oficialitățile și forțele de ordine) și mulțimea sunt, alături de vedetă, actorii principali care săvîrșesc ceremonialul. Organizarea ritualului ce precede concertul – a paradei, deci – revine autorităților: "Ritualul este organizat de grupurile care controlează mijloacele de comunicare și represiune" (R. Caillois, 1969, p. 21).

Îmbrăcind costumul polițiștilor, Michael se identifică cu polițiștii, cu autoritatea. "Polițiștii bucureșteni i-au dăruit vedetei o uniformă completă de căpitan de poliție, pe care acesta, în semn de respect, a îmbrăcat-o imediat". (*Evenimentul Zilei* - 3.10., p. 8). O haină for-

mală ca uniforma operează analitic, creînd o separare prin segregarea unui rol de celalalte, pe care o persoană le poate avea, în timp ce costumul-fantezie operează sin-tetic, prin unificare, aducînd laolaltă un chip imaginar (făcut explicit prin costum) cu rolurile reale pe care individul le are în viața de zi cu zi.

Pe de altă parte, gestica specifică paradei îl identifică pe Michael cu oficialitățile. "1.000 de polițiști români i-au dat onorul" (*E.Z.* - 3.10.). Michael primește onorul ca un șef de stat, presa îl numește chiar președinte (*E.M.* nr. 38/1992, p. 30). Acest lucru este posibil tocmai pentru că, în timpul sărbătorii, funcționează o convenție, unanim acceptată, fără de care jocul nu ar mai fi posibil. Toate ziarele, indiferent de orientarea lor politică au susținut ideea de putere a poliției, relativă despre adeverăta desfășurare de forțe: "Trupele poliției și alte categorii de forțe de ordine erau deja instalate în dispozitive (...). În afara polițiștilor și a civililor cu diferite grade, mai puteau fi văzuți flăcăii de la USPP împachetați în veste antiglonț (...). Doi trăgători de elită, îmbrăcați în salopete negre, împănați cu gloanțe și avînd fiecare în mîini cîte un doboritor de urși. Înspăimîntător, dar absolut necesar! (*R.L.* - 3-4.10., p. 3).

Dar parada se termină printr-o împărtășire dezordnată a soldaților, a oficialităților, a publicului. Chiar dacă încă îmbrăcați în costume de paradă, ei se întorc acasă însotiti de familie și prieteni, astfel încît se creează, prin amestecul de costume, atmosfera de carnaval. Cele două rituri se întrepătrund, cînd se termină unul începe celălalt. Această trecere din lumea paradei în cea a carnavalului se produce și la concertul lui Michael Jackson: "Polițiștii a dansat discret odată cu publicul civil" (*Z.Z.* - nr. 35, p. 14).

Pelerinaj și carnaval

Mircea Eliade consideră că pelerinajul în structura sa profundă se organizează în jurul evadării din contingent, a unui itinerar plin de obstacole și a sosirii într-un centru vital. Discursul presei referitor la periphiul lui Michael Jackson și, implicit, a fanilor săi prin București acreditează imaginea pelerinajului. "Toate drumurile orașului lui Bucur duc spre locul unde se va întîmpla ceva." (*T.L.* - 2.10., p. 1). Această frază este imaginea perfectă a ritualului aşa cum l-a definit A. Morinis: "Un drum făcut de cineva în căutarea unui loc sau a unei stări despre care crede că întruchipează un ideal valoros". Invocarea

figurii legendare a ciobanului Bucur ascunde ideea de început, semnificînd și societatea românească pentru care începe o altă fază a istoriei sale. Sintagma "toate drumurile orașului lui Bucur" amintește celebra expresie "toate drumurile duc la Roma". Autorul articoului face recurs nu doar la mitologie, ci și la istorie, pentru a sublinia ideea trecerii de la o stare la alta.

Traseul pe care se desfășoară pelerinajul este Aeroportul Otopeni–Palatul de la Snagov–Leagănu de copii Sfânta Ecaterina–Teatrul Alhambra–Stadionul Național. Michael Jackson este prin toate aceste locuri însotit de mii de fani care merg în căutarea idolului. Se opresc în locul unde el se oprește și iar pornesc, și iar se opresc... Această alternanță repaus-mișcare este specifică pelerinajului. Fanii trec prin toate locurile prin care a trecut și idolul, drumul spre "centrul vital" fiindu-le presărat de fiecare dată cu tot soiul de obstacole naturale sau provocate de oameni: ploaia, forțele de ordine, înfrîzările vedetei. Fanii veniți de cu noapte amintesc de marile sărbători religioase, cînd credincioșii se adună la biserică încă din ajunul sărbătorii în aşteptarea oficiului liturgiei.

Începe astfel carnavalul, a cărui procesiune este cu totul diferită de cea a paradei. Odată ce reușește să ia în stăpînire stadionul, mulțimea devine activă, implicîndu-se cu toate energiile în desfășurarea ritualului. Pe măsură ce gesturile devin repetitive, pe măsură ce spațiul a fost luat în stăpînire și rolurile ceremoniei s-au definit, diferențele dintre actorii ritualui au început să se estompaeze. Participanții se prezintă ca un grup omogen, unit, diferit de ceea ce se află în afara universului lor, avînd sentimentul unei identități simbolice. Se instaurează stația de comuniune care caracterizează carnavalul: "Polițiștii dansau eliberați de orice rețineri. Oameni de vîrstă mai înaintate tineau ritmul cu puști de zece ani: ("R.L. - 3-4.10., p. 3)

Procesiunea carnavalului adună laolaltă cîte puțin din toate: diversitate în interiorul uniformității, omogenitate în diferențiere, păcatul în ciclul temporal cosmic și religios. "Lumea carnavalului este lumea periferiei, a ilicitului, a imposibilului care este în afara sisternului sau în interstițiile acestuia" (R. Caillois, 1969, p. 248). Prin transformarea paradei, adică a unei ceremonii politice solemnă, dominată de însemnele autorității, într-un carnaval, în care distanțele s-au pierdut, concertul lui Michael Jackson a amortizat sentimentul de distanță dintre reprezentanții puterii și populație. Fanii și oficialitățile

l-au așteptat în ploaie pe cîntările președintele și primul ministru l-au omagiat cu aceeași intensitate precum suțele de mii de admiratori; la Cotroceni, vedeta s-a "copilărit" sub privirile paterne ale președintelui, umanizînd puterea, oferindu-i o legitimitate carnavală (vezi M. Coman, 1995); pe străzi, amestecul de paradă și carnaval a creat o atmosferă de sărbătoare ambivalentă, ruptă de încîrcinările electorale ale perioadei; pe stadion, cîntecul și dansul au contopit populația într-o comuniune pe care, de la zilele și nopțile revoluției din decembrie 1989, nimeni nu o mai trăise. În numele acestei euforii, a acestei unități, fanii puteau să scandeze: "Michael nu pleaca/ Asta este țara ta".

Întoarcerea și reintegrarea pelerinului în viața socială reprezintă dovada și marea încercare a pelerinajului. Pentru fanii vedetei, plecarea acesteia reprezintă o adevărată încercare și semnul revenirii la viața normală. După ce pelerinajul a luat sfîrșit, pelerinii vorbesc despre locul sfînt în care au fost. La fel s-a întîmplat și cu fanii lui Michael. Toate declarațiile spectatorilor consemnate de reporteri sunt mărturia pelerinilor despre ceremonia la care au participat, sunt mărturia existenței acelei Arcadia în care "și eu am fost"...

BIBLIOGRAFIE

1. Roger Caillois, *Eseuri despre imaginar*, București, Ed. Univers, 1969.
2. Mihai Coman, "La transition en Roumanie dans la perspective de Victor Turner", în Roger Tessier (ed), *La transition en Roumanie - communication et qualité de la vie*, Montreal, Presses de l'Université du Quebec, 1995.
3. Daniel Dayan, Elihu Katz, *Media Events*, Cambridge, Harvard University Press, 1992.
4. Roberto Da Matta, "Constraint and Licence: A Preliminary Study of Two Brazilian National Rituals", în S. Moore, B. Myerhoff (eds), *Secular Rituals*, Amsterdam, Van Gorcum, 1977.

CRISTINA LASCU – She graduated from the Faculty of Journalism and Mass Communication Studies, Bucharest University.

Currently, she is a journalist at News Department of Romanian National Television.

Recursul la istorie

LUCIAN BOIA

Any discourse about the past bears the mark of the actual ideologies. To decipher the history is an instrument of political analysis. Mainly the origins are strongly up-to-date. Thus the confrontation between Dacians and Romans symbolizes in the Romanian culture the dispute between autochthonism and Europeanism. The myth of the perfect Romanian unity from the oldest times to the present day was an useful historical argument for the Ceausescu's totalitarianism. The vocation of unity and the autochtonist solutions are almost exclusively underlined in the official historical discourse after 1989, too. However, Romanians need a history that, remaining national, to be at the same time permeated by an European and democratic spirit.

Un arhetip: actualizarea trecutului

Oamenii înțează spre viitor cu privirea întoarsă spre trecut. De fapt, trecutul este tot ce avem. Singurele modele concrete care pot fi invocate sunt cele ale istoriei. Ale unei istorii reale sau fictive, în genere reale și fictive în egală măsură. Miturile istorice și miturile politice sunt adesea interșanabile. Trecutul este inevitabil "politizat" și prezentul "istoricizat". Permanentă actualizare a istoriei și îndeosebi a "originilor" se înscrise printre marile arhetipuri ale imaginariului și ale imaginariului politic îndeosebi.

Pentru a înlătura o prejudecată curentă trebuie spus că mitul nu înseamnă neapărat ficțiune. Un mit istoric presupune cel mai adesea simplificarea, amplificarea și dramatizarea unor fapte, procese și personalități "reale"; acestea devin axe conducătoare ale unui trecut reamenajat în funcție de valorile fundamentale ale fiecărei societăți.

Orice comunitate, de la trib la națiunea modernă, se legitimează prin recursul la trecut. Nici nu este mai actual, mai ideologizat decât începurile. În toate timpuurile și în toate culturile originile sunt puternic valorizate și fără încetare rememorate și comemorate. *Miturile sunt date condensează conștiința însăși a comunității.*

Faptul că precedentele istorice sunt purtătoare de *legitimitate*, justifică frecventul apel la trecut al curentelor și ideologiilor politice, și în primul rînd al Puterii. Un regim sau un proiect politic se legitimează prin ancorarea în istorie, în terenul ferm al originilor, prin raportarea la logica și la sensurile majore ale evoluției istorice. Se explică astfel paradoxul recursului masiv la istorie, carac-

teristic fazelor de ruptură, atunci cînd noile structuri și orientări și noua elită conducătoare au nevoie mai mult decît oricînd de o legitimare istorică, dat fiind că ceea ce le lipsește este tocmai legitimitatea.

Ce poate fi mai sugestiv decît imensul prestigiu de care s-au bucurat, pînă într-o epocă recentă, reperele istoriei greco-romane? "Sfîntul Imperiu", prelungit pînă în anul 1806, a fost, într-un anumit sens, o "actualizare" a modelului imperial roman, un mit politic materializat. Atunci cînd Revoluția franceză avea să arunce în balanța istoriei un proiect alternativ, justificarea s-a produs tot prin apel la Antichitate. Marile referințe istorice ale iacobinilor au fost Sparta și Roma republicană: modele desăvîrșite de civism, de devotament, de sacrificiu pentru patrie. Discursurile lui Saint-Just, pînzele lui David, boneza frigiană: totul se raporta la un trecut de două ori milenar, exemplu grăitor de experiment politic orientat spre viitor, dar simțind nevoia unei cauțiuni istorice. Aparent, anticii inventaseră astăzi monahia ideală, cît și republica ideală! Consulatul, apoi imperiul napoleonian s-au inspirat din același fond roman de instituții și simboluri. Un secol mai tîrziu, Mussolini și fascismul italian au fost bîntuiti de o obsesie similară, încă și mai insolită, date fiind circumstanțele schimbante: aceea de a reface Imperiul roman.

Grație romanticilor, Evul Mediu a devenit la rîndul lui un model: model multifuncțional, ca toate modelele istorice. În 1802, carteau lui Chateaubriand, *Geniul creștinismului*, propunea reactualizarea unor valori medievale opuse spiritului Luminilor și Revoluției. Alți români, la fel de îndrăgostiți de Evul Mediu, au exaltat, dimpotrivă, poporul și principiile democratice. Evul Me-

diu servea la fel de bine monarhia și revoluția. Si tot prin el s-a exaltat ideea națională, ideea *statului-națiune*; istoria medievală ilustrînd nașterea popoarelor europene și tinerețea lor eroică și glorioasă. Ideologia națională și-a găsit astfel principalul punct de sprijin într-o sinteză de civilizație care nici măcar nu bănuise avîntul naționalismului modern. Nici secolul al XX-lea nu a rămas insensibil la valorile medievale. Depășirea liberalismului burghez, îngust individualist, ar fi putut trece printr-un *Nou ev mediu*, potrivit tezei susținute de N. Berdiaev în carteau cu acest titlu publicată în 1927. El preconiza o societate ierarhizată, neindividualistă, neconcurențială și fundamental religioasă: Evul Mediu de ieri și, poate, societatea de mâine.

Lumea de mâine a totalitarismelor a năzat masiv pe precedente istorice. Dacă pentru Mussolini referința privilegiată era Imperiul roman, Hitler a coborât mai departe în trecut, invocîndu-i pe misterioșii *ariani* ca modele ale proiectului național-socialist, fără a neglijă însă nici imaginarul imperial antic, ilustrat printre altele de grandioasele proiecte arhitecturale ale lui Albert Speer. Lenin, mai realist, s-a revendicat de la tradiția revoluționară și, cu deosebire, de la iacobini, care i-au oferit o primă schiță a partidului bolșevic. Alt reper comunist a fost Comuna din Paris din 1871 care dovedea, dincolo de eșecul său, "realismul" proiectului, atrăgînd totodată atenția asupra unor erori care trebuiau evitate. De fapt, istoria în întregul ei a fost pusă în slujba revoluției comuniste, ea demonstrând, prin mecanismul luptei de clasă și al succesiunii orînduirilor, inevitabilitatea trecerii la faza supremă a evoluției omenirii: societatea fără clase. Manipularea istoriei și permanenta rememorare a momentelor considerate esențiale au ocupat astfel un loc însemnat în ideologia și propaganda comunistă.

Istorie și politică în societatea românească

În cultura românească a ultimelor două secole, istoria a fost și rămîne puternic actualizată. Nesfîrșita tranziție pe care o parcurgem de pe la sfertul veacului trecut, cînd s-a declanșat prima noastră "intrare în Europa" (anulată prin "ieșirea din Europa" impusă de comunism), căutarea insistență a modelelor, ca și necesara autodefinire în raport cu aceste modele, în raport cu "ceilalți", au asigurat discursului istoric o poziție privilegiată.

Ca în orice mitologie istorico-politică, originile sunt puternic valorizate. Raportarea la daci și la romani nu este o chestiune de pură investigare științifică; evocarea strămoșilor invită la o decriptare ideologică. Pînă pe la 1860-1870, istoricii au proclamat originea pur latină a poporului român, exterminîndu-i cu voluptate pe daci. Eram pe atunci în căutarea unei origini nobile, la care s-a adăugat voința apropierei de Occident și de națiunile latine surori. S-a ajuns apoi, pe măsura maturizării societății moderne românești, la sinteza daco-romană, îmbinare de autohtonism și euopenism. Simbolurile române sunt menținut totuși, pînă tîrziu, în poziție dominantă. Fresca de la Ateneu, zugrăvită de Costin Petrescu între 1933-1937, îl înfățișează pe Traian, și chiar pe Apolodor din Damasc, ignorîndu-l însă cu desăvîrșire pe Decebal! După 1900 se accentuează totuși afirmarea ponderei dacilor în sinteza românească. În mitologia extreamei drepte naționaliste, românii ajung aproape să se confundă cu dacii. Importanța variabilă conferită celor două civilizații fondatoare, mergînd pînă la excluderea uneia sau alteia, ilustrează sensibilității politice divergente. Ne tragedem "de la Rîm" sau suntem "de aici"? Prin daci și prin romani se confruntă de fapt marile tendințe care au divizat și continuă să divizeze societatea românească: autohtonism și euopenismul.

Statul național își căută la rîndul lui originile. Pe la mijlocul secolului trecut, România nu există decât ca proiect ideal. Există însă modelul istoric al *Daciei*, ceea ce explică frecvența lui invocare. Peste două milenii de istorie, România și Dacia se înțilneau, se identificau, se contopeau: un spațiu predestinat, o singură țară, un singur popor. Alături de Dacia, celălalt nume simbolic a devenit *Mihai Viteazul*. Pînă pe la 1830-1840, cronicarii și istoricii nu identificaseră în unirea de la 1600 vreun sens specific național; spre mijlocul secolului, mai întîi prin Aaron Florian, apoi prin Nicolae Bălcescu, Mihai se impune ca făuritor al primei unități naționale românești. Dacia și Mihai: două mari mituri istorice, care au jucat un rol esențial în făurirea României.

Comunismul, în prima sa fază, "internaționalistă", în fond antinațională, a pus capăt cu brutalitate tradițiilor confruntării dintre reperele autohtone și cele occidentale, condamnîndu-le pe toate în egală măsură. Istoria s-a organizat în jurul luptei de clasă și a figurilor de răsculați, revoluționari și eroi ai clasei muncitoare. În locul surorilor latine, marea frate slavă de la Răsărit a căpătat o pondere disproportională în discursul istoric.

A urmat, fenomen specific comunismului, și îndeobști comunismului românesc, glisarea dinspre internationalism spre naționalism. O parte a interpretărilor naționaliste de secol XIX au revenit, adaptate înăsă contextului totalitar și reflexelor izolaționiste ale erei Ceaușescu. Lupta de clasă a fost edulcorată în favoarea unității naționale, iar eroii clasei muncitoare s-au retras discret, lăsându-i din nou în prim-plan pe voievozi și chiar pe regii daci. Dacii au ajuns să fie net preferați românilor, naționalismul de extremă stîngă vădind o sensibilitate istorică similară cu a extreamei drepte.

Intr-o căutare obsesivă a legitimării propriei persoane și demersului său politic, Ceaușescu a întreținut, peste secole, un inedit dialog cu diversi membri ai pantheonului național. Marele mit fondator a fost ancorat în antichitatea dacică; sărbătorit cu pompă în 1980, statul lui Burebista – unitar, independent, autoritar, influent în treburile europene –, devenit prototipul României aşa cum o visau Ceaușescu și consilierii săi întrale istoriei. Nici voievozii nu au fost neglijati: Mihai Viteazul mai întîi, iar în 1986 Mircea cel Bătrân, cu prilejul a 600 de ani de la urcarea pe tron. Episodul Mircea a declanșat o adevărată psihoză, dictatorul vrînd să se regăsească întinerit în persoana marelui Voievod, Mircea cel Bătrân transfigurându-se astfel în Mircea cel Mare!

Trăsătura fundamentală a istoriei românești s-a dovedit a fi *unitatea*, prezentă în toate timpurile, la daci, în Evul Mediu, și, evident, în jurul partidului. Bun barometru al ideologiei românești, Mihai Viteazul a ajuns din nou să fie pătruns de conștiință națională, reluându-se și chiar amplificându-se interpretarea romantică la care se renunțase după 1900 (cînd nici un istoric serios nu mai invoca vreun plan de unitate românească în acțiunea marelui voievod). Aspirînd la statul de mare putere, Ceaușescu și cei care s-au lăsat tentați de proiectul său, au infuzat istoriei românești o doză considerabilă de megalomanie. A fost vremea (încă neîncheiată) a "protocronismului", cu o suță incredibilă de priorități românești în toate domeniile. Comemorările se înmulțeau, iar discursul naționalist răsună din ce în ce mai puternic, în timp ce societatea românească se afla în plin proces de dezmembrare. S-a oferit românilor o istorie plină de fapte glorioase și mari înfăpturi, eșecurile și întîrzierea istorică fiind imputate exclusiv *celorlați*. Urmînd anti-naționalismului anilor '50, acest discurs a avut partea lui seducătoare și a contribuit la legitimarea și chiar la pre-

lungirea regimului Ceaușescu. Pînă în momentul cînd românii au început să le fie prea frig și prea foarte pentru a se mai lăsa ademeniți de cîntece de glorie.

După 1989: între inertie și schimbare

După 1989 reperele istorice s-au diversificat în funcție de ideologii și curente politice. Pluralismului politic îi corespunde inevitabil un pluralism istoriografic, o diversitate a discursurilor despre istorie. Regii, Brătienii sau Iuliu Maniu și-au găsit sau și-au regăsit un loc mai mult sau mai puțin adecvat în galeria istoriei naționale; amintirea lor este întreținută cu deosebire de aderenții familiilor politice respective. Înversunata înfruntare dintre miturile contradictorii ale regelui Mihai și mareșalului Antonescu ilustrează una dintre liniile majore de fractură ce străbat societatea românească. Faptul că Antonescu, victimă a comunismului, este susținut în bună măsură (deși nu numai) de continuatorii mai mult sau mai puțin declarați ai comunismului naționalist adaugă încă un caz pe lista paradoxurilor românești; autoritarismul și naționalismul mareșalului explică această înclinare și îi conferă o netă semnificație politică. Un fenomen specific ultimilor ani este și confrontarea dintre Avram Iancu și Matei Corvin, inclusiv într-un inedit "război al statuilor", simbol al disensiunilor româno-maghiare din Transilvania.

Istoria s-a diversificat, ca și viața românească în general. A evoluat și discursul oficial, deși mult mai puțin decît s-ar putea crede. Este evidentă nevoia de legitimare, prin istorie, a regimului politic instaurat în urma revoluției din decembrie 1989. Ignorarea perioadei comuniste, printre-un *raccourci* care leagă istoria ultimilor ani de istoria precomunistă a României, reprezentă fără îndoială un procedeu de legitimare. Se lasă uneori senzația că nici nu ar fi existat o întreprere de o jumătate de veac. Actuala elită politică, armata, SRI-ul, jandarmia..., toate se revendică de la structurile și instituțiile precomuniste. Comemorările, încă mai numeroase, și în orice caz mai variate decât înație de 1989, au menirea de a fixa istoria postrevoluționară în istoria generală a țării. Prezența frecventă a simbolurilor religioase – uneori sub formă insolită de parastase pentru eroi ai istoriei naționale de mult dispăruti – reprezintă schimbarea cea mai frapantă prin raportare la ateismul militant dinainte de 1989. Canonizarea unor voievozi și altor personaje istorice se înscrise pe aceeași linie. Religia se instalează pe terenul abandonat de ideologia comună. Implicarea

Bisericii ortodoxe consolidează valorile istorice naționale a căror credibilitate risca să fie afectată în urma deprecii propriei comuniste și confuziei ideologice care a urmat.

Un ritual care prezintă o interesantă continuitate are drept cadru comemorarea vechimii orașelor, mai ales cu prilejul ridicării lor la rangul de municipiu. Aceasta pare a deveni o specialitate românească. Dacă Parisul și Londra nu sunt decât orașe, Roșiori este deja municipiu! Pe lîngă promovarea unor interese politice conjuncturale, se caută să se reliefze antichitatea și ponderea civilizației urbane românești.

Discursul oficial – identificabil în diverse intervenții politice, în emisiunile, civile sau militare, cu tematică istorică ale postului oficial de televiziune, într-o parte a presei sau în manualele școlare – înclină sensibil spre autohtonism în defavoarea europeanismului, chiar dacă aproape toată lumea se declară de acord cu integrarea europeană și atlantică. În măsura în care strămoșii daci și romani nu pot fi considerați repere simbolice în confruntarea celor două principii, nu putem decât constata că accentul principal cade asupra celor dintîi, deci asupra rădăcinilor autohtone. În genere, confruntarea cu "ceilalți" este în mai mare măsură pusă în evidență decât interprătrunderile culturale, într-o manieră cu atât mai deformatoare cu cît civilizația medievală românească datorăză mult modelului slavo-bizantin, iar civilizația noastră modernă s-a constituit prin adoptarea modelului occidental. Un singur exemplu: România a devenit membră a comunității statelor francofone, dar manualul de istorie nu dă elevilor nici cea mai mică informație cu privire la originile "francofoniei" românești. Masiva influență franceză a secolului al XIX-lea (care a înrîvrat sensibil chiar limba română) este complet sacrificată, lăsând întrreaga evoluție istorică în seama "factorilor interni".

Conceptul *unității* se manifestă cu nu mai puțină intensitate ca înainte de 1989. Lui Mihai Viteazul continuă să i se atribue un proiect de unitate românească, și nu numai lui, dar chiar domnitorilor anteriori, lui Mircea cel Bătrân și lui Ștefan cel Mare, de pildă. În Europa, ideea statului național, a statului construit pe baze etnice, apare abia pe la începutul secolului al XIX-lea; înregistrăm încă o prioritate românească! Se afirmă totodată, și chiar cu insistență, că în momentele cruciale ale istoriei lor, români au fost înțotdeauna uniți, ceea ce nu este adevărat nici cu privire la țările române în Evul Mediu, aflate

adesea în conflict, nici – ce să mai spunem? – în cazul istoriei mai recente. Sensul demonstrației nu poate să scape: se evidențiază strîngerea naționii, astăzi, ieri și în totdeauna, în jurul unei singure idei și, la nevoie, al unui singur conducător. Discursul istoric oficial "insinueză" ceea ce mai greu se poate afirma explicit: înclinarea spre soluții mai curînd autohtone decât europene și mai curînd autoritare decât democratice. Revenirea în forță a mitului lui Vlad Tepeș se înscrise în această dialectică. Un manual de școală oferă elevilor, drept model de democrație și de respectare a drepturilor omului, faimosul procedeu al tragerii în țepă: "pilduitoare pentru modul în care Vlad înțelesese să facă respectate marile valori ale vieții sociale: cinstea și demnitatea. Un model și un prilej de reflecție pentru toate timpurile care au urmat".

Nu vrem să sugerăm cătuși de puțin oportunitatea unei mitologii istorice cu sens contrar. Nici o naționă nu este dispusă să intre în Europa cu prețul stergerii identității sale. Dar nu se poate intra în Europa nici prin cultivarea inconsistentă a "originalităților" de tot felul în detrimentul valorilor comune europene. După cum necesara solidaritate națională nu se poate construi în sensul "unanimismului" atât de des invocat, deci în fond, în detrimentul pluralismului democratic și afirmării depline a individului. Ca să nu mai vorbim de simpla decență în respectarea unor adevăruri istorice. Oricum, un Vlad Tepeș este simbolul politic de care are astăzi nevoie România.

Ne-am obișnuit cu un discurs despre trecut cu o coloratură predominant națională. Va trebui să-l îmbogățim cu încă două culori, pentru a deveni, într-o îmbinare cît mai echilibrată și mai armonioasă, *național, european și democratic*. □

LUCIAN BOIA (1944) – He is Professor at the Department of History, University of Bucharest.

His main fields of interest are Historiography, Modern History and the History of Imaginary. Among his last works: *La Mythologie scientifique du communisme*, Paradigme, Caen, 1993; *Entre l'Ange et la Bête. Le mythe de l'Homme différent du l'Antiquité à nos jours*, Plon, Paris, 1995.

Construcția rituală a realității politice

DELIA VLAD

Any community has a fragile existence, always threatened by the forces of disorder and dissolution. This article is a reading of one of these moments of rift when a society is engaged in a liminal experience, that placed it outside the rules that usually govern its life: the death of the PNȚCD leader, Cornelius Coposu.

Myth and Ritual are not only ways of expressing biological and individual reality, but the source and the instrument of creating political meanings, identity and legitimization in the very heart of the community's crises. The survival, the force, and the order of society depend on the organization of the ceremony and on the performance of the actors.

Moartea unui lider politic este un eveniment ce focalizează atenția întregii comunități. Oficialitatele, populația, presa devin actorii unei ceremonii care marchează acest moment semnificativ.

La o primă vedere, am putea crede că avem de-a face cu un simplu adio pe care oamenii îl spun celui dispărut. Dar sensul și implicațiile evenimentului depășesc cu mult această concluzie sumară. Moartea liderului politic declanșează un complex mecanism ritual ale căruia funcții își au originea în cele mai intime procese ce determină crearea și perpetuarea comunității, adică viața ei.

Considerând viața socială drept o subtilă combinație de ordine și anarhie sau, în formularea lui Victor Turner, de structură și anti-structură, putem afirma că, apărând celei mai structurate zone a comportamentului social, riturile sunt o tentativă dramatizată de a pune o anumită parte a vieții sub controlul ordinii. Riturile devin necesare ori de câte ori rînduiala existentă este pusă în pericol, altfel spus, în situațiile de criză.

Moartea unui lider politic este o astfel de criză, în primul rînd pentru gruparea pe care o conduce și pentru aderenții acesteia. Este momentul în care structura existentă a grupului se sparge, iar aceasta riscă să intre sub sfera de influență a forțelor dezordinii. Ritualul nu numai că poate reface coeziunea grupului, ci are rolul de a-l regenera, de a-l conduce spre condiția unui nou început.

Durkheim numește "piaculare" acele rituri celebrante într-o atmosferă de neliniște sau tristețe. Este cazul riturilor funerare, care încep încă din momentul în care moartea este considerată iminentă.

Pe data de 30 octombrie 1995, Cornelius Coposu este transferat de urgență, în stare gravă, la secția Reanimare a Spitalului Municipal. Liderul PNȚCD intră, începînd cu acest moment, sub incidența regulilor necunoscute ale unei alte lumi. Numele "maladie tabu" este răspîndit cu retinență de către mass-media, care adoptă un limbaj ce îi este impropriu: acela al comunicatelor medicale, în care cancerul este tradus "boala de bază", iar exprimările pe înțelesul tuturor cu termeni precum "scleroză", "fibrozare" sau tomografie.

Acest limbaj special este necesar datorită faptului că iminența morții transformă ființa umană într-o ființă sacră, tot ceea ce are legătură cu aceasta fiind, prin contagiu, exclus de la manifestările lumii profane. Întrarea în "teritoriul" ceremonialității este indicată și prin suspendarea de către membrii grupului a activităților obișnuite ale vieții, însotită de adoptarea generală a unei atitudini emotionale ce exprimă o durere comună.

Ne aflăm în prezența celei de-a doua funcții a unui ritual, aceea de a servi drept indicator pentru insulele de credință colectivă, de a arăta o comunitate delimitată, și într-un anumit sens, chiar de a crea. Participarea membrilor grupului la durerea comună este obligatorie nu

numai pentru că exprimă solidaritatea acestora într-un moment de cumpăna, ci și pentru că definește limitele grupului, printr-un joc al incluziunilor și excluziunilor.

Nu oricine are dreptul de a se apropia într-un astfel de moment, iar reacțiile unor membri ai PNȚCD la vizitele făcute la spital de unii politicieni care nu sunt considerați ca făcînd parte din "familie" au fost prompte și radicale. Mircea Ciumara a organizat chiar o conferință de presă pentru a protesta împotriva prezenței lui Petre Roman la Spitalul Municipal, acuzîndu-l pe acesta din urmă că își face în acest fel campanie electorală, acuzație repetată în tot răstimpul ce a urmat, la adresa diversilor politicieni intrași.

În acest moment, pe scenă nu este loc decît pentru compoziții familiei (cea propriu-zisă și cea politică), fapt legat și de o altă funcție a ritualului: aceea de a legitima transferul de autoritate și de a comunica statute sociale prin intermediul unei simbolistici a descendentei. Manifestarea deplină a acestei funcții va avea însă loc în următoarea etapă, cînd moartea se va transforma din iminență în certitudine.

11 noiembrie 1995, ora 9,40. "Regele a murit", ceremonia poate să înceapă, sau să continue, amplificată în progresie geometrică și hrănîtă de un nou conținut, de o nouă energie, de noi forme de exprimare rituală. Jargonul și dramatizarea medicală sunt substituite de un discurs mitologizant, de punerea în scenă a elementelor simbolice și de înlănuirea ritemelor, iar mijloacele de comunicare în masă își orientează resursele în vederea creării unui *media event*.

Imaginar social, imaginar mediatic

Să ne oprim mai întîi asupra mitului întrupat de Cornelius Coposu. Malinowski definește mitul drept o poveste care dictează credințe, produce înțelegeri sociale comune, definește ritualul și acționează ca o hartă a ordinii sociale. Mitul asociat politicianului Cornelius Coposu este destul de simplu de identificat, fiind o lectură specifică a biografiei acestuia.

Dotat cu verticalitate morală și calități ieșite din comun puse în slujba valorilor democratice și a luptei anticomuniste, Cornelius Coposu este mitologic plasat între eroul exemplar și martirul care își sacrifică viața pentru credința sa. În plus, experiența închisorii (care

este o moarte și o renăștere) îi adăuga dimensiunea inițiatului, a celui care a suferit o mutație ontologică a dimensiunii existențiale. Prin această mutație, inițiatul devine un alt om, în posesia unor cunoștințe și a unei experiențe arhetipale legate tocmai de acele valori pentru care și-a sacrificat viața și pe care ajunge astfel să le întrupeze. Fiind "de două ori născut", moartea sa biologică nu mai poate să-l afecteze ontologic, însă îi schimbă în mod fundamental statutul în cadrul societății, din lider carismatic în exponent al tradiției și memoriei collective, iar această schimbare de statut este performată prin ritual.

Rolul canalelor mediatice în acest proces este unul esențial. Nu numai pentru că acestea intermediază conectarea unui public teoretic nelimitat, răspîndit pe o largă aria geografică, la desfășurarea evenimentului, ci mai ales pentru că ele însăși vor suferă o transformare de ordin calitativ, care ar putea fi sintetizată sub numele generic de *media event*.

Evenimentele mediatice sunt în definitiv ceremoniile mass-media și pot fi considerate un gen jurnalistic aparte, care intră în funcționare atunci cînd un rit de trezere al unei mari personalități trebuie "acoperit". Ele sunt caracterizate de o întrerupere a rutinei și de o prezentare cu reverență și ceremonialitate a evenimentului, de o suspendare a distanței critice pe care jurnaliștii o au de obicei față de subiect. Garry Wills afirmă chiar că tonul adoptat de jurnaliști în astfel de momente este unul aproape sacerdotal.

Ca orice ceremonie, evenimentul mediatic trebuie să aibă la bază o formă narrativă primordială, altfel spus un mit. În cazul nostru, transformarea de statut despre care vorbeam mai sus este tradusă de către mass-media prin jocul a două formule narrative aflate într-un raport de corespondență cu elementele biografiei mitizate a lui Cornelius Coposu: 1. Cucerirea, formulă narrativă care corespunde într-un fel inițierii, în sensul că își are originea în triumful eroului în procesul de restaurare a ordinii, proces în cursul căruia acesta trece dincolo de limitările condiției umane. Mesajul cuceritor este că maria oameni încă mai există printre noi și că istoria se află în mîinile acestora. Cuceririle pot fi definite în termenii a două dimensiuni: depășirea limitelor prin propria voință și rezultatul acestei depășiri, dobîndirea unei dimensiuni carismatice. 2. Încoronarea, sau formula narrativă pentru ritul de trecere al eroului, definește sau redifineste mo-

tenirea culturală căreia îi asigură astfel continuitatea și indestructibilitatea. Această a două formulă, care este de fapt substratul prezentării mediatice a funeraliilor lui Corneliu Coposu, o asimilează în mod firesc pe prima, ale cărei elemente sunt astfel transmutate din biografie personală în tradiție politică și culturală. Corneliu Coposu încețează să mai fie președintele unui partid și începe să fie "Regele Opoziției", "Patriarhul" și "Președintele Moral al României".

Ceremonialul medical

Să revenim însă la firul cronologic al expunerii, întrerupt odată cu cel al vieții liderului țărănist. Decorul ceremonial se transformă, halatele medicilor și atitudinea profesională a acestora dispar ca la un semn. Locul lor este luat de agitație, de manifestări de solidaritate, de lacrimi, de lumișările aprinse în fața tablourilor cu imaginea celui decedat. În fața sediului central al PNȚCD încep să se adune pelerinii în aşteptarea sacerdostului cu corpul neînsuflețit al lui Corneliu Coposu, care va fi adus în clădire duminică dimineață. În interiorul sediului aşteaptă liderii țărăniști, care se vor constitui pe toată durata evenimentului într-un corp sacerdodal, mandatat cu organizarea ceremoniei.

Rolurile sunt clar delimitate, repartizate după schema duală inițiat/novice: fruntașii țărăniști formează gărzii de onoare care încadrează catafalcul și primesc condoleanțe, "studenții și elevii țărăniști citesc cu schimbul din *Evanghelia*, în timp ce primii oameni obișnuiați își aduc omagiu îndurerat lui Corneliu Coposu", iar "litania cițită de tinerii țărăniști este acoperită de plânsul înăbușit al unor pelerini", în timp ce membrii conducerii partidului se prezintă "cu chipurile împietrite" în fața publicului și ziariștilor, legitimându-și astfel succesiunea și poziția în partid. Dacă importanța ritualului pentru membrii grupării politice este destul de evidentă, implicațiile sale în rîndul publicului ar merita o lectură mai atentă, care ne trimite la forma de origine religioasă a pelerinajului.

Doliu și pelerinaj

În forma sa clasică, pelerinajul este el însuși un rit de trecere accesibil credincioșilor laici, ce are o calitate inițiatică: la sfîrșitul său, pelerinul, novicele, este expus

sacramentelor – sanctuar, imagini, liturghie, circumambulațiunea obiectelor sacre – și beneficiază de efectul lor pe măsura devoționii sale. Pelerinii acestui ritual performat pentru prima și ultima oară au găsit sanctuarul gata pregătit: "pereții salonului sunt acoperiți cu coroane, steaguri tricolore îndoliate și portretul marelui dispărut"; "în colțurile încăperii ard lumișările aprinse pentru odihna veșnică a președintelui PNȚCD"; "Sacerdostul e acoperit cu crizanteme. Alături, pe o pernă de catifea vișinie, stă Ordinul de Cavaler al Legiunii de Onoare".

Obiectele simbolice infuzate de sacrilitate nu sunt simple elemente de decor; ele sunt purtătoare și transmițătoare ale unei informații concentrate despre valorile întruchipate de Corneliu Coposu, despre formele ideologice derivate din acțiunile și ideile acestuia. Eficacitatea acestei funcții cognitive a ritualului și a identificării cu reprezentările simbolice depinde de intensitatea emoțională cu care evenimentul este trăit. La amplificarea acestei emoții mass-media își aduce contribuția deloc neglijabilă.

Pelerinii sunt pe tot parcursul perioadei ceremoniale mai expoși decât de obicei mesajelor mediatice, care se constituie în puncte și modalități de legătură între oamenii care își doresc mai mult decât orice să fie împreună, să împărtășească o experiență de tip *communitas*, iar structura dramatică a doliului se înscrie fără dificultăți în capitolele cotidiene ale discursului mediatic. Schema tensională a absenței-prezențe, proprie oricărui doliu trăit, dar exacerbat de reprezentările mediatice, este surșă decisivă a stimulării unei emoții generalizate. Emoția mediatică se dezvoltă în adevarare cu *crescendo-ul cantitativ* (mulțimea în creștere gradată) și *calitativ* (atașament și tristețea autentice ale populației) și se transformă în una dintre principalele informații vehiculate de presă.

Arhetipul omului simplu, copleșit de durere, este preponderent, fiind egalat numai de solidaritatea și generozitatea de care fiecare participant dă dovadă. "Femei în vîrstă, cu ochii plini, care doresc să rămână anonime, împart celor care veghează la căpăținul fostului președinte al PNȚCD alimente, ceai și cafea". "După lăsarea întunericului, întreaga stradă este luminată, precum ziua, de sutele de mii de lumișările aprinse".

În acest spațiu transfigurat, aflat în afara normalelor vieții obișnuite, mass-media identifică evenimente ieșite din comun: "Pe tot parcursul nopții, florile care acoperă

gardul metalic și-au păstrat prospețimea". Mai mult, preșa își introduce cititorii pe tărîmul unde totul este posibil, afirmando că liderul țărănist va fi înmormântat într-un loc miraculos unde, în anul 1910, "a fost îngropată o copilă de 14 ani; după 45 de ani, la deshumare, fetița arăta ca vie".

Procesiunea

Trecerea de la pelerinaj la procesiunea funerară aduce cu sine modificări importante, dictate de specificul ritemului. Pentru presă, imaginea și gesturile familiare ale "omului simplu" nu mai sunt în prim-plan, fiind estompate de privirile de ansamblu asupra "mării de oameni ce inundă centrul capitalei". Pentru participanți, decorul se schimbă din nou, spațiului închis al camerei mortuare amenajate în sediul partidului luându-i locul cel deschis, al bulevardelor și al pietelor.

Ritul se desfășoară într-un templu de dimensiuni gigantice, iar discursul mediatic implică elementele naturale în propria sa dramatizare; "După o zi înnoireată, pestele București răsare soarele", notează mass-media, interpretând acest eveniment meteorologic ca pe un simbol al victoriei lumii asupra întunericului. Atmosfera generală este una de tristețe, dar de tristețe solemnă, iar gesturile actorilor sunt strict codificate, în conformitate cu ritualul creștin, ale cărui obiecte simbolice tradiționale sunt punctate numai de un tablou al fostului lider țărănist, de Legiunea de Onoare și steagul tricolor, simboluri încă cu semnificație politică și premise ale diferitelor forme de cult care se vor putea eventual manifesta după înmormântare.

După oficierea unei scurte slujbe religioase în Piața Universității, centru simbolic al capitalei, decretat printr-un alt ritual post-decembrist "zona liberă de neo-comunism", procesiunea se îndreaptă spre Piața Palatului, unde sacerdostul va fi depus pe catafalcul său, alături de el, "persoana de catifea pe care strălucește Legiunea de Onoare".

Posiționarea în jurul catafalcului a principalilor actori este un prim indiciu al importanței acestora: Regina Ana, Principesa Margareta, Rodica Coposu, membrii Biroului de Coordonare și conducere al PNȚCD. Este momentul în care semnificația oficială a ocaziei va fi făcută explicită în discursurile participanților și în care statutul moștenitorilor politici în cadrul partidului va fi revelat prin ordinea în care aceștia vor lua cuvîntul.

Mesajul Regelui Mihai, căruia autoritățile nu i-au acordat viza de intrare solicitată, a fost primul difuzat. Al doilea discurs a fost cel al președintelui interimar al PNȚCD, Ion Diaconescu, a cărui investire în fruntea partidului este astfel legitimată și comunicată, urmat de Emil Constantinescu. Intervenția lui Oliviu Gherman a fost primită cu ostilitate de publicul care a intuit disonanța sa cu restul unei ceremonii menite să comunice și să facă vizibile prin întreaga sa punere în scenă cu totul alte valori și credințe politice decât cele simbolizate de liderul PDSR.

Testamentul Politic al fostului lider țărănist este citit, iar procesiunea se îndreaptă spre cimitir, unde nu mai pot să pătrundă decât persoane foarte apropiate. Mulțimea de pe străzi și din jurul cimitirului se dispersează. După ce sacerdostul este acoperit cu pămînt și asistența se retrage, se permite accesul în cimitir al celor care doresc să vadă locul unde a fost înmormântat Corneliu Coposu. Pelerinajul poate să reînceapă. □

Bibliografie

1. Dayan Daniel, Katz Elihu, *Media Events*, Harvard University Press, London, 1992.
2. Durkheim Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995.
3. Marion Philippe, *L'afect televisuel. Les funerailles du roi Baudouin*, Hermès, 1994.
4. Moore Sally F., Myerhoff Barbara G., *Secular Ritual*, Van Gorcum, Assen, 1987.
5. Turner Victor, *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, 1974.
6. Turner Victor & Edith, *Image and Pilgrimage in Christian Culture*, Columbia University Press, New York, 1978.

DELIA VLAD - She graduated from the Faculty of Journalism and Communication Sciences, University of Bucharest.

Currently, she works as reporter for Tele 7abc and the newspaper *Cotidianul*.

Aspecte simbolice ale carnavalului politic

ANIȘOARA HENRIETA MITREA

The article approaches different symbolic perspectives over the political carnival to place it in relations with the "reality", to show its isolation and the way in which it imposes itself as a unique fact for the participants. As a feast which interrupts the "objective existence" the carnival is defined through symbolic particularities (temporal, spatial etc.) which render possible the explanation of its isolation in the perimeter of the "real" as well as the dim, in the carnival's context, of the power relations and the political hierarchies.

Festivitatea publică, populară, carnavalul politic este atât un pretext pentru manifestarea coeziunii sociale și a unui entuziasm colectiv, cât și unul pentru negocierea simbolică de semnificații, identități și ierarhii socio-politice. Rezultatul înregistrează mai degrabă multiplicarea și diversificarea, decât precizarea de semnificații, identități și ierarhii de acest fel. Definiția pentru carnavalul politic este o stare de intimitate, ambiguitate ierarhică și smiotică, datorată unei ordini simbolice incerte, fluctuante, tranzitorii (de asemenea, definiție). Prin specificitatea spațiului și a timpului său simbolic, operând cu o altă ordine simbolică decât aceea a realității, acesta deschide o breșă în așa-zisă "realitate" consumându-se într-un context în care iluzoriul și caracterul festiv se substituie "adevărului". Ca urmare, semnificațiile implicate și identitățile personajelor participante se află într-o continuă fluctuație, iar ierarhii socio-politice, pe de o parte, și cele valorice, pe de alta, se estompaează. Din această perspectivă, avem de-a face cu un ritual al peregrinării între ierarhii și identități multiple, precum și între semnificații diversificate, a căror producere este încurajată de această ordine simbolică a confuziei, specifică lumii de carnaval.

Într-o lectură fisceană, această ordine simbolică specific carnavalesc este expresia creativității populare, pusă în slujba unei tentative de evaziune și rezistență în raport cu o ordine simbolică oficială, dominantă. Carnavalul politic ar fi aşadar, ocazia pentru subminări, inversiuni, multiplicări și diversificări de semnificații, parodieri, inoculați mai mult sau mai puțin subversive de noi

idei, pentru adoptarea unor gesturi, atitudini, a unui limbaj și a unei mimici degajate, toate instrumente ale "neascultării populare", care rezistă și se sustrage dominanțelor oficiale.

Mobilizarea societății și practica politică se intersectează pe coordonate de interes politic (pragmatice), simbolice, sau/și de *jouissance*. Spectacolul carnavalesc este construit mai ales pe coordonate simbolice omogenizatoare și de *jouissance* (adică de plăcere, resimțită la anticiparea uneia viitoare, în contextul unei implicări deosebit de profunde a unei persoane în social, într-un grup, ca parte a unui întreg cu o coeziune organică, printr-o experiență vecină cu fraternizarea, care-i pune identitatea între paranteze).

Domeniul politic este situat într-un spațiu simbolic al posibilului care crează și o anumită rutină politică și necesitatea inovației politice. Spațiu simbolic al carnavalului politic ar fi unul intermedier, situat în limitele parodiei, între rutină și inovație, termeni implicați în mod dialectic într-o "ecuație" a spiritului (dar și a personajului) carnavalesc. Spiritul carnavalesc celebrează de fapt entuziasmul colectiv stimulat prin festivitate și doar subiacent (formal) eventual său pretext politic. Ordinea simbolică a carnavalului se impune astfel ordinii simbolice formale a "realității", promovând, ca urmare, o atmosferă intimă, caracteristică unui spațiu privat în spațiul de carnaval, care, din perspectiva ordinii simbolice organizatoare, este un spațiu public.

Timpul simbolic caracteristic carnavalului politic ar putea fi descris ca moment prezent dilatat. Desfășurarea carnavalului nu este atât expresia unei rememorări sau a

unei amintiri, prin eventualele trimiteri la evenimente trecute, cât este expresia capturării unui (eventual) moment trecut, recuperat complet în acest moment prezent al celebrării și sacrificat "acum", ca pretext pentru "consumarea" entuziasmului colectiv.

Umberto Eco subliniază varietatea tipurilor de repetitivitate (preluare, *remake*, saga, serial, dialogul intertextual), considerând că acestea aparțin de drept întregii istorii a creației artistice (prin plagiat, citat, ironie, glumă intertextuală sau parodie). Ca manifestare estetică, ar fi de considerat carnavalul ca parodie, unde valurile sunt totodată degradate și înnoite prin parodie. Carnavalul politic, ca și alegerile, sunt momente festive care se caracterizează prin estomparea relațiilor de putere și a ierarhiilor socio-politice – degradează și înnoiesc valori.

Spulberarea grijii pentru ziua de mîine, consumul nemăsurat și inutil, intimitatea participanților sunt caracteristice carnavalului politic cu ierarhii sale simbolice estompată și cantonat într-un timp simbolic prezent. În mod esențial, caracteristică este irosirea nemăsurată a entuziasmului colectiv (și, poate subiacent, a unei angoașe colective față de ordinea dominantă, "reală", în funcție dincolo de perimetru carnavalesc) între intimi, personaje care nu se mai concurează, ci împărtășesc, experimentează și cheltuiesc un excedent de *jouissance*.

Din perspectiva legăturii dintre principiul plăcerii și ordinea simbolică, caracteristică pentru carnaval ar fi o ordine simbolică fluctuantă într-un spațiu simbolic dintre două "morti".

Desfășurarea carnavalului ar avea astfel loc după o primă "moarte" prin simbolizare, când ceea ce este simbolizat, parodiat, prin mască și cuvânt, devine mai puțin prezent în realitatea fizică decât este în cea simbolică, în care "simbolizatul" este aproape transferat prin procesul simbolizării. La cealaltă extremitate a spațiului său simbolic s-ar afla cea de-a doua "moarte", simbolică, atunci când datorită unui "ceva" traumatizant, ordinea simbolică creată inițial se estompează, devine fluctuantă, confuză (Zizek, 1990, p. 132). Carnavalul politic opune "voița de spectacol ultimatumului dat de semnificație", situându-se "deasupra și dincolo de semnificația" (Baudrillard, 1989, p. 10) impusă de ordinea simbolică formală. În consecință, semnificațiile vehiculate devin puternic contextuale, specifice acestui tip de discurs. Neavând nimic de comunicat "realității", el este un fel de "tăcere", expresie a unui fals conformism popular. Neavând nici

mesaje, nici semnificații de preluat din "realitate" (căci nici acestea, la rîndul lor, nu sunt inteligibile pentru lumea carnavalăscă, purtând amprenta unei alte texturi simbolice), "tăcerea" lumii carnavalului politic "este o tăcere care refuză să se vorbească în numele său" (Baudrillard, 1989, p. 22), manifestare a unei forme de rezistență populară. Imposibil de transpus în termenii unei ordini simbolice dominante, care structurează "realul", discursul carnavalesc, atunci când depășește o anumită intensitate în manifestare, nemaifiind "tăcere", apare din perspectiva oficială exces, nebunie, lipsă de conținut.

Astfel, nimic nu este cert. Ritual al peregrinării, al fluctuațiilor, carnavalul politic perpetuează o stare de confuzie valorică, semiotică și ierarhică. Această stare este subversivă în raport cu ordinea simbolică a "realității", ascundând un simbolic "abis al semnificației" care, absorbind dominantele, explică estomparea relațiilor de putere și senzația disperației "puterii" din perimetru său simbolic. Modelul de comunicare politică pe care carnavalul îl-ar propune ar fi acela al rîsului mimic, al simulacruului care întrerupe un flux discursiv dominant și un timp simbolic dominant, totodată particularizând în mod simbolic un spațiu public de transfigurare a socialului și politicului. □

Bibliografie

1. Baudrillard, J. – *In the Shadow of the Silent Majorities Semiotext(e)*, 1989.
2. Baudrillard, J. – *Simulacres et simulation*, Éditions Galilée, 1981
3. Eco, U. – "Innovation and Repetition: Between the Modern and Post-Modern Aesthetics", *Daedalus*, Fall, 1985.
4. Fiske, J. – *Reading the Popular*, Boston, Unwin Hyman, 1989.
5. Fiske, J. – *Power Plays Power Works*, Verso, 1993.
6. Zizek, S. – *The Sublime Object of Ideology*, Verso, 1990.

ANIȘOARA HENRIETA MITREA –

She graduated from the Faculty of Journalism and Mass Communication, University of Bucharest.

Currently, she works as Researcher at the Institute of Social Theory of the Romanian Academy and she is Teaching Assistant at the Faculty of Journalism and Communication Sciences.

Despre mentalitate și deschidere

WALTER BACON în dialog cu STELIAN TĂNASE

Walter Bacon este profesor de științe politice la Nebraska State University. A început studiile despre România în 1971 cînd a fost bursier IREX la București unde și-a scris teza doctorală despre Nicolae Titulescu. A lucrat apoi ca cercetător la Hoover Institution timp de 3 ani. A publicat o serie de cărți și articole despre România, printre care *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy* (1975), *Behind Closed Doors. Secret Romanian-Soviet Negotiations 1931-32* (1979), *The Cult of Personality in Romania under Ceaușescu* (1994). În 1983 a fost declarat persoană non-grata în România. A ocupat funcția de președinte al Societății pentru Studii Românești. Membru în Consiliul Național al Asociației pentru Studii Românești. În prezent desfășoară cercetări cu privire la relațiile dintre România și Moldova.

Stelian Tănase: Cum ați început studiile românești și de ce?

Walter Bacon: Pe cînd eram la universitate, profesorul meu era un specialist în perioada habsburgică și odată, în ultimul an de studii, dînsul m-a întrebat ce o să fac. L-am răspuns că nu știu, dar că vreau să fac ceva despre Europa, despre relații internaționale. Mi-a spus "Bine, ați avut deja limba franceză și limba italiană, mai bine să faceți ceva cu o limbă latină decît cu o limbă slavă". Aceasta nu era alta decît limba română. Deci am sosit în România pentru un an de zile, în 1971, și după aceea am devenit de fapt specialist în probleme românești.

Cunoașteți România de la începutul anilor 70. Cum vi s-a părut, din punct de vedere politic, primul contact cu România?

Era începutul "epocii de aur". Nu a fost deloc o epocă de aur, a fost o epocă de cărbune și cred că, mai ales după iulie 1971, Ceaușescu a devenit cu fiecare an tot mai puțin tolerant. Cînd am revenit, în anul 1976, era mult mai rău, începuse declinul. Iar în 1982, cînd am fost în România ultima dată înainte de revoluție, era cu mult mai rău.

Care credeți că au fost cauzele acestei involuții?

Din punct de vedere politic a fost megalomania lui Ceaușescu, regimul cultului personalității, hipercentralizarea economiei, locul Securității în toate zonele societății românești. De fapt, a fost un regim dacă nu unic, atunci aproape unic. A fost mai mult decît stalinismul.

"Socialismul de familie"

Ce avea în plus față de stalinism?

Familiarismul, socialismul de familie. Stalinismul, nu numai din punct de vedere economic, dar și din punct de vedere politic, reprezintă integrarea verticală a societății. Deci nu reprezenta o posibilitate de comunicare cu Europa sau cu întregă lume. Și, de fapt, după 1980 contactele guvernului român cu lumea aproape s-au sfîrșit. Nici măcar în Albania nu a existat un regim atât de izolat și distructiv. Nu am pronosticat revoluția, dar am spus în iunie 1989 că regimul Ceaușescu era complet izolat, că nu exista nici un fel de legitimitate în România, că nu exista decît Securitate.

Ce consecințe a avut acest regim pentru perioada post comunistă? Ce a lăsat el moștenire? Se pare că România are acum o dezvoltare atipică, că are anumite probleme care se dezvoltă altfel, diferit față de restul blocului sovietic.

Consecința cea mai importantă este mentalitatea. Comunismul a lăsat o mentalitate de suspiciune, de neîncredere, de atomizare. Nu există legături între oameni, iar fără acest lucru nu poate exista societate civilă. Nu numai atât – o neîncredere nu doar față de ceea ce spune guvernul, dar și față de ceea ce spunem noi, ca oameni din Occident. Cînd am sosit prima oară la Iași, după revoluție, și am spus: "Avem o sumă de bani pentru a pregăti la Iași profesori pentru afaceri", răspunsul a fost "Hm... bine... dar nu putem să ne pregătim pentru aceasta!". "De ce?". Ei au răspuns: "Mentalitatea noastră este că, dacă cineva de sus spune ceva, înseamnă întotdeauna că nu este adevărat. Deci dacă vorbiți ca un profesor american cu o mică sumă de la guvernul american înseamnă că asta nu este decît propagandă sau un vis". Chiar acum, pentru economia românească mi se pare că problema numărul unu, problema cheie, este schimbarea mentalității. Cea de-a doua problemă este că și astăzi există acest grup de apparatchiks care este la putere și are o viziune prea centralizată, prea verticală asupra societății românești.

"Schimbarea vine întotdeauna de jos"

Să înțeleg că acest grup reeditează ideea revoluției de sus, a schimbării de sus?

Da, dacă există această posibilitate pentru ei. Dacă există posibilitatea unei schimbări pentru România, aceasta trebuie să fie impusă de sus. Așa cred acei apparatchiks. Experiența noastră, și nu numai a noastră, a americanilor, ci și a europenilor în genere, este că schimbarea vine întotdeauna de jos.

Să înțeleg că este un dispreț pentru societate, pentru populație, care nu ar "înțelege" direcțiile de dezvoltare ale lumii moderne sau este doar o rămășiță a ideologiei bolșevice?

Este un amestec. Nu știu și nu pot să spun dacă această mentalitate vine de fapt dintr-o socializare a populației românești. Nu știu de fapt dacă populația a acceptat ideologia, dar atitudinea a acceptat-o.

Am vorbit despre consecințele pentru elită ale regimului Ceaușescu. Care credeți că sunt aceste consecințe pentru societate, pentru populație, pentru cei care sunt

subiect al guvernării, care sunt modelați de decizia politică?

Problema este întotdeauna că pentru o societate democratică, pentru societatea civilă trebuie să existe o participare activă, nu pasivă.

Ce înseamnă participare activă și ce înseamnă participare pasivă?

Participarea pasivă a fost impusă în trecut, dar pentru o participare activă trebuie ca fiecare cetățean să hotărască (el sau ea) să facă ceva, să nu aștepte de la putere. Nu numai la alegeri, dar și în activitățile educative. Dacă citesc în fiecare zi un ziar de opinie mi se pare că la București, și Bucureștiul nu este România, sunt oameni participanți activi, implicați, angajați. Cînd sună la Iași și merg la sat nu găsesc oameni angajați în viața publică. Nu au un interes în problemele comunităților locale, nu se asociază... Dacă primarul satului este din partidul de guvernămînt și nu face nimic – țărani spune întotdeauna că este mult mai important, de exemplu, să culeagă recolta în luna octombrie sau noiembrie, nu să se implice în administrarea localității. Țărani sunt pasivi și-l lasă pe primar să facă ce vrea el. Iar primarul așteaptă ca prefectul să-i rezolve problemele. Problema este aşa – o societate civilă trebuie să prezeze în sus, fiecare cetățean să fie angajat; dar nu văd sistemul astăzi în România. Văd un sistem piramidal, ierarhic, care cu cît urcă mai sus este mai activ, iar spre bază este tot mai lenes.

Nu se poate constitui o democrație fără participarea societății; înseamnă că societatea noastră e condamnată să rămână subordonată puterii?

Nu. Atitudinile politice sunt dinamice, se schimbă și într-o generație, dar nu știu dacă România poate aștepta o generație. Problema este că guvernul de astăzi sau stilul guvernărilor de astăzi poate să devină o obișnuință. Și mi-e teamă că aceasta va fi orientarea.

"Interesul comun: neliniștea față de Rusia"

Vă ocupați de problemele politicii externe românești și de relațiile cu Basarabia, cu Rusia, cu fosta Uniune Sovietică. S-a deschis un capitol – URSS a dispărut

Interviu

și problematica relațiilor externe ale României cu această zonă, deci cu granița ei de est se schimbă fundamental. Sau nu se schimbă?

S-a schimbat. România nu mai are o graniță cu URSS, dar, în schimb, are granițe cu Ucraina. Aveți cu Ucraina niște probleme din punct de vedere istoric, al consecințelor pactului Molotov-Ribentrop nu numai asupra Basarabiei, dar și asupra Bucovinei de Nord, Hertza și sudului Basarabiei. Mi se pare că există un grup etnic român la Cernăuți foarte important și nu cred că în momentul de față minoritatea românească de la Cernăuți este prea bine tratată. Am prieteni care sunt din Cernăuți și știu de la ei că învățămîntul în limba română este foarte limitat. Mai există și problema Insulei Șerpilor, ceea ce a sudului Basarabiei, a județelor Cahul, Ismail și Bolgrad.

Cum credeți că se va rezolva acest diferend? Cum vedeti direcțiile în care va evolu situația în această zonă?

Mi se pare că Ucraina și România au un interes comun și interesul este neliniștea față de Rusia. Mai ales după decembrie, dacă coaliția în Duma va fi mai spre dreapta decât acum, va exista în mod sigur un pericol nu numai pentru Ucraina, pentru Moldova, dar și pentru România. Este vorba de o coaliție între liberal-democrații lui Jirinovski, Congresul comunităților ruse cu Lebed, chiar mai spre centru cu Iabloko. Mi se pare că există posibilitatea ca o coaliție mai spre dreapta să facă politică externă mult mai agresivă, mult mai imperialistă decât regimul care există acum, Elțin-Cernomîrdin.

Generații vechi și noi

Cum vedeti evoluția, după revoluție, a situației dintre Basarabia și România?

Foarte interesantă. Cred că președintele Snegur este un om politic foarte deștept. În primul rînd a fost un fel de lider al independenței Republicii Moldova în 1991 și apoi a făcut o coaliție cu Sengali și Lucinschi, cu agrarienii. Si acum, după greva studenților din luna martie, cred că Snegur a pricoput ceea ce nu pricope nici Sengali, nici Lucinschi: că generația tîrnă în Moldova este mult mai pro-unionistă decât generația veche. Si pentru Snegur este mult mai importantă pentru viitor generația

tîrnă decât această generație a agrarienilor. Deci a plecat din partidul agrarienilor, și-a creat un partid iar acum, dacă este candidat la președinție, este favorit. El s-a situat acum între opoziția democrată și agrarieni. Din punct de vedere politic, este o mișcare foarte deșteaptă din partea lui Snegur. El este la un nivel mult mai bine gîndit din punct de vedere politic decât nivelul lui Sengali sau Lucinschi.

Cum vedeti evoluția relațiilor dintre București și Chișinău?

Imediat după august 1991, cînd a fost declarată independență, cred că drumul spre un fel de unire a fost un bun început. După ianuarie 1993, cînd au plecat Moșanu și alți democrați din guvern, s-a schimbat această linie și au existat, de fapt, două orientări. Una este pentru legătura cu Rusia și cu Confederația Statelor Independente, alta este pentru o Moldova suverană, independentă. Snegur, după părerea mea, nu a fost niciodată pentru restaurarea URSS. Nu știu despre Sengali, nu pot să spun că este restauraționist, nu pot să spun asta nici despre Lucinschi, dar despre Snegur sunt sigur că nu a fost niciodată. Cred că Snegur nu poate fi prea pro-unionist, nici prea restauraționist.

Face un joc de echilibru între forțele politice...

Da, e un echilibru între restauraționiști și unioniști. Nu înseamnă că nu este posibil o uniune varmălă între Moldova și România. Există și posibilitatea unei cooperări mult mai strînse din punct de vedere cultural, economic, există posibilitatea unui schimb mult mai mare de studenți, mai ales studenți din Moldova să învețe în România. Dar nu și din punct de vedere politic. Si Snegur și agrarienii cred că orice fel de legătură politică mai strînsă decât cea existentă acum între București și Chișinău va avea consecințe negative, mai ales pentru Transnistria. Smirnov și grupul său constituie un fel de mafie acolo și încearcă să găsească un fel de scuză pentru o independență deplină cu ajutorul Rusiei. O legătură mai strînsă între București și Chișinău ar avea această consecință.

Politica externă pe două nivele

Cum s-a comportat Bucureștiul în legătura cu problema Republicii Moldova?

Interviu

După părerea mea, Bucureștiul are pentru Moldova o politică externă pe două nivele. Primul este că orice fel de legătură mai strînsă cu Moldova implică și relațiile dintre România și Rusia și din punctul lor de vedere nu numai politic, dar și economic. Este foarte periculos pentru România. De exemplu, în ceea ce privește resursele naturale – energie, petrol, gaze. Rușii fac aşa întotdeauna, în fiecare zi fac asta în Moldova și în vecinătate. Al doilea nivel este că fiecare partid, aproape fiecare partid din România se folosește de problemele din Basarabia pentru a atrage voturile naționaliștilor. Adică și Vadim Tudor și cei din PNȚ și liberalii spun exact la fel: Cazul Ilașcu, de exemplu, problema învățămîntului în limba română în Transnistria... Este un fel de protest, dar un protest fără obiect. Nu există nici un fel de presiune, puteți face o propagandă internațională dar fără rezultate. Este foarte interesant: faceți o politică realistă față de Rusia, un fel de politică de neconfruntare cu Rusia, și în același timp în politica internă există întotdeauna această propagandă naționalistă cu privire la problema Basarabiei.

“Orientarea spre Est nu mai este posibilă”

Cum vedeti repozitionarea României în raport cu Europa? V-ați ocupat de Titulescu. Credeți că se poate realiza o nouă politică gen “Titulescu” a țărilor mici, a alianțelor în această zonă a Europei?

Români, în genere, ca popor, au talent diplomatic și sper că orientarea spre Europa va continua. Dar nu va continua dacă europenii și americanii nu răspund, dacă nu ajută, dacă nu sprijină România. Titulescu a făcut o politică dublă. A avut relații foarte bune cu Europa Occidentală, mai ales cu Franța (și aveți chiar și acum relații foarte bune cu Franța), dar, în același timp, a făcut o politică deschisă spre Rusia. Acum însă nu mai există altă posibilitate pentru România decât de a intra în structurile occidentale. Orientarea spre est nu mai este posibilă, mai ales că există această mentalitate expansionistă sau neo-expansionistă la Moscova.

Occidentul nu este foarte pregătit și nu are o politică articulată față de țările din fostul bloc sovietic.

Da, este adevarat. Cred că Occidentul este vinovat; am senzația că politica noastră față de Europa Centrală și de Est trece prin Moscova. Din punct de vedere strategic pot să înțeleg asta, dar nu cred că este de fapt o politică prea deșteaptă din punctul nostru de vedere. Pentru noi, Europa de Est este un fel de *cordon sanitaire* între politica expansionistă a Rusiei și politica noastră de securitate în Europa. Iată de ce România este, din punct de vedere geo-strategic, într-o poziție foarte importantă pentru noi.

“România este o parte a Europei”

Am auzit opinii, chiar exprimate recent de fostul ambasador Kirk, că România nu reprezintă din punct de vedere strategic un loc de maxim interes.

Sper că domnul ambasador nu are dreptate. Sper. Cu această administrație s-ar putea să aibă dreptate. Dar cu o administrație nouă, în 1996, s-ar putea să ne schimbăm politică. Nu cred că părerea lui Stroke Talbot este acum unică părere despre Europa Orientală la Washington. Sînt oameni chiar la Consiliul Național de Securitate care nu sunt de acord cu domnul Talbot. România este o parte a Europei nu numai din punct de vedere militar-strategic, dar și din punct de vedere cultural. România este o țară europeană din punct de vedere economic, politic, cultural, social.

Mi se pare că există un tratament distinct pe care Occidentul îl acordă Republicii Cehe, Poloniei și Ungariei, poate și Slovaciei, în raport cu România, Bulgaria, Albania. Există sau nu acest tratament?

Există tentația Occidentului de a le trata diferit. În primul rînd din punct de vedere politic – oamenii, aici, la Washington, dar și la Paris și la Londra, cred eu, văd Republica Cehă, Polonia, Ungaria și poate Slovenia ca fiind la un nivel politic mai dezvoltat decât România, Bulgaria, Slovacia și Albania. Din punct de vedere economic, ei văd în Republica Cehă, Polonia și Ungaria un nivel de economie de piață mai dezvoltat decât în celelalte țări. Din punct de vedere social, cred că impactul negativ al comunismului a fost mai greu în România Bulgaria și Albania. Nu vreau să spun că este o vizionare corectă, dar se poate constata această diferență în trata-

rea acestor țări. Aș vrea să spun că sunt 16 membri NATO și pentru ca un nou membru să fie primit este nevoie de unanimitate. Și, după părerea mea, chiar și pentru Republica Cehă va fi aproape imposibil ca toți 16 membri să voteze pentru. Problema este că nu știm încă dacă NATO are acum vreun folos politic dacă s-ar extinde. NATO a fost creat prin Tratatul de la Washington ca un tratat militar defensiv împotriva expansiunii sovietice. URSS nu mai există și nu avem, de fapt, nici un motiv să continuăm cu NATO cel de altădată, în configurația NATO-ului de astăzi. Putem să transformăm NATO, inclusiv țările din Europa de Est.

Dacă lucrurile stau așa, de ce Rusia vede extinderea NATO spre răsărit ca pe un act de agresiune împotriva ei?

Exact pentru că rușii cred că NATO este în continuare un bloc militar.

Credeti că NATO face suficiente lucruri pentru a explica că acum lucrurile stau altfel?

Nu. NATO nu a făcut destul de mult și nici domnul Talbot, care a scris un articol foarte important pentru *New York Review of Books* – este de fapt declarația cea mai importantă despre expansiunea NATO. Răspunsul Moscovei a fost unul foarte hotărît, împotriva părerii lui Stroke Talbot. Talbot a apărat expansiunea NATO spunând că NATO nu mai este un bloc militar și că are un alt scop. De fapt, nu a schimbat nici un cuvînt din Tratatul de la Washington. Deci avem o politică dublă, încă o dată. Ceea ce este scris este din perioada Războiului Rece și ceea ce este spus de către administrația americană este de după. Care este adevarul? Rușii au întotdeauna un fel de paranoia cu privire la occidentali și pentru ei dacă este scris este scris împotriva rușilor... După părerea mea, aceste documente ar trebui schimbate dacă NATO vrea să se extindă spre est. Dar nu este în intenția administrației Clinton să schimbe nici măcar un cuvînt în documentele NATO.

“Guvernul actual blochează deschiderea societății”

Cum vedeti în acest context posibilitățile de transformare a României într-o societate deschisă?

Potibilitatea există întotdeauna, dar fără un guvern deschis, transparent, România nu poate să devină o societate deschisă. Vreau să spun că de fapt puteți face ceva de jos în sus dar, în momentul de față, guvernul actual blochează deschiderea societății.

De ce credeți că procedează la blocarea unei deschideri a societății și cum o face?

Mentalitatea este că o societate deschisă este periculoasă pentru oamenii aflați la putere. O societate deschisă, cu informație deplină pentru societate, înseamnă că populația ar ști care este situația reală a României, și nu cred că guvernuleste interesat. Nu s-a schimbat destul de mult nici mentalitatea oamenilor de la bază, nici a celor de la putere.

Si atunci de unde se va produce schimbarea?

Speranța mea este în intelectualitate, pentru că numai intelectualitatea românească are șansa să descrie, din punctul de vedere al informației, situația reală: în ziare, în reviste, la radio, din cînd în cînd chiar la televiziune. Responsabilitatea lor este foarte mare.

“Dinamismul intelectualității este cheia deschiderii”

Nu vi se pare că intelectualitatea românească reflectă oarecum, în felul în care ea este împărțită, clivajele societății? Există o intelectualitate liberală și una autohtonistă, conservatoare etc. Mi se pare că intelectualitatea este în majoritate de un anumit profil, conservator, cu un accent pe problemele etnice sau de anură etatistă, sprijină statul, și este mai puțin liberală, pro-occidentală.

Aveți dreptate și suntem de acord. Dar cînd privesc societatea românească nu văd o alternativă pentru deschidere. Dinamismul intelectualității este cheia acestei deschideri. Dar nu există o unitate de păreri cu privire la procesul de democratizare, nu există o viziune destul de clară despre reforma economică. Cred că din punct de vedere cultural suntem niște intelectuali care suntem întotdeauna prea naționaliști, după părerea mea. Există pericolul ca intelectualitatea din anii 90 să revină la punctele de vedere ale intelectualității din anii 20.

DOCUMENT 1956

Scrisoarea adresată de GYORGY LUKACS lui JANOS KADAR

10 martie 1957

Stimate tov. Kadar,

Mulți știu, că mai mult ca un sfert de veac nu am fost un politician rigid. Dacă la 23 octombrie 1956 m-am rupt de această poziție și am acceptat ca să fiu membru în Biroul Politic al Partidului celor ce muncesc din Ungaria, ministru al culturii și să fiu membru în Comisia Biroului Politic, care era în formare, aceasta am făcut-o pentru faptul că am văzut pericolată situația dictaturii proletariatului și am simțit necesitatea ca cu toate posibilitățile mele să-i viu în ajutor.

Sunt convins că minoritatea membrilor Biroului Politic de atunci – care politic a intenționat să despartă nemulțumirile interne contra regimului Rakosi și Gerő, de contrarevoluția care voia să exploateze aceste aspecte – a avut în linia sa principală dreptate.

S-au întîmplat însă și greșeli grave, este destul să ne referim la problema neutralității și la ieșirea din pactul de la Varșovia. Acestea, imediat după ce au ajuns la cunoștință mea – deoarece nu am făcut parte din acea comisie care a adus hotărîri – le-am condamnat și le consider și în prezent.

În dimineața zilei de 4 noiembrie, aproximativ la ora 4 – cînd eu după o zi de muncă și agitații abia dormisem 2 ore – am primit prin curier invitația ambasadei jugoslave.

Repede mi-am dat seama că a fost un pas grăbit acceptarea acestei invitații. M-am și folosit de prima ocazie pentru a părăsi ceea ce nu a depins însă de mine.

4 noiembrie a anunțat principalele condiții obiective privind existența Uniunii democratice. În internația mea din România – l-am făcut din deportare, lipsit de o

experiencă mai apropiată, pe baza unor știri sporadice – îmi ajung la cunoștință oarecum faptele.

Cum se vede acum greva generală s-a terminat, ordinea publică s-a restabilit, producția a pornit, etc. Despre aspectele subiective ale construirii socialismului, o părere justă pot să-mi formezi pe baza experienței mele personale și pe baza celor ce mi se aduce la cunoștință.

Neapărat vreau să reiau activitatea mea științifică întreruptă la 23 octombrie. Din păcate, ca urmare a pașilor negindici amintite mai înainte, deja am ajuns ca mai multe luni și încă și în prezent să fiu izolat de notițe, de aparatele științifice și de biblioteca mea, rupt de o lucrare începută “critica marxistă” la care lucrez de cîțiva ani și pentru terminarea cărei lucrări și în condiții normale, necesită ani de muncă, care a rămas la Budapesta și la care sub nici o formă nu pot lucra.

Sunt aproximativ 72 ani, de 38 ani activez în misiunea comună, deci cred că mă adresez cu o rugămintă justă la Consiliul de Miniștri al guvernului revoluționar muncitoresc țărănesc, atunci cînd pentru terminarea unei opere cer permisiunea să mă reîntorc acasă.

Sunt convins că această operă servește construirii socialismului, pentru recăldirea justetei marxismului în fața opiniei mondiale, împotriva dogmatismului și revisionismului.

Sunt convins că problema reîntoarcerii mele și reluarea muncii mele ar fi în folosul consolidării din punct de vedere național și internațional, deoarece nu s-ar mai putea ridica problema, că de ce trebuie ca unul dintre cei mai mari participanți a mișcării comuniste maghiare, cunoscut adept al științelor marxiste, rupt de țară și de activitatea lui, să trăiască în exil, cînd acasă ar putea să sacrifice viața numai problemelor științifice.

Stenograma Şedinţei Plenare a C.C. al P.C.R. din ziua de 22 octombrie 1945

Ordinea de zi:

1. Alegerea Biroului Politic și Secretariatului C.C. al P.C.R.
2. Alegerea Comisiei de Control
3. Atitudinea Tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a P.C.R. (1945) de către tovarășii Ghe. Gheorghiu-Dej și Gheorghe Apostol
4. Pregătirile pentru alegerile pentru sfaturile populare

Participanți: Tov. Ana Pauker
 " Gheorghiu-Dej
 " Vasile Luca
 " Teohari Georgescu
 " C-tin Pârvulescu
 " I. Rangez
 " Emil Bodnăraș
 " Ion Gh. Maurer
 " Lucr. Pătrășcanu
 " Miron Constantinescu
 " Radneci Gh.
 " Andrei Pătrașcu
 " Constanța Crăciun
 " Silaghi Leontin
 " Vasile Mărza
 " C-tin Câmpeanu
 " Elena Tudorache
 " Andrei Neagu
 " Mihai Roșianu

Tov. Alex. Magyaros
 " Mihai Mujic
 " Iosif Chișinevschi
 " Vasilichi Gh.
 " Liuba Chișinevschi
 " Emil Popa
 " Ilie Popa
 " Drăgan Ilie
 " Gh. Apostol
 " Chivu Stoica
 " Nic. Ceaușescu
 " D-tru Coliu
 " Vaida Vasile
 " Alex. Drăghici
 " D-tru Focșeneanu
 " Petre Ion

Tov. Ana Pauker: Tovarăși, îl propun pe tov. Teohari ca președinte al ședinței noastre. / aplauze /

Tov. Teohari Georgescu: Tovarăși, la ordinea de zi a ședinței C.C. avem: alegerea Biroului politic și a Secretariatului, cooptarea tov. Petrescu în C.C..

Tov. Vasilichi: Care Petrescu?

Tov. Ana Pauker: Se va explica.

Tov. Teohari: Alegerea Comisiei de Control. 4) Prelucrarea câtorva probleme imediate din Conferință, discu-

tarea câtorva probleme imediate din Conferință, în această ședință. Aceasta este ordinea de zi. Cine are de adăugat sau de săcăt vreo obiecție asupra ordinei de zi?

Tov. Pătrășcanu: /vorbește încet, așa încât stenograful nu aude /

Tov. Teohari: Punctul 1) Cooptarea tov. Petrescu.

Tov. Ana Pauker: Tov. Petrescu, pe care mulți îl cunosc poate personal, alții din auzite, ca unul care a făcut parte din procesul CFR. Noi ne-am gândit să-l propunem ca

Anatomia comunismului

candidat la CC. Însă prin faptul că este militar, este colonel, ne-am gândit că nu este bine să facem lucru acesta public. Și nu am propus candidatura lui, urmând ca C.C. ales pe urmă să-l coopteze, fără însă să facă public acest lucru, ca să nu-i creăm dificultăți în felul acesta.

Tov. Teohari: Cine cere cuvântul, tovarăși?

Tov. Chivu Stoica: Tov. Petrescu a jucat un rol de frunte în procesul CFR. A fost pe atunci secretarul Comisiei locale a sindicatelor – 1932-1933 – a muncit cu destulă râvnă. Pe de altă parte, în proces, la București și Craiova, alături de tov. Gheorghiu-Dej și Vasilichi, a luat parte activă și a condus procesul. Și de atunci, dela plecarea din închisoare până acum... Mai ales faptul că a făcut parte, s-a încadrat în Divizie și cred că tov. care cunoște activitatea lui în Uniunea Sovietică, îl propun pe baza meritelor sale. Și pe de altă parte, pentru că este nevoie să fie tov. Petrescu în C.C., pentru că este militar și poate mai ușor C.C. să dirijeze această muncă. Eu îl susțin.

Tov. Vasilichi: Eu am vrut numai să subliniez, că este un tov. foarte capabil și dacă o să fie în C.C., o să aducă într'adevăr un mare serviciu.

Tov. Teohari: Pun la vot. Votează numai membrii C.C.. Cine este pentru? Supleanții au vot consultativ. Cine se abține? Cine este contra? Nimeni?

Tov. Ana Pauker: Miron cheamă-l pe tov. Petrescu.

Tov. Teohari: Tov. Petrescu, C.C. în unanimitate te-a cooptat în sănul C.C.. / aplauze /

La punctul 2 din ordinea de zi...

Tov. Pătrășcanu: Tovarăși, la constituirea C.C., mă simt obligat să aduc o precizare și să fac o propunere.

Ați fost toți martori la ceea ce s'a petrecut cu ocazia propunerilor de candidați. Nu este, tovarăși, o simplă întâmplare cele afirmate de tov. Apostol. În al doilea rând, mai grav, că tov. Gheorghiu-Dej a manifestat lipsă de încredere a vecunei conduceri față de mine ca membru de Partid. Pentru că oricine poate afirma orice prostie sau infamie, dar faptul că nimeni din Prezidiu nu a luat cuvântul să-l rectifice imediat pe tov. Apostol... Și asta s'a făcut după intervenția mea energetică. Iar intervenția tov. Gheorghiu-Dej a fost mai gravă, cu afirmarea că un membru cu 27 ani de politică continuă, să fie o rămasită burgheză în Partid. Tov. Gheorghiu-Dej a confundat ce înseamnă a fi intelectual și a fi burghez. Sper că a fost o afirmație involuntară. Apoi mai grav, că am încurcături teoretice. Când se afirmă de un tov. care are răspundere, că are devieri teoretice, este un lucru deosebit

de grav pentru noi. Și nu am vrut să fac o situație dificilă tov. Gheorghiu-Dej, dar l-aș fi întrebat care sunt aceste încurcături teoretice.

Tov. Gheorghiu-Dej: Ai fi făcut Conferinței un mare serviciu, pentru că ai fi fost pus în situația de a răspunde.

Tov. Pătrășcanu: Fără încredere, nu poate exista colaborare nicăieri. Propunerea mea este în fața acestei situații, să fiu desărcinat de orice fel de însărcinare în C.C. și să mi se dea muncă de jos în celulă. Nu este pentru prima oară că fac acest lucru. Vechea conducere a lui Foriș a luat o astfel de hotărâre și am fost șase luni de zile la munca de jos. Nu este nici o desonoare. În ce privește faptul că nu mi-am făcut datoria la Ministerul de Justiție...

Tov. Teohari: Vreau să spun un singur lucru: la ordinea de zi era alegerea...

Tov. Pătrășcanu: Două cuvinte și-am terminat. În ce privește Ministerul de Justiție, iarăși nu s'a protestat din partea Prezidiului. În această situație, eu nu mai pot sta la Ministerul de Justiție nici un ceas. Eu azi mă voi adresa lui Groza cu următoarea scrisoare: Din motive de sănătate... /citește/ În condițiile create, când la prima Conferință a Partidului nostru mi se aduce o acuzare atât de gravă, că nu mi-am făcut datoria ca tov. și ca om însărcinat, nu mai am autoritatea de a mă întoarce la Ministerul de Justiție.

Tov. Vasile Luca: Tovarăși...

Tov. Gheorghiu-Dej: Așa pune o întrebare, înainte, Care a fost cauza pentru care a lipsit tov. Pătrășcanu în momentul când se dădeau rezultatele alegerii nouului organ?

Tov. Pătrășcanu: Pentru că m'am simțit foarte prost, tovarăše, foarte prost moralmente. Și era foarte explicabil, deoarece m'am simțit prost.

Tov. Vasile Luca: Tov. Pătrășcanu contestă anumite critici la adresa sa. Tov. Pătrășcanu contestă criticele la adresa sa în momentul alegerii C.C., în momentul când se discutau propunerile. Și în special protestează împotriva afirmației de rămasită de influență burgheză sau mic burgheză. Eu nu am fost prezent, nu știu cum s'a spus.

Tov. Pătrășcanu: Era vorba de burghez, nu mic burghez.

Tov. Vasile Luca: Apoi, tovarăși, metoda, forma în care a ridicat tov. Pătrășcanu aici această problemă, atitudinea, direct peste capul C.C. a adresat demisia din guvern, – tocmai dovedește aceste rămasițe. Tovi, se poate

Anatomia comunismului

să procedeze astfel un vechi comunist, să puie ambiția sa personală deasupra intereselor Partidului? Se poate să aibă ascunzăta manifestări după Conferință? Să se adreseze primului ministru, care nu este comunist...

Tov. Ana Pauker: Să când?

Tov. Vasile Luca: În momentul când este ales, dacă vorbim de problema încrederii, în momentul când noi avem această situație grea, în atitudinea dușmanilor, creată de intervenția străină în țara noastră și când noi am reușit față de intervenția străină și a regelui, să menținem unitatea guvernului. Este o ambiție mic burgheză, ridicată cum această chestiune de rămășițe mic burgheze, intelectual mic burgheze. Se simte supărăt, atunci când tocmai pe baza criticii făcute, el a fost ales și mi se pare a fost ales aproape în unanimitate. Eu nu am fost prezent, a trebuit să plec. Așa că, dacă ar fi fost problema de neîncredere, atunci nu ar fi fost susținut, cu toată sublinierea greșelilor, lipsurilor lui. Dacă ar fi fost problema neîncrederei, atunci s-ar fi ridicat și tov. Apostol, și Gheorghiu-Dej, și nu ar fi făcut numai critică, ci critică și respingerea de a fi ales în C.C.. Apoi, tovarăși, când s'a mai pomenit în Partidul comunist, ca în momente extrem de importante, hotărâtoare pentru viața noastră de Partid, când alegem pentru prima dată pe cale democratică aderătorat, pe baza principiilor noastre un nou C.C., să nu poemem de lipsurile și greșelile noastre, arătând în același timp tocmai încrederea față de membru de part. Când noi avem încredere față de un om, noi, ca comuniști, atunci înțelegem tocmai să și criticăm acest membru de partid.

Să dacă ar fi neîncredere, cum am spus, nu s'ar propus să fie ales. Să nu avea de ce să se supere. Aceste critici la adresă tov. Pătrășcanu nu înseamnă că îl confundăm cu un burghez, dacă se vorbește de influența cercurilor burgheze. Să aceste influențe îi suntem toți expuși, în timpurile când tactică politicii noastre, linia noastră politică este de a colabora cu burghezia. Să acum, dacă noi vorbim și socotim, el știe foarte bine, că fostul Bir. politic al Partidului a combătut atitudinea de atunci a lui Foriș și în C.C. de atunci, când a vrut să-l excludă din Partid, pentru atitudine nepartinică. Pentru că eu nu vorbesc de atitudinea lui politică, care nu a fost 100% justă. Însă, forma în care a început să se manifeste această tendință politică de a creia grupuri în jurul său. Oricine era în CC de atunci, tot nu era partinic, după cum nu este partinic... Să noi pedeoparte facem critică, și apoi îl propunem pentru C.C.. Îl criticăm pentru a părașit simțul acesta perma-

nent de persecuție, care s'a manifestat permanent dela 23 August încoace. Oricine îl critică, punea chestiunea de încredere. Eu pun întrebarea, dacă înșăși tov. Pătrășcanu are încredere în membrii fostului C.C., pentru că acest permanent simț de persecuție nu poate veni din altă parte; pentru că omul nu se simte la locul său și nu prea are încredere în organul de conducere. Numai de acolo poate veni acest simț de persecuție, că nu e încredere, etc. Să întreb: Oare întâmplător este dacă Pătrășcanu vine mereu și pune în fața C.C. problema: iată ce spune dușmanul, că este grupa Pătrășcanu și grupa Ana. Nu este întâmplător. Tot este legat de aceste rămășițe de influență străină – nu zic burgheze, dar în orice caz influențe străine, nesănătoase din punctul de vedere al Partidului.

Să cе a făcut acum, tovarăși? Ceeace a făcut acum este respingerea întregii Conferințe, manifestarea neîncrederei în fața întregii Conferințe, în fața întregului Partid, care l-a ales, cu toate criticele care i s-au adus, criticii care au avut scopul tocmai de a-l ajuta pe tov. Pătrășcanu.

Tov. Ana Pauker: Cât și pe ceilalți.

Tov. Vasile Luca: Ca și pe ceilalți, care au fost criticați. Să chiar membrii care au fost aleși, și-au făcut singuri autocritica, și-au arătat greșelile proprii, ceeace nu se manifestă la tov. Pătrășcanu. Să aș putea aduce câteva aseverări, pe baza principiilor noastre un nou C.C., să nu poemem de lipsurile și greșelile noastre, arătând în același timp tocmai încrederea față de membru de part. Noi îi dădusem anumite însărcinări. Le-a refuzat, nu le-a pus în aplicare. Întratimp a scos o serie de broșuri pe care noi le putem discuta și putem găsi abateri ideologice, teoretice. Să acestea le-a scos peste capul nostru, care ne-am trezit cu aceste broșuri gata tipărite. Așa că dacă noi arătăm pedeo-parte slăbiciunile destul de grave ale tov. Pătrășcanu, și totuși propunem să fie ales în C.C., este cea mai mare dovedă de încredere. Iar atitudinea tov. Pătrășcanu este cea mai mare demonstrație a rămășițelor intelectuale mic burgheze, în care pune "eul" deasupra Partidului.

Tov. Gheorghiu-Dej: Astă se cam contrazice cu afirmația din timpul Conferinței.

Tov. Vasile Luca: Așa că eu cred că C.C. trebuie să respingă hotărârăt această atitudine a tov. Pătrășcanu.

Tov. Bodnăraș: Propun să limităm timpul de vorbire la 10 minute.

Tov. Ana Pauker: La 7 minute – propun.

Tov. Teohari: Tovarăși, este o propunere să limităm timpul la 7 minute. Este cineva contra?

Anatomia comunismului

Tov. Chișinevschi: La punctul acesta?

Tov. Teohari: Da, la punctul acesta.

Tov. Ana Pauker: În primul rând, o serie de afirmații ale tov. Pătrășcanu sunt nepermise. Expresiile "orice prostie sau infamie"... Au vorbit doi oameni, tov. Apostol și tov. Gheorghiu-Dej. Toată lumea a ascultat ce au spus dânsii și se pune chestiunea: poate întrebunță tov. Apostol cuvântul infamie împotriva unui tov. propus pentru alegere în C.C.. Să apoi, o Conferință întreagă, care aprobă liniștit ca un candidat și apoi ales al C.C., să fie acuzat de infamie... Tov. Pătrășcanu trebuie să-și dea seama, că astfel de lucruri nu le poate spune,oricăt ar fi de supărăt sau pațial. Nici comparația noastră cu CC al lui Foriș nu este permisă. Pentru că nu este o simplă analogie. Analogia nu constă în faptul că atunci a fost trimis la celulă și acum va fi trimis la fel, ci analogia constă în faptul, că atunci a fost o conducere ticăloasă și acum la fel. Nici acest lucru nu cred că este permis.

Să acum la lucrurile în sine. Tov. Pătrășcanu spune... Trebuie să spun că mi-a părut bine când l-am auzit vorbind – în două chestiuni. Aceia în care recunoștea greșala făcută în chestiunea națională și când a recunoscut: Da, am rămășițe individualiste și anume, când a socotit că singură părere lui este bună. Am socotit că este o foarte bună participare a lui și că este o autocritică făcută în mod communist; și am considerat că lupta împotriva acestor greșeli, dacă le recunoaște, va fi mai ușoară. Ori, tov. Pătrășcanu, prin atitudinea pe care a avut-o ieri după alegeri – la alegeri nici nu a mai fost – și mai cu seamă atitudinea pe care o are azi, dovedește că a fost numai "o declaratie de buze" cum spus bolșevicii. Pentru că tov. Pătrășcanu spune: Da, am rămas individualist, însă în fapt vine și repetă aceeași chestiune, faptul că consideră că una din greșelile de neierat, care trebuie să poarte as. ei astfel de consecințe, ca noi, strânși azi aici, să invalidăm o hotărâre a Conferinței. Dece acest lucru? Care a fost cauza importantă, ca acest lucru să se întâmple? Nu faptul că tov. Pătrășcanu se consideră nedemn de a face parte din C.C., ci faptul că tov. Apostol și tov. Gheorghiu-Dej au îndrăznit să-i facă critica în sedință. Să a făcut critica unei întregi serii de tovarăși în sedință. Tovărășii puteau spune: critica este justă sau nu, dar este chestiune de discuție în primul rând și dacă rămâne cu păreri diferite, ar fi însemnat ca timpul să decidă, sau, după legile noastre de partid, majoritatea ar fi hotărât.

Pătrășcanu spune acum: Mi se spune că am rămășițe burgheze. Mă rog, este de discutat, dacă individualismul este de natură burgheză sau mic burgheză și cred că este mai mult de nuanță burgheză. Dar nu asta discutăm acum.

Tov. Gheorghiu-Dej a spus: "Ai încurături teoretice" și a adăugat în cuvântare: și eu am încurături teoretice. Acum, indiferent că a găsit de cuivință să scoată în evidență în fața Conferinței acest lucru, dar a atenuat, spunând că: și la mine sunt aceste încurături teoretice. Să nu a găsit că tov. Pătrășcanu nu trebuie ales în C.C.. Să, cum a spus tov. Luca, se poate dovedi aceasta prin scrierile lui. Să tov. Gheorghiu-Dej a făcut aluzie la anumite chestiuni din lagăr.

Apoi, că tov. Apostol a spus, că nu și-a făcut datoria la Justiție. Poate fi și asta o părere a tov. Apostol și o poate argumenta. Tov. Gheorghiu-Dej a spus: Nu, a avut slăbiciuni.

Deci, în primul rând, lucrurile în sine luate, nu este în nici un caz vorba de ceva infamant. Este vorba de o critică, care a fost la tine mai puțin aspiră decât la alți tovarăși în ziua aceia. Să se poate face critica. Poate spune orice membru de partid orice despre altul și trebuie să arate de ce, și dacă este așa, iei la cunoștință acest lucru. Să tu pui chestiunea în fața C.C., ca să fii descurcat de această muncă în C.C.. Ai făcut măcar acest gest, chiar dacă nu este gestul unui membru de partid de a te supăra pe o critică – cel puțin ai procedat în felul acesta, că ai pus în fața C.C., că vrei să mergi la niușcă de jos. Cu adaosul că: și la Foriș a fost așa. Dar ce este absolut neadmisibil la un membru de partid, este această demisie. Eu nu pun chestiunea, ca tov. Luca, că ai fi făcut-o peste capul nostru. Admit că ne-ai prezentat nouă scrisoarea întâi, ca să fie văzută. Dar când cunoști situația, când nu ești un copil, când știi ce vor anglo-americanii, când știi atitudinea lui Titel Petrescu, când plecarea lui Durma noi am considerat-o ca pe o lovitură pentru noi, tocmai pentru că era un moment de subrezire a guvernului, – când e la mintea omului, când nu a reușit reacțiunea din afară să spargă grupul social-democrat pe chestia asta, să vîi tu cu un așa lucru și să le dai o armă atât de extraordinară în mâna lor: iată unde este putred. Nu pot înțelege asta. Dacă te-am fi călcat în picioare, putea să-ți vie în minte orice, dar aşa ceva nu înțeleg cum putea face cineva. Îți spun: puteai să-ți dai demisia și din Partid pe chestia asta, dar ai făcut un act de dușmanie în felul acesta. Să ca-

să faci un asemenea lucru, trebuie că ambiția ta, individualismul tău să-ți întunece complect mintea, să nu mai poți judeca și să mergi complect cu capul în perete. Put- teai să-ți spui: Mă rog, ăștia au nu știu ce cu mine și atunci puteai să-ți spui: "cu mine se poate întâmpla orice", dar în felul acesta mergi împotriva Partidului...

Tov. Miron Constantinescu: A poporului.

Tov. Ana Pauker: A poporului. Eu cred că trebuie să te gândești bine la asta. Cred că trebuie să începi să vezi lucrurile lîmpede și să părăsești drumul acesta, care nu e drum.

Tov. Miron Constantinescu: Sunt de acord cu ce au spus tovarășii dinaintea mea. Mă voi referi la lucrurile constatate de mine. La atitudinea tov. Pătrășcanu în cursul Conferinței. A luat cuvântul a 4-a zi și a susținut anumite teze. Dar aceste teze constituie o linie cu totul străină de linia Conferinței și a Partidului în acest moment. Tov. Pătrășcanu, dacă avea părerile lui proprii, trebuia să le supună înțâi Biroului politic al Partidului și după aceasta, cu aprobarea Biroului Politic, ar fi trebuit să susție sau să nu susție aceste teze în fața Conferinței.

Nu este nuanță faptul că conținutul acestor teze era just. În legătură cu libertatea comerțului de exemplu "... supravegherea la producție și nu la comerț", adică linia burgheză, care merge pe linia libertății complete a comerțului. Apoi, a mai spus tov. Pătrășcanu, că suntem de acord cu libertatea completă a presei. Cu alte cuvinte, nu avem această libertate completă azi. Libertatea pentru cine? Pentru fasciști, pentru reacționari?

Remarc în al doilea rând, că această procedură a fost o procedură nepartinică, procedură în care a trecut peste îndatorirea unui membru de partid de a supune în fața legăturii superioare părerea sa, înainte de a veni în fața Conferinței de Partid.

Poate mi-a scăpat ce a spus tov. Apostol, dar nu am observat să fi făcut altă critică decât aceia că nu și-a făcut în măsura în care trebuia datoria la Ministerul de Justiție. Nu am observat să fi spus altceva. Tovărăși, este un drept esențial al unui membru de partid, ca în cadrul unei Conferințe să se ridice și să facă orice observație critică. Dacă noi am fi avut de făcut o astfel de critică față de un tov., oricare ar fi fost, cel mai de valoare să fi fost, puteam face această critică, dacă aveam convinserea că în felul acesta ajutam pe acel tovarăș să se lepede de acele greșeli.

Părerea mea personală este, că într'adevăr tov. Pătrășcanu nu și-a făcut datoria la Ministerul de Justiție

ca membru de partid. Acelaș lucru l-am spus acum 4 luni de zile, când am spus că Ministerul de Justiție este singurul Minister unde nu este celulă de partid. Aveam celule și la Ministerul social-democraților, și la ale liberalilor și singurul Minister unde nu aveam celulă de partid, era Ministerul de Justiție. A fost necesar să dăm noi din afară, din org., pe tov. Penculescu, care să intre în Minister de Justiție, pentru că să creeze celula în acel Minister. Tov. Pătrășcanu timp de 6-7 luni nu și-a făcut nici această datorie elementară de a pune baza celulei acolo. – Nu mă refer la chestiunea Ministerului de Justiție, pentru că ar însemna să intrăm într-o problemă vastă... Dacă a schimbat magistratura, dacă a introdus o adevărată Justiție democrată.

În ce privește atitudinea de azi a tov. Pătrășcanu... Un mare succes al Partidului și al forțelor democratice, este cum am trecut prin ultima perioadă de criză, când guvernele anglo-americană nu au voit și nu vor să recunoască guvernul român. Si succesul constă și în aceea, că unitatea guvernului s'a păstrat în această perioadă. Dacă un ministru social-democrat sau liberal și-ar fi dat demisia în această perioadă, el ar fi făcut jocul dușmanilor poporului român, al reacțiunii anglo-americană. Cu atât mai mult nu este permis aceasta unui membru de partid. În mod obiectiv, prin această atitudine, tov. Pătrășcanu servește nu numai dușmanii Partidului nostru, dar și dușmanii poporului nostru. În momentul când vine în România Etheridge, trimisul lui Truman, tu, membru al Partidului Comunist, să-ți dai demisia? Înseamnă în mod obiectiv să ajungi mai mult reacțiunea, decât o ajută maniștii și brăteniștii în țara noastră, tocmai pentru că ești comunist.

Pe ultimul plan trec chestiunea expresiilor folosite de tov. Pătrășcanu. Expresii ca "orice prostie sau infamie", acestea sunt expresiile unui communist? Tovărăși, sunt de 10 ani membru al Partidului, dar nu-mi aduc aminte, chit că am fost în mișcarea studențească, unde erau multe elemente mic burgheze individualiste intelectuale, – dar nu-mi aduc aminte să-și fi calificat tovii între ei părerile drept infamie sau prostie. Ce, că a spus tov. Apostol, că nu și-a făcut destul datoria la Ministerul de Justiție, este o prostie sau infamie? Este o părere care poate fi confirmată sau infirmată. Si bine a făcut tov. Apostol că a făcut această critică, bine a spus tov. Gheorghiu-Dej că tov. Pătrășcanu are rămășițe puternice individualiste. Este purul adevăr.

(continuare în numărul viitor)

Comunizarea României

FLORIN ȘPERLEA

A existat sau nu un plan de comunizare a României? Răspunsul la această întrebare devine desul de dificil în urma argumentelor oferite de cercetători ai arhivelor OSS (Oficiul de Studii Strategice), dezvăluindu-se aspecte contradictorii care trebuie luate în seamă.

Dată din 7 martie 1945, planul de comunizare a României a fost tipărit în *Sovietizarea României. Percepții anglo-americană* (autori: Florin Constantiniu, Ioan Chiper, Adrian Pop, Editura Iconica, București, 1993, pp. 135-137) și în volumul de documente editat de Arhivele Statului, *România. Viața politică în documente 1945*. (București, 1994, pp. 189-190). Planul, care era furnizat de o "sursă neverificată" și care arăta că în România comunizarea urma să fie realizată pe parcursul a trei ani, iar dezvoltarea instituțiilor comuniste prin două planuri, fiecare de cinci ani, beneficia și de o evaluare din partea OSS, ce stătea sub semnul incertitudinii. Oferit de un "informator neverificat" planul este "presupus" și el "pare" să fie întemeiat pe o serie de motive, cum ar fi: "instalarea la putere a stângii de către sovietici a intensificat teama de comunism printre mulți români"; "gradul limitat de independență acordat României de Convenția de armistițiu a fost drastic redus" și, în fine, "anticiparea că alianța dintre Soviți și anglo-americani atinge acum punctul de ruptură". Prin urmare, aprecia OSS: "programul și tendințele guvernului Groza nu constituie cu nevoie un preludiu la o Românie sovietică (...). Frontul Democrat se declară încă de acord cu monarhia, principiul proprietății private și capitalismul industrial (...). Orice planuri extremiste ar fi elaborate, se raportează mereu că Frontul Democrat ia încă în considerație că și mijloace de a da blocului de stânga un caracter reprezentativ. Ar fi greu de a reconcilia o astfel de politică cu pretinsele planuri ale comuniștilor doctrinari" (*Sovietizarea României...*, op. cit., p. 138).

Pe de altă parte, Eduard Mark, în studiul său "The OSS in Romania, 1944-45. An Intelligence Operation of the Early Cold War", apărut în *Intelligence and Nation*

Security (vol. 9, aprilie 1994, nr. 2, pp. 320-344) pune sub semnul întrebării ceea ce s-a numit "Bishop Traffic" prin care au fost transmise OSS aproximativ 800 de rapoarte, printre acestea aflându-se și planul de comunizare a României.

OSS are, în toamna lui 1944, în România, o activitate importantă susținută de Frank G. Wisner, care realizează mai multe contacte cu politicieni români, cu regele Mihai și membri ai guvernului condus de generalul Constantin Sănătescu, de maiorul Robert Bishop (al căruia indicativ este X-2), ca și de reprezentanții Serviciului de Informații, căpitanul Louis E. Madison și locotenentul Henry L. Roberts care, în 1951, va scrie o importanță lăcrătoare despre România (*Romania: Political Problems of an Agrarian State*). Toți aceștia au surse diferite, oferind concluzii pe măsură. Una dintre cele mai importante surse ale maiorului Bishop și care îi oferea aproximativ 60% din informații este locotenentul Teodor Negropontes (având indicativul AD-201), recomandat de Franck Stevens, corespondent la București al ziarului *Christian Science Monitor*, prin filiera căruia va fi transmis și planul de comunizare din 7 martie 1945. În general, informațiile oferite de către Robert Bishop stau sub semnul îndoelii. O serie de rapoarte se referă la organizarea și activitatea internațională a GUGBEZ (în fapt, GUGB, Administrația Principală a Securității Statului, serviciul de securitate sovietic din cadrul NKVD între 1934 și 1943) ca ramură a NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne), care lucrează intens în fiecare țară pentru declanșarea revoluției mondiale. Conducătorul GUGBEZ în România, conform rapoartelor cuprinse în "Bishop Traffic", ar fi generalul Poleev. Pe lîngă faptul că în aprilie 1943 GUGB devine NKGB (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului, 1943-1946), conducătorul operațiunilor sale pentru România era generalul Poleev. De asemenea, rapoartele lui Bishop pomenau despre o serie de discuții între diversi oficiali sovietici și diplomați japonezi în București, în care se arăta că URSS nu va ataca Japonia.

Anatomia comunismului

În ceea ce privește existența planului de comunișare, Eduard Mark arată că numele reprezentantului Cominternului (și nu Comitetului, cum a apărut în volumul editat de Arhivele Statului), Evgenii Suhalov, care venea de la Gheorghe Dimitrov, "nu apare în acele documente ale Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice care privesc România". Mai mult, în urma consultării arhivelor sovietice, Mark afirmă că oficialii care cel mai des raporteați despre România sănt M. Burtsev, M. Suslov, A. Kuznetsov, L. Baronov și I. Medvedev. Nici unul din aceste nume nu este însă menționat în "Bishop Traffic".

Au urmat apoi alte rapoarte care descriau fie un program aflat în curs de derulare privind strămutarea tuturor persoanelor de origine română din Basarabia și Nordul Bucovinei și înlocuirea lor cu cazaci și uzbeci, ceea ce, firește, nici nu s-a întîmplat în acel an, fie sosișea în București a temușilor reprezentanți ai SMERSH ("Moarte spionilor!", Contrainformațiile militare sovietice, 1943-1946) pentru crearea GULAG-urilor românești, care "să anihileze tot ce este anticomunist", "să sporească forțele muncitorilor sclavi care să prepare revoluția mondială". "Ceea ce părea spectaculos – «Bishop Traffic» era înșelătorie", conchide Eduard Mark.

În lucrarea sa *Stalin Embattled, 1943-1948* (Wayne State University Press, Detroit, 1978, p. 348, nota 68), William O. McCagg Jr. discută afirmațiile lui Klement Gottwald (prim-ministru ceh, 1946-1948, și președinte al Republicii după 1948) și ale lui Matyas Rakosi (vicepremier ungur după 1945) despre existența unor planuri de luare a puterii de către comuniști în Cehoslovacia și respectiv Ungaria. Mai atenuată la Gottwald și mult mai explicită la Rakosi, ideea susținută de cei doi comuniști este că "întreaga luară a puterii (de către comuniști, n.n.) fusese planificată dinainte". Istoricul american consideră însă că aceste afirmații au avut un dublu obiectiv; la data formulării lor (1945) vizau combaterea elementelor stângiste, din partid grăbit să-și asigure controlul puterii, iar mai târziu, în anii 1948-1952, ele urmăreau să justifice conduită politică din 1944-1947, care, potrivit noilor standarde din 1949-1953, apărea ca deviaționistă în raport cu "ortodoxia" stalinistă.

Având în vedere toate aceste considerații, ceea ce este important de remarcat este că în țările din Europa Centrală și de Sud-Est se întâlnesc aceeași paradigmă. Fie sovieticii dispuneau în 1944-1945 de un plan de co-

munitare pe care l-au aplicat cu rigurozitate, punct cu punct; fie, dimpotrivă, nu aveau această intenție și abia în 1947, în urma lansării planului Marshall, răspunzând la această sfidă, impun regimurile staliniste.

Scott Parrish, în studiu său intitulat "Soviet-American Relation, The Marshall Plan and the Division of Europe, 1947" (comunicare prezentată la Conferința internațională privind instaurarea regimurilor comuniste în Europa de Est, Moscova, martie 1994), arată că Stalin s-ar fi decis să impună modelul sovietic ca formă de construcție a socialismului în Europa de Est ca o replică la planul Marshall, percepție de el drept o tentativă a Occidentului de a desprinde de URSS țările est-europene transformate în anii 1944-1947 într-un *glacis* strategic al Moscovei.

Datorită faptului că evenimentele petrecute între 1945-1948 în țările din Europa Centrală și de Sud-Est comportă o anumită similaritate, s-a încercat stabilirea unei periodizări, cea mai larg acceptată fiind aceea a lui Hugh Seton-Watson în *The East European Revolution* (Methuen, 1952, p. 167 și urm.). Autorul arată că în procesul de acaparare a puterii de către comuniști se disting trei faze, mai ales în ceea ce privește Cehoslovacia, Ungaria, România și Bulgaria pentru că, susține Hugh Seton-Watson, în Iugoslavia și Albania vechile structuri sociale și politice au fost distruse în parte de germani, dar și de războiul civil, iar în Polonia atât de germani cât și de Armata Roșie. Cele trei faze ar fi reprezentate de coaliția autentică, de coaliția fictivă și unitatea de monolit a regimului. Dacă în prima fază există mai multe partide cu o bază socială, ideologie și programe diferite dispunând de propria lor organizare, fiind o cenzură care menajează susceptibilitățile URSS, în a doua fază partidele necomuniste, dar sateliți ai partidelor comuniste, sunt în guvern, opoziția este însă tolerată, dar din ce în ce mai puțin, în timp ce presa să este din ce în ce mai greu de răspândit în capitală și provincie. În fine, a treia fază se caracterizează printr-un sistem politic centralizat sub conducerea Partidului Comunist, prin dispariția oricărei opoziții, liderii săi fiind arestați sub diverse învinuiri, execuții ori condamnații și închiși pe diferențe termene. În ceea ce privește România, Hugh Seton-Watson consideră aceste faze din punct de vedere cronologic astfel:

prima pînă în martie 1945, cînd în fruntea guvernului este impus dr. Petru Groza; a doua între martie 1945 și toamna 1947, cînd are loc procesul intentat liderului

Anatomia comunismului

țărănist Iuliu Maniu, socotind sovietizarea României completă în anul 1948.

Pornind de la periodizarea propusă de istoricul britanic George Schöpflin în articolul său "The Pattern of Political Takeovers" publicat în revista *Encounter* (vol. LXIV, nr. 2, februarie 1985) oferă un alt model de interpretare, fără însă a ignora în procesul de preluare a puterii de către comuniști importanța diplomației Marilor Puteri, ca și consecințele prezenței militare sovietice în centrul și sud-estul Europei. Schöpflin arată că războiul și urmările sale constituie o a patra fază care însă, din punct de vedere cronologic, ar trebui plasată prima în ordinea propusă de Seton-Watson. Argumentul său îl constituie faptul că vechile elite ar fi fost distruse în timpul războiului, aceasta fiind o condiție esențială în preluarea puterii de către comuniști, care nu s-au identificat cu grășile acestor elite, beneficiind de altfel și de fenomenul radicalizării maselor, specific după o confruntare mondială ca aceea care tocmai luase sfîrșit.

Particularizînd pentru România, autorul articolului arată că în anii '20 și '30 "elitele tradiționale", cum numește el clasa politică românească, sunt din ce în ce mai puțin capabile să conducă România, fapt pentru care "în cele din urmă, regele Carol (al II-lea) pierzîndu-și răbdarea impună propria sa dictatură în 1938". Istoriografia românească a acceptat îndeobște faptul că tendințele monarhului de a conduce autoritar, deasupra partidelor politice, s-au făcut simțite încă de la început. (v. Carol II, *În tre datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, Editura Silex, București, 1995, p. 147.)

"Elitele tradiționale" nu numai că nu au fost distruse în timpul războiului, dar chiar au fost conservate de regimul antonescian tocmai în vederea unei alternative la guvernare. În ciuda unor legișații extrem de dure, care interzicea orice activitate ori partid politic, atât Iuliu Maniu cât și Constantin (Dinu) I.C. Brătianu au semnat între 1941-1944 numeroase memorii către Conducătorul statului, Ion Antonescu, intitulîndu-se președinți ai Partidului Național Țărănesc și, respectiv, partidului Național Liberal, memorii la care adesea mareșalul găsea necesar să răspundă. În timpul întîlnirii pe care Antonescu a avut-o cu Hitler la 13 aprilie 1943 la Klessheim a fost luat în discuție și "dosarul Iuliu Maniu". Stenograma întrevederii menționează că "mareșalul Antonescu a repetat motivele care l-au determinat să nu întreprindă nimic împotriva lui Maniu care, ca personalitate istorică, se bu-

cură de multă stimă din partea poporului și mai ales din partea țărănilor și o măsură luată împotriva sa n-ar duce decît la transformarea lui într-un martir". (A. Simion, *Pre-liminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 284.)

În legătură cu încercările inițiate de România pentru ieșirea din război și cu schimbările operate în Ministerul de Externe (numirea lui Alexandru Cretzianu în septembrie 1943 în funtea Legației române de la Ankara, numire în legătură cu care diplomatul ceruse guvernului britanic să nu fie socotit drept colaborator al regimului antonescian), Gheorghe Barbu sublinia: "Ce altă democrație a acordat vreodată astfel de privilegii opoziției? Dușmanii politici ai lui Antonescu împărțeau cu guvernul conducerea Ministerului de Externe. Nu era vorba de un *leipartisanship* căci nu se deschidea ușa unui aliat, ci unui adversar. Înainte de decesul regimului său, mareșalul Antonescu îi și deschidea succesiunea". (Gheorghe Barbu, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European, Iași, 1992, p. 125.)

Prin urmare, ne permitem să credem că modelul de interpretare propus de George Schöpflin nu se aplică în cazul României și, de altfel, nici în cazul Ungariei și Cehoslovaciei, unde democrația multipartită s-a dovedit a fi mult mai rezistentă la ocuparea comunistă, ceea ce de altfel susține și Hugh Seton-Watson.

Dincolo de o discuție care poate apărea scolastică, pentru că orice periodizare introduce un element de subiectivism sau, cum inspirat spunea N. Iorga, "zădărmică împărărilor obișnuite ale istoriei universale", se poate concluziona că evenimentele pe care le parcurge Europa Centrală și de Sud-Est în anii 1945-1948 ne îndrîtuiesc să credem, datorită similarităților evidente, în existența unui plan de comunișare, chiar dacă autenticitatea sa este pusă sub semnal întrebării, reiterînd necesitatea cu noașterii arhivelor sovietice, fără de care nu se poate scrie istoria veridică a comunismului în România. □

FLORIN ȘPERLEA (1970) – He graduated from the Military Institute of Infantry "Nicolae Bălcescu", Sibiu.

Currently, he is student at the Faculty of History, University of Bucharest. He is interested in studies concerning the political structures of the communist regime.

Problema democrației transeuropene (II)

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Contenciosul administrativ-politic

Chestiuni de fond

România a moștenit, pe de o parte din tradiția ei franceză – comună majorității statelor din Estul Europei –, pe de altă parte datorită regimului communist, o structură de guvernare puternic centralistă. Tot regimului comunist, integral de această dată, îl revine răspunderea pentru desființarea oricărora asociații ale societății civile și confiscarea patrimoniului acestora. După 1989, noul regim a adoptat o linie populist-conservatoare, preferând să nu îndrepte abuzurile regimului communist, nerestituind proprietăți nici particularilor, nici asociațiilor, și, de multe ori, nici unor instituții bugetare (de exemplu, Academia).

Toate acestea trebuie reamintite atunci când se discută revendicările UDMR, deoarece problema autonomiei maghiare nu poate fi integral disociată de probleme generale cum sunt centralismul excesiv al structurilor administrative și de învățămînt, insuficienta finanțare a administrației locale, ceea ce lipsește practic comunitățile locale de orice autonomie financiară, maniera abuzivă în care sunt numite persoanele în pozițiile administrative strategice, lipsa unei instanțe la care aceste decizii să poată fi contestate de cetățeni sau de asociațiile care îi reprezentă. Dacă adăugăm la acestea o insuficientă separare a puterilor în stat, atât ca garanție constituțională, cât și ca practică instituțională nu ne rămîne decât să încheiem un tablou general particular de sumbru, al unei societăți în care democratizarea nu e sprijinită să se dezvolte firesc. Acesta e fondul pe care s-a dezvoltat nemulțumirea comunității maghiare, care a ales să revendice

rezolvarea acestor probleme în contextul mai general al drepturilor sale colective ca minoritate, separându-le de aceleasi probleme din restul societății românești și prezintându-le de multe ori organismelor internaționale drept cazuri de discriminare, definiție căreia nu i se circumscriu, în nici un caz, varii alte categorii de populație fiind victime ale exact acestor fenomene (proprietari de case naționalizate, primari sau alți oficiali din opoziție demisii de către guvern, asociații civice românești etc.).

Cu aceasta nu vrem să afirmăm, firește, ideea că maghiarii ar avea mai puțin de suferit fiindcă împărtășesc situația celorlalți cetățeni de naționalitate română, mai ales că ei consideră, pe bună dreptate, că și-au folosit toate drepturile politice constitucionale pentru a schimba realitatea. La ambele rînduri de alegeri prezidențiale au votat cu candidații Opoziției, iar în Parlament au susținut poziția democratică românească atât cît a fost posibil. Frustarea lor este ca atare destul de justificată.

Limbajul "separației pașnice"

Pe de altă parte, există o cantitate considerabilă de materiale produse de specialiști maghiari din Ungaria, de la universitari la oficiali ai Ministerului de Externe în guvernul precedent, privind rezolvarea situației minorităților în Europa de Est sau chiar doar a minorităților maghiare. Aceste materiale au servit și servesc drept inspirație partidelor etnice maghiare din mai multe țări.

Astfel, faimoasa terminologie a "autonomiei personale/locale/regionale" în termeni perfect identici cu documentele noastre a fost adoptată de către partidul maghiar din Vojvodina (DUHV) încă din aprilie 1992. (cf. Sandor Vogel – Hungarian Institute of Foreign Affairs, *New Dimensions of the Minority Issue in Central and Eastern Europe*). Materialul-cadru redactat de

Problema administrației locale

Tradițional, guvernele locale au atribuții care țin numai de asigurarea unor servicii: *welfare*, dezvoltarea infrastructurii locale etc. Lor li s-ar adăuga prin "autonomia personală" toate atribuțiile ținând de controlul informației: educație, mijloace mass-media etc. Ca să se poată asigura finanțarea unor asemenea activități, statul transferă comunităților locale (sau înapoiată) un procent din impozitele încasate. În poate cel mai descentralizat stat european, Belgia, guvernele regionale le revine 40% din acest venit. În materialele-propunere pentru tratamentul minorităților se avansează însă sume mult mai mari, mergînd pînă la restituția totalului taxelor plătite de respectiva comunitate etnică. De multe ori nici aceste sume nu sunt suficiente pentru a finanța un sistem instituțional complet separat și bazat pe un număr minimal de participanți.

Majoritatea acestor materiale datează de prin 1991. De aceea, citind declarația președintelui UDMR, cum că ezitarea UDMR de a-și formula concepțele de autonomie a provenit din timpul necesar studierii tradițiilor istorice și a modelelor europene contemporane, avem oarecare ezitări să credem acest lucru. Concepțele UDMR nu sunt originale, ele au fost importate. E mai sincer dl. Borbely Imre atunci când declară că problemele și soluțiile sunt comune tuturor comunităților maghiare din bazinul carpatic.

Rămîne întrebarea de ce UDMR a așteptat atât e mult ca să le declare, lăsînd pe episcopul Tokes aproape singura voce radicală atâtia ani, dar acestei întrebări vom căuta să-i răspundem când vom schița profilul UDMR.

Deocamdată, să revenim la problematica administrativ-politică. Întrucât a izolat problema de contextul general al descentralizării și al transferului de resurse financiare, ca și – parțial – de suveranitate – către organele alese ale puterii locale, transformînd-o într-o chestiune etnică, UDMR a trebuit să dezvolte un vocabular adecvat acestui demers.

Astfel, a fost adoptată terminologia la care făceam aluzie mai sus, de la "autodeterminare internă" la "autonomie personală", concepte vagi, inexistente în teoria administrației. Acest tip de terminologie inovativă și prost definită a mai fost citată ca asociată cu tactică separatiste (cf. George Feaver – "Quebec's Referendum 95", în *Government and Opposition*, vol. 31, nr. 1, Winter 1996).

Dl. Bela Marko pune de fapt degetul pe rană atunci când afirmă că "Națiunea care nu recunoaște că nici coexistența forțată, nici separația forțată nu sunt că întradevar practicabile..." (Bela Marko – *Programul de autonomie al Uniunii Democrate Maghiare din România*). Limbajul UDMR este deci cel mai bine definit ca al "separației pașnice".

Nationalism

care nu știu românește pentru că n-au avut ocazia – tot prin sistemul construit de acest proiect de lege – să se întâlnească deloc cu această limbă, să o poată evita complet în viața lor. Astfel se creează un cost considerabil și – în perioada actuală – evident peste posibilitățile statului român al unei entități neprecizate: conștiință identitară sau societate separată?

Lucrul este cel puțin discutabil, iar ezitările statului român de a-și asuma costurile unei societăți "ideale" în care maghiarul să aibă judecător maghiar, arhitect maghiar, medic maghiar, funcționar de postă/primărie maghiar, meseriași maghiari, și – dacă se poate – clienți, patroni sau angajați maghiari – chiar în regiunile în care este minoritară, nu e chiar așa de neînțelește.

Dincolo de aceste rezerve generale, e de sperat că statul român va liberaliza finalmente administrația locală, îngăduindu-i să ridică direct un procent din impozite și alocând o parte mai însemnată din buget decât o face la această oră. Dacă cetățenii minoritari doresc ca din partea de impozite colectată direct de administrația locală banii să servească la înființarea unor școli profesionale sau colegii private și mandatelor pe aleșii lor să-i utilizeze astfel ar trebui să se poată pune în practică acest deziderat fără solicitarea de fonduri suplimentare de la statul român (dar nici de aprobări suplimentare). Dacă comunitatea maghiară e dispusă să plătească direct pentru ceea ce sistemul educației de stat nu-i oferă, statul ar trebui să favorizeze această dezvoltare și nu să-i pună piedici juridice sau administrative. Ar exista astfel și garanția că aceste deziderate sunt direct legate de necesități reale ale comunității locale și nu doar obiective fără un program politic care caută să inventeze noi realități. Aceeași situație în ceea ce privește școlile confesionale.

Problema suveranității

În statul român post-comunist, suveranitatea rezidă la nivelul guvernului (controlă administrativă locală, conduce prin ordonanțe), Președinției și Parlamentului. Tipul de guvernare este – după model francez – unitar-conjugat (unitary-fused – cf. Hague, Harrop and Breslin – *Comparative Government and Politics*, p. 277), în care guvernarea centrală și cea locală sunt unite în instituția prefecturii, prefectii fiind numiți și raportând guvernului central și supervizând administrația locală aleasă.

Dincolo de discuția despre cît de fericită este alegerea unui asemenea sistem într-o țară post-totalitară care are de recuperat decenii de centralism, faptul rămâne că guvernul Văcăroiu a abuzat de acest sistem, destituind pe o sută de primari, în mare majoritate din Opoziție. În județele cu majoritate maghiară guvernul a numit prefecti români, dar, ca și cum aceasta nu ar fi îndeajuns, persoane simpatizante ale partidelor naționaliste extremiste. Maghiarii s-au plins, și pe bună dreptate, că rolul organelor alese este insignifiant și că la vizitele sale în județele Covasna și Harghita președintele Iliescu a evitat pe consilierii aleși preferind să se întrețină doar cu prefectii sau cu alți reprezentanți ai autorității centrale, organizatorul vizitei fiind chiar armata!

În acest fel se alimentează vizuirea maghiară conform căreia organele centrale ale statului sau delegații acestora în teritoriu sunt doar niște ocupanți care au sarcina nu să guverneze, și ca atare, să ofere servicii, ei doar să supravegheze, să țină ostatică minoritatea maghiară pe propriul ei teritoriu. La ecalață extremă a acestui tratament, reprezentanții politici maghiari – poate reactiv, vom reveni asupra acestei chestiuni – au ales calea de a provoca suveranitatea statului, prin hotărârea din 14 ianuarie 1996 de la Odorheiu Secuiesc, în care se afirmă:

"1. Statutul autonomiei personale a comunității naționale maghiare din România este regulamentul cu putere de lege al autoadministrării comunitare.
2. Statutul autonomiei personale este o reglementare juridică care prin prevederile sale reglementează precis și detaliat funcționarea și competențele instituțiilor autonome, diferențele mecanisme de procedură, sistemul de relații cu autoritățile de stat, modalitățile încadrării în sistemul juridic actual, respectiv cel viitor (? – s.n.)."

(...) 6. CRU propune ca primul capitol al documentului să debuteze cu următorul principiu de drept: Parlamentul României recunoaște în formă legiferată comunitatea națională maghiară din România ca fiind subiect politic distinct și personalitate de drept public în conformitate cu statutul ei comunitar. Autonomia comunității naționale maghiare este stipulată și reglementată printr-un Statut care capătă putere de lege prin aprobarea sa de către Parlamentul României".

La aceasta se adaugă Congresul de la Cluj, din mai 1995, care a hotărât ca, în decurs de un an, UDMR să

Nationalism

propună organizarea unui referendum privind concepția de autonomie cuprinsă în programul Uniunii.

Asemenea propuneri, împreună cu avansarea deschisă astăzi a ideii de autonomie regional-teritorială, că și a unor pre-organisme menite să fie pregătirea unui legislativ și a unui executiv al regiunii autonome (Consiliul primărilor, reprezentanților, consilierilor etc) cer o schimbare fundamentală în concepția asupra suveranității statului român. Ele încearcă să micșoreze pe de o parte ceea ce se numește suveranitate internă (pretenția statului de a putea da legi pe tot teritoriul său), prin introducerea unei legi (Statutul) valabilă numai pentru comunitatea maghiară și care îi va permite să elaboreze alte legi în chestiunile care o privesc, și, pe de altă parte, suveranitatea externă, recunoașterea faptului că statul are jurisdicție (autoritate) asupra unui teritoriu dat. Într-o regiune autonomă cu judecători maghiari, polițiști maghiari, prefecti maghiari, cu oarecare putere legislativă a organelor locale alese de către maghiari va mai avea statul român mijloacele de a-și conserva suveranitatea externă, chiar dacă, indiscutabil, unele legi (ex. Codul Penal, legislația muncii și.a.) vor fi comune cu restul teritoriului românesc? Si ce se va întâmpla cu maghiarii care trăiesc în regiuni unde sunt minoritari, deoarece proiectul de autonomie maghiară presupune că aceștia fac și ei parte din "subiectul politic separat" care este comunitatea maghiară? Aceștia vor putea alege căruia consilieri, dar vor avea primari majoritari, prefecti majoritari etc. Ideea UDMR este că aceștia cumva nu sunt supuși autorității organelor alese în comunitățile lor locale, ei celor alese prin reunificarea aleșilor maghiari de pretutindeni. UDMR propune aici în același timp o autonomie teritorială și una transferitorială!

Nu este de mirare că acest punct este ininteligibil și pentru străini, doarece aici UDMR forțează teoria și practica guvernării europene, despre care consideră, de altfel, că "reglementările generale, în ultimă instanță, rămân cu mult sub nivelul de aşteptări care ar satisface o comunitate maghiară ce numără peste două milioane de oameni (? – s.n.), dispune de o cultură în limba maternă, de tradiții și de o conștiință națională dezvoltată". (Bela Marko – *Programul de autonomie al Uniunii Democratice Maghiare din România*). Ce ar trebui deci creat pentru maghiarii din România ar fi un statut cu totul special, special nu doar față de restul României, ci special și față

de restul Europei, în virtutea faptului că e vorba de cea mai mare minoritate națională din Europa. Or, este evident că nici un guvern român nu va accepta la această oră asemenea propuneri, din trei motive esențiale:

1. pentru că dau naștere unui statut incert pentru maghiari care nu trăiesc în regiuni compact maghiare;
2. pentru că se poate crea o problemă a românilor care sunt minoritari în teritoriul autonom maghiar;
3. pentru că riscul autodeterminării complete crește.

Dacă lucrurile nu sunt realizabile în forma extremă propusă de UDMR – cu toate presunțiile sale externe, e puțin probabil că vreun organism internațional va cere României să accepte asemenea tip de statut special, care e o provocare pentru noțiunea curentă de suveranitate a unui stat european (și pune chiar la îndoială noțiunea de stat așa cum o înțelegem astăzi – vezi și Michael Schafir "A Radical Discourse", în *Transition*, vol. 1, nr. 19, octombrie 1995) – ce se poate totuși face și care dintre modelele europene ar putea fi adoptate cu succes la realitatea noastră, pentru a da un sentiment de securitate astăzi maghiarilor din Ardeal, că și românilor? Exemplele cele mai des invocate sunt Tirolul de Sud (Italia) și regiunea autonomă suedeza din Finlanda, dar și Catalonia, Elveția etc. Primele două modele sunt interesante, deși se desebesc prin două elemente importante de realitatea noastră: au fost lipsite în trecutul apropiat de experiența unei "regiuni autonome" care nu a funcționat în sensul creșterii cooperării interetnice, ci dimpotrivă (ca Regiunea Autonomă Maghiară din perioada comunismului românesc) și funcționează în state care se bucură de o prosperitate economică și o rată de dezvoltare care fac tentațiile separatiste și orice altă formă de conflict interetnic mult mai puțin probabile. Cu toate acestea, există multe elemente aplicabile din primele trei modele, cel de-al patrulea (Elveția) având puțină legătură cu subiectul nostru. Rezolvarea însă, fie și parțială, a problemei ar presupune un număr de condiții:

1. modificarea Legii administrației locale și un transfer important de suveranitate de la centrul la guvernele locale (descentralizarea totodată a învățământului, culturii, sănătății etc. – modelul german);
2. reorganizarea administrativ-teritorială a României astfel ca maghiari să se regăsească că de către compact

într-o singură regiune (modelul finlandez). Structura pe județe nu face față unei asemenea reorganizări, dar în sprijinul ei există argumente care țin pe de o parte de logistică, pe de alta de experiență și de tendința generală a societății românești care este la ora aceasta spre fragmentare și mai mare și nu spre regrupare pe regiuni mari;

3. crearea unor instanțe unice care să administreze educația și cultura în limba minorității (autonomia personală), în condițiile legilor românești. Acest lucru nu se pare realizabil și vom reveni asupra lui;

4. marketingul "autonomiei" în regiunile interesante pentru a împiedica partidele naționaliste românești să mobilizeze comunitatea românească, să-și asigure un suport electoral sporit și finalmente să escaladeze puternic conflictul interetnic în regiune. Din acest motiv, considerăm că lucrul nu se poate face decât prin negocieri cu toți reprezentanții români sau el va produce efecte contrare celor scontate și va escalada conflictul interetic.

După cum se vede cu ușurință, aceste condiții sunt nu numai extrem de dificil de realizat, dar chiar aplicarea lor ca program integral duce la rezultate incerte. Chiar eliminând punctul 4, a cărui realizare este cît se poate de nesigură, nu știm ce va produce aplicarea primelor trei și dacă tendința "autodeterministă" va dispare după cedarea acestor atribute de către statul român către comunitatea maghiară și dacă, aşa cum cu optimism sugerează dl. Max van Stoel, loialitatea sa față de statul român va crește proporțional cu gradul de satisfacere al revendicărilor. Majoritatea autorilor care studiază etnoregionalismul par să fie de părere contrară. "Etnoregionalismul poate să apară doar în măsura în care statul central toleră diversitatea culturală și politică" și "E cel mai probabil ca etnoregionalismul să apară în regiunile unde pluralismul cultural a prevalat" (Michael Hechter and Margaret Levi – "Ethnoregional Movements in the West", în Hutchinson & Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press, 1994). Donald Horowitz, pe de altă parte, în studiul său despre conflict etnic care constituie carte de referință contemporană în domeniu, conchide că orice mișcare autonomistă are în ea germenele secessionist – secesiunea se va produce atunci cînd condițiile externe o vor permite (Donald Horowitz – *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley, 1985). Cu alte cuvinte, formarea mișcării etnoregionale este determinată și evoluează în funcție de factori in-

terni, dar reușita programului să implicit sau explicit – care este secesiunea – depinde de factori externi. Si teoreticienii nu sunt singurii care fac această estimare.

Primul ministru canadian Daniel Johnson a făcut constatarea amără că marile concesii făcute de Canada Quebecului, care au permis regiunii francofone în treizeci de ani să facă dispărută limba engleză chiar și de pe plăcile bilingve, să fie aproape impusă ca limbă școlară, devenind net dominantă, și să aducă în mîinile localnicilor proprietatea unei economii care fusese mai curînd anglofonă sau străină, nu au crescut sentimentul de loialitate al Quebecului față de Canada, ci dimpotrivă. (Daniel Johnson – "The Case for a United Canada", în *Foreign Policy*, Summer 1995). După cum se vede, dincolo de exagerările cu Ungaria care vrea Transilvania etc., statul român nu este cu totul neîntemeiat în temerea sa că mișcarea autodeterministă maghiară poate constitui un pricol pentru integritatea sa.

Se pune însă întrebarea dacă nu ne înșelăm în estimările noastre. Cum ar putea clasa politică maghiară, formată în mare parte din profesioniști excelenți și oameni realiști, să înceapă o campanie care să conducă la autonomie teritorială și, eventual, secesiune atunci cînd distribuția geografică a populației maghiare din România nu permite acest lucru? Un răspuns posibil este că se scontează pe o migrare individuală din regiunile cu populație mixtă către zona autonomă îndată ce aceasta va căpăta statutul special. La urma-urmei, sistemul gîndit de UDMR – studii profesionale și specializate în maghiară. Piața liberă a muncii va deveni doar un concept fără fond pentru maghiari, legăți de glie prin apartenența astă de fermă la grupul lor etnoregional. Distribuția geografică s-ar schimba pe cît posibil, iar cei x% maghiari din, să spunem, Sebeș, vor fi încurajați, dacă nu pot veni în enclava etnică, să formeze o comunitate cît mai omogenă și mai închișă în orașul lor. Pe lîngă segregăția compactă, se pot produce și definitiva nenumărate alte segregări punctuale.

E posibilă o asemenea dezvoltare? Părerea noastră este că da. Nu altceva s-a întîmplat atunci cînd a trebuit reîmpărțită administrativ Finlanda pentru a crea un teritoriu autonom suedeze și faptul a dat naștere unui partid naționalist finlandez destul de agresiv. Si nu trebuie uitat că trecutul finlandezo-suedez nu era această însînuire de resentimente reciproce și traume precum cel româno-maghiar, iar lupta pentru frontiere se dăduse doar cu Rusia,

nu între cele două state. Dacă astăzi modelul finlandez pare unul de succes, nu trebuie uitat că au fost necesari șaizeci de ani, un război rece și absența a numeroase clijave suprapuse (social și religios, în primul rînd) pentru a face sistemul viabil.

Pentru a alege ca mediator și administrator al propriilor sale drepturi pe cel direct interesat – cum, după părerea noastră, este firesc – săt necesare un număr de garanții de loialitate față de stat ale acestuia, în cazul de față, ale UDMR. Oricâtă injustiție și urmărită a avut de suportat clasa politică maghiară în Parlamentul post-revoluționar din partea extremiștilor români, faptul rămîne că UDMR nu a recunoscut nici măcar Constituția. Desigur, Constituția este extrem de obiectabilă, dar această recunoaștere este garanția tipică pe care ar cere-o orice stat de la un partener intern care se declară "subiect politic separat".

În proiectul de lege a minorităților depus de UDMR la Parlament nu există, de asemenea, nici în schiță vreo declarație de loialitate față de statul român și de legea sa fundamentală. Proiectul listează un număr de obligații categorice – o bună parte acceptabile – ale statului român față de minoritatea maghiară, dar nu prevede nici o obligație morală a acesteia față de stat, de societate în întregul ei, ci doar față de identitatea sa culturală și națională diferită. Tot aici ar intra renunțarea la declarații internaționale cu conținut catastrofic, privind genocidul cultural la care sunt supuși maghiarii din România. O astfel de atitudine e aproape provocatoare și ea reduce discuția pe planul intenționalității politice, care joacă un rol astă de important și face superfluă terminologia "dreptului" la autonomie culturală sau administrativă".

În căutarea interesului comun

"(...) O comunitate națională – scrie dl. Bela Marko – trebuie să caute drumul spre exprimarea și valorificarea autonomiei sale și în lipsa cadrului juridic aferent." Această afirmație ne deschide un nou unghi de abordare a conflictului româno-maghiar, cel al intereselor.

Este important de stabilit care sunt interesele comune în acest conflict. Interesele particulare sunt limite: UDMR se consideră datare în primul rînd față de identitatea națională diferită a comunității. Prezervarea acesteia pare să fie scopul principal, chiar înaintea bu-

năstării comunității maghiare. Statul român se preocupă de – iarăși – identitatea națională ca idee abstractă de comunitatea românească din Transilvania, de integritatea și suveranitatea sa. Comunitatea internațională se preocupă ca drepturile unei minorități să nu fie încălcate și să nu existe un conflict violent.

Una peste alta, numai comunitatea internațională pare să se preocupe de coabitarea armonioasă româno-maghiară, subiect care pare deseori neglijabil în climatul naționalist din România. Or, interesul comun este tocmai acesta: stabilirea condițiilor care pot duce la o conviețuire pașnică, armonioasă, cu șanse egale de realizare într-o societate unică, în care fiecare să-și poată păstra identitatea etnică și culturală, dar să se definească în primul rînd prin identitatea sa personală. Vorbim despre cetățeni români de naționalitate română sau maghiară, care vor fi – să sperăm – și cetățeni ai Europei în viitorul secol. Clasa politică din România – atât cea românească, cât și cea maghiară – trebuie să lucreze pentru acest ideal, să găsească punțile comune pentru realizarea sa și să marginalizeze pe naționaliștii ambelor tabere, care pun mîndria națională și identificarea etnică mai presus de ide- alurile democrației, identificării europene și coabitării armonioase.

(continuare în numărul viitor)

(Acest material a fost redactat inițial ca raport documentar al Centrului de Studii Politice.

Forma sa dezvoltată, prezentată aici, se constituie ca și capitol introductiv al unui studiu mai amplu, finanțat de Uniunea Europeană prin Programul PHARE pentru Democrație.)

Politologia românească: aspecte și tendințe

ADRIAN MARINO

(continuare din numărul trecut)

Din aceeași categorie de scriitori-ideologi-politologi face parte, în sfîrșit, și Varujan Vosganian. Aproape că este greu să-l imaginezi și în postură de prozator și chiar de poet, cu volume recent publicate. Stilul rece, abstract, pare să-l definească, în primul rînd, drept cel mai analitic și ideolog dintre scriitorii noștri actuali. Are și o solidă formăție de economist, cee ce-l face să mute întreaga discuție pe teren social și economic. Mai mult: să definească un program ideologic precis, cu statistici și cifre reci în față. Această publicistică militantă este adunată recent în *Jurnal de front. Articole economice* (București, Ed. Saff, 1994), texte din perioada 1990-1994. Scris concis, incisiv, limpide, fără flori stilistice, articolele lui Varujan Vosganian merită, indiscutabil, un comentariu mai "tehnic" decât al nostru. Ne limităm în acest context doar la sublinierea a două aspecte esențiale. Pentru politologia savantă, occidentală, actuală, pozițiile apărate pot să pară (unora) oarecum sau chiar excesiv "clasice", dar din punct de vedere strict românesc actualitatea, semnificația și valoarea lor rămîn indiscutabile.

Pe scurt, programul lui Varujan Vosganian se reduce, în esență, la două puncte esențiale (pledoria pentru democrație, drepturile omului, integrarea europeană se înțelege, este inclusă). În plan social, se deplinează *Lipsa clasei de mijloc*, problem-chie a societății românești în curs de restructurare. "Comunismul a simțit pericolul pe care-l reprezinta, în calea restaurării sale, clasa de mijloc". Anti-comunistul radical nu este, cum se crede în general, marele burghez "capitalist" (Lenin a observat-o de mult și foarte bine), ci micul burghez, "clasa de mijloc". "În mod obișnuit, ea este alcătuită din mica burghezie, jărișimea înstărită și, mai nou, din manageri,

Tentăția populistă (*Măria sa populismul*), mitul "statului bunei stări generale" – formulă valabilă, și încă în parte, doar în Occident, incapacitatea de a determina sectorul social specific, segmentul electoral de bază – sunt semnele cele mai grave ale acestei pseudostrategii profund negative. Dacă va persevera într-o astfel de mentalitate ideologică-socială, blocajul opozitiei riscă să devină permanent. Analiza duce, în mod logic, la un program economic de esență liberală. Ce se întimplă la noi în realitate? "Clasa de mijloc este împiedicată, sistematic, să se dezvolte". "Dintre condițiile dezvoltării ei amintim: privatizarea întreprinderilor mici și mijlocii, stabilitatea relativă în domeniul monetar, politică bancară

stimulativă, fiscalitatea selectivă, clarificarea proprietății agrare cu posibilitatea coagulării acesteia". În loc de aceste măsuri, "fiscalitatea este fățuș îndreptată împotriva agentului economic mijlociu". Se duce, altfel spus, în continuare, lupta de clasă (deși *Mitul luptei de clasă s-a spulberat*, deoarece la noi "proletariatul nu are nici o intenție de a se răfu cu patronul capitalist, ci cu... patronul socialist, care este statul"). Împiedicare formării unui "capitalism românesc" este nu mai puțin evidentă. Varujan Vosganian se numără printre cei mai vigilanți, deci teoreticieni și apologeți ai săi. Este chiar convins că *Liberalismul cîștigă teren politic* (personal n-avem, decât în parte, această convingere), că soluția constă în *Neoliberalism și economie socială. Secretul reformei – Liberalizarea prețurilor*. În loc de toate acestea, *Statul buzunărește agenții economici*, iar *În economia românească are loc o restaurare etatistă*. Diagnostic exact, în formule simple, de o crudă luciditate.

Pentru cine vrea să cunoască bine și în esență structura socială și economică actuală a României, *Jurnalul de front* al lui Varujan Vosganian constituie o lectură obligatorie. Cartea este limpida, nepedantă, imediat accesibilă. Ea corespunde din plin nivelului mediu de perceptie ideologică a cititorului român actual. Nu este "savantă", deși bine documentată. N-are multe trimiteri, dar adevărurile sale se impun, pas cu pas, cu forță evidenței. Un model, am spune, de publicistică ideologică militantă. Din păcate, încă prea puțin cultivată și mai ales bine difuzată și popularizată.

Într-un alt stil și cu o structură net deosebită sunt scrise, în sfîrșit, cărțile actuale de politologie propriu-zise. Ele formează, în clasificarea noastră *ad hoc*, o patră categorie de publicații românești de acest tip, destinate de atenție prin orientare, nivel și tehnică de redactare. Într-o serie întreagă, în frunte cu Vladimir Tismăneanu, de care am vorbit de curând (*Românul liber*, nr. 8/1995), urmat de Sorin Antohi (prezentat și el, anterior, în *Cotidianul. Suplimentul cultural*, 30 ianuarie 1995), dar și Alina Mungiu, Andrei Cornea, Gabriel Andreeșu (un precursor, Mihai Botez, într-un alt comportament și comportament), reținem, deocamdată, pe Dan Pavel, cu ultima sa carte, *Etică lui Adam* (București, DU Style, 1995). Ea este reprezentativă pentru definirea unui nou mod de a discuta probleme politice și de a le comunica unui alt public. Autorul, dotat cu un remarcabil simț de

public relations, știe să-și organizeze "presa" și, în definitiv, bine face. Pentru noi este însă o cunoștință mai veche, încă din faza *Bibliopolis* (1990).

Din punctul nostru de vedere, ne rețin, în mod obiectiv, cîteva aspecte centrale. Pizonomia generală indică, mai întîi, un triplu sistem de referințe. Trimiterile și concepțile de bază sunt, în mod evident, americane. Astfel de cărți fac deci jonețunca și la un bun nivel cu cele mai noi orientări și lucrări specializate de politologie de pește ocean. Într-împreună cu Dan Pavel (și cu întreaga sa serie), într-un domeniu nou, încă puțin frecventat. Aspectul de "popularizare", în sensul bun al cuvîntului, nu poate fi nici el omis. În plus, autorul introduce în discuție și o a doua serie de referințe, la fel de necesare: central și est-europene. Este de mirare (și de regretat) că de puțin se cunoaște la noi din reflexia politică a țărilor foste comuniste. Cîte ceva se publică în traduceri, doar în 22, *Sfera Politicii* și, recent, în *Polis*. Or, numai în acest mod, comparat, se poate explica și defini, între altele, statutul exact al disidenței și rezistenței românești (cîte au fost). Textul respectiv: *Mistică numerelor: 1968 și 1989* repune în discuție (prin A. Michnik și alții) mai ales problema foarte acută și controversată – și la noi – a "decomunizării" și "reconciliierii". În sfîrșit, cea mai mare pondere a cărții o au analizele pe material românesc în jurul unor teme centrale: "intelligential" de dreapta, holocaustul recunoscut sau nu de conștiința politică și etică românească și, nu mai puțin, marele mit: *Un popor ales: România*. În aceste capitole, se discută o serie de idei de prim ordin pe care Dan Pavel le atacă frontal. Simpla trecere în revistă este concluzionă atât pentru conținutul de idei al cărții, cît și pentru soluțiile adoptate, deloc conformiste.

Este evidentă, mai întîi, persistența ideologiei de dreapta și de stînga. Dar cu adevărat grav rămîne faptul, bine surprins de autor, al incapacității intelectualului român de a lupta împotriva totalitarismului (de orice specă). Se enumera o serie de cauze, care explică ambele extremități și, îndeobsebi, persistența miturilor ideologice ale dreptei. Enumerarea este rece și împlinătoare în primul rînd, lipsă de tradiții ideologice liberal-democratice, existente, dar fără audiență. Ea este agravată și de absența deprinderilor democratice, a percepției lor exakte, a sensului și, mai ales, a lipsei centrului democratic și a clasei de mijloc. Am atins și noi, sumar, această pro-

blemă centrală în două articole din 1992, culese în recenzie lucrare *Pentru Europa* (Iași, Polirom, 1995) și în alte texte. Rezultatul? O anume dezorientare, ambiguitate și inadaptare. Diagnosticul ideologic rămâne exact, după cum n-am reușit să definim bine comunismul, s-ar putea să nu reușim bine nici definirea democrației și a spiritului său specific. Se observă, la noi, și o evidentă inhibiție de a discuta, pînă la capăt, atîn problema holocaustului, cît și a național-comunismului. La drept vorbind, nici "integrarea în Europa" nu trece de stadiul bunelor intenții și al declarațiilor de principii.

De o deosebită insistență – cu aspecte adesea polemice, uneori chiar morbide, într-o zonă a publicisticii noastre – este eterna, nerezolvată și... nerezolvabila problemă a "colaborării" cu comunismul. Cît timp procesul său n-a avut încă loc și el nici nu poate avea loc în cadrul strict democratic (scoaterea în afara legii a partidului communist este posibilă doar printr-un act pur revoluționar, iar o ideologie nu poate fi declarată "ilegală" sau "interzisă" decîn într-un sistem totalitar), întreaga discuție are un caracter doar teoretic. Reapare, deci, și la Dan Pavel – cu distanțarea lucidă corespunzătoare – ideea celor "două Români", în alb și negru, "eroi" și "bestii" etc. Soluția "Michnik" este cea îmbrățișată: "Înțelegerea, concilierea și iertarea". Cu atîn mai mult – subscrise în continuare și autorul român – cu cît cei ce n-au luptat sub comunism n-au dreptul moral să fie rigizi, intoleranți, rigoristi, azi. Există totuși "persoane care n-au luptat niciodată pentru libertate sau valori morale sub comunism, dar care le revendică, acum, în mod zgormotos". De fapt, toată discuția are un caracter moral manifest și ea justifică și pregătește concluzia – oarecum neașteptată a cărui – orientată decis spre o soluție pur etică. Politologul se transformă, la Dan Pavel, în cele din urmă, în etician intransigent. În felul acesta apare, în politologia românească, o orientare efectiv nouă.

Originalitatea *Eticii lui Adam* se relevă, din plin – cel puțin în contextul reflecției politologice actuale – în capitolul final, foarte biblic intitulat *Armageddon*. El aduce un mesaj mesianic, militant, surprinzător în felul său, în generația lui Dan Pavel (și nu numai). Autorul pledează, în esență, cu energie, pentru liberul arbitru și, în baza acestui principiu inatacabil, pentru respingerea "religiei răului" considerată dominantă în epoca noastră. Concluzia, nu lipsită de o anume ingenuitate... adamică,

este foarte combativă: "Prin urmare, cartea mea este o declarație de război. Prin urmare, la luptă"! Împotriva răului, deoarece prețul păcii nu poate fi distrugerea noastră morală. Nuanța retorică se face și ea simțită.

Este aproape inutil de adăugat că subscrim integral la acest – să recunoaștem: surprinzător – militantism etic. În plan teoretic, Dan Pavel a cîștigat în modestă noastră persoană... "măcar un singur suflet". Ne îndoim însă profund că s-ar mulțumi doar cu acest mic succes. Mai mult decîn de stimă și mai puțin, totuși, decîn unul politic. Deoarece handicapul rămîne în continuare enorm. Singura rezervă serioasă, de ordin pur practic, este și în acest caz calitatea materialului uman căruia i se adresează un astfel de mesaj. S-ar putea ca radicalismul etic să nu aibă nici o sansă. Partida se joacă, totuși, strîns. Să admitem. Dar adversarul a fost, este și va rămîne unul singur, ireductibil. Si el se numește, de fapt, ceea ce a fost denumit anterior, cu multă perspicacitate, *Fenomenul Gogu*. Deci, *Etica lui Adam* contra... *Fenomenul Gogu*. Bursa parjurilor este deschisă. Dan Pavel se află, să recunoaștem, cu mult regret, într-o situație dificilă. Contextul românesc nu-i este favorabil. □

(Articol preluat cu permisiunea autorului din *Românul Liber*, nr. 10 / octombrie 1995.

Revista nu obișnuiește să reproducă texte apărute în alte publicații, dar avînd în vedere că analiza domnului Adrian Marino oferă prima sinteză cu privire la starea politologiei românești de astăzi, am considerat necesar să o publicăm)

ADRIAN MARINO (1921) – Critic, literary historian, theoretician of literature, ideologue.

Free lance writer during the communist regime. He published 20 books out of which seven published abroad.

Founder of *Cahiers d'Etudes Littéraires*. In 1985 he was awarded the Herder Prize.

Extinderea NATO – perceptii interne –

PETRU DUMITRIU

Debaterea asupra integrării țărilor din Europa Centrală și de Est în structurile politice și militare euro-atlantice se limitează, deocamdată, la cîteva aspecte ale unui proces de o complexitate deosebită. Limitarea decurge din natura generală a discursului politic de uz public și din coordonatele mai mult circumstanțiale decîn substanțiale ale acestuia, dar în condițiile existenței certitudinii că integrarea reprezintă un obiectiv strategic împărtășit de cvasi-unanimitatea tendințelor din spectrul politic actual. Insuficienta dezbatere a unor vectori esențiali ai procesului de integrare duce însă la o imagine parțială în evaluarea atitudinilor și strategiilor țărilor vest-europene în cooperarea cu țările Europei Centrale și de Est, în contextul dorinței de integrare în NATO a acestora din urmă.

O componentă deficitară în bagajul conceptual și analitic cu care se operează, care ar oferi importante concluzii de ordin practic relevante pentru pregătirea individuală pentru integrare, o constituie vizuinea internă a organizațiilor respective, îndeosebi NATO, precum și perceptiile proprii membrilor acestor organizații, în general, și a celor mai influenți, în special. O incursiune, fie ea și sumară, în acest mozaic de coordonate și interese dezvoltăluie numeroase unghiuri de abordare precum și dificultăți de natură tehnică și operațională care, chiar dacă nu prevalează asupra factorului politico-strategic ca atare, conturează motive care justifică întîrzierea luării unor poziții clare din partea factorilor politici de decizie ai NATO și ai guvernelor occidentale.

Aceste dileme trebuie bine cunoscute de către statele aspirante la statul de membru al alianței euro-atlantice, deoarece propriile reacții și atitudini ale acestora pot stimula răspunsuri și perceptii pozitive, mai ales dacă se conștientizează necesitatea unui echilibru al intereselor membrilor actuali ai cluburilor euro-atlantice și ale celor care doresc să se integreze.

Procesul intern de transformare a NATO

Principalele impasuri în atitudinea membrilor NATO față de extindere decurg, în primul rînd, din lipsa unei viziuni clare asupra viitorului alianței¹, chiar în ipoteza că nu s-ar pune problema largirii. Cei peste 45 de ani de existență ai alianței i-au conferit o personalitate și o funcționalitate precise, decurgînd din configurația politică specifică Războiului Rece. Astă vreme cîn nu este clar care este rolul NATO în condițiile dispariției confruntării Est-Vest, este cu atîn mai dificil să se stabilească consecințele în plan operațional, militar și strategic ale largirii alianței.

Presiunea țărilor din Europa Centrală și de Est este de înțeles pentru toți observatorii politici și pentru guvernele țărilor occidentale, nu numai ca soluție pentru lipsa unei autentice structuri de securitate care să le protejeze dificilele procese evolutive și să asigure ireversibilitatea acestora, dar și ca semnificație simbolică a confirmării definitive a *independenței instituționale* față de centrul de putere de la Moscova.

Pentru sceptici sau criticii integrării rapide în NATO, extinderea nu este o valoare în sine, ci aceasta ar deveni cu adevărat semnificativă și necesară dacă va aduce un cîștig cert de eficiență și funcționalitate. O largire care ar diminua forța de acțiune a alianței și capacitatea de proiecție a proprietelor valorii nu va fi în interesul nici unuia dintre statele membre.

În acest sens, sînt menționati o serie de factori restrictivi pe care promotorii largirii NATO par a-i omite în pledoariile și argumentațiile lor.

În primul rînd, expansiunea NATO reprezintă un aranjament de tipul "lărgiște acum – plătește mai tîrziu"². Aceasta face ca în declarațiile politice să fie prezente doar conotațiile pozitive ale procesului, cu impact sigur asupra publicului, în vreme ce problema costurilor reale (atîn pentru membrii actuali, cîn și pentru cei viitori) să nu fie discutate cu seriozitatea cuvenită.

Atunci cînd, totuși, problema costurilor se pune, concluziile nu sunt dintre cele mai încurajatoare, apărind locuri înguste, care nu pot fi, în condițiile actuale, depășite. De pildă, chiar în privința admiterii țărilor din grupul Vișegrad s-ar pune problema restructurării schimrelor financiare și bugetare în UE și NATO, statele nou admise trebuind să fie în măsură să-și asume o parte importantă a costurilor integrării³.

În al doilea rînd, s-ar subaprecia importanța factorului timp, care în cazul unei înfrâziri a integrării ar permite clarificarea evoluțiilor în configurația europeană de securitate. Această subapreciere se reflectă într-o relativă lipsă de entuziasm față de Parteneriatul pentru Pace (PPP), al cărui potențial nu este pe deplin folosit, fiind percepțut ca o jumătate de măsură sau ca un paleativ. Nu punem în discuție aici virtuile evidente ale PPP, dar nu se poate nega că nu oferă decât un prezent promițător, dar un viitor mai puțin lăptit, și că înființarea sa a fost, în mod deliberat, decisă ca mijloc de evitare a luării unor hotărîri premature sau chiar hazardate.⁴

În al treilea rînd, ar exista cel puțin un viciu de percepție între membrii actuali ai NATO și cei care aspiră la această calitate. Astfel, țările Europei Centrale și de Est vor să se sustragă influenței Rusiei, în timp ce membrii NATO ar fi interesați în menținerea securității și stabilității în Europa, în asociație cu Rusia.

Relevante sunt, în acest sens, pozițiile autoritatilor rusești potrivit căror numai după convenirea unor măsuri graduale pentru atingerea unui "nou nivel de relații" între NATO și Rusia se vor ridica "obiecțiile" asupra largirii NATO, văzută ca o organizație de securitate pan-europeană care ar considera Rusia partener egal.⁵ În replică, în ciuda sau poate tocmai datorită incertitudinii privind continuarea cursului democratic în Rusia, SUA și aliații săi din NATO încurajează să devină "un partener responsabil într-o Europă democratică și nedivizată".

Paradoxul extinderii NATO rezidă tocmai în faptul că alianța reprezintă și este căutată pentru un *sumum* de valori și cărora integralitate apare incertă în cazul extinderii. Or, acest lucru interesează nu numai membrii actuali, ci și pe cei viitori.

O analiză mai profundă a acestei dileme permite identificarea unora dintre valorile puse în discuție.

1. Capacitatea NATO de a asigura efectiv garanții de securitate în Est

Pe baza articolului 5 al Tratatului Nord-Atlantic (asistență militară reciprocă și apărarea colectivă a ter-

itoriilor țărilor membre), NATO a început, după 1989, un proces de evoluție conceptuală. *Noul concept strategic*⁶, lansat în 1991, îmbrățișează roluri noi în gestionarea crizelor, menținerea și impunerea păcii. Această extindere nu a înlocuit obiectivul fundamental, al apărării colective și asistenței reciproce.

În fapt, nu această nouă agenda a NATO constituie forța de atracție pentru țările Europei Centrale și de Est, ci obligațiile tradiționale ale membrilor alianței. În această privință nu se poate estima cu certitudine dacă NATO va putea să contracareze agresiunile produse în zonele aflate dincolo de zona sa de apărare tradițională. Membrii alianței au vederi diferite, de pildă, asupra originii conflictului din Iugoslavia, a identității agresorului și a eficienței forței într-un conflict etnic. În eventualitatea unui conflict similar în Europa Centrală și de Est, NATO poate avea dificultăți de abordare de aceeași natură. Rezultatul ar putea fi neintervenția din partea unor membri-cheie și pasivitatea NATO, de data aceasta înăuntru zonei de securitate acceptate. O astfel de atitudine ar avea efecte profunde asupra alianței.

2. Menținerea coeziunii alianței în cazul extinderii

Există un grad de improbabilitate, la ora actuală, în privința poziției Congresului american în aprobarea extinderii obligațiilor NATO, iar costul extinderii (estimat la ordinul miliardelor) va atrage cu siguranță controverse asupra angajării aliaților în alte zone geografice.⁷

Nu este împede nici viitoarea atitudine a Germaniei, în ciuda deciziei Curții Constituționale federale de a accepta ca fiind constituțională îndeplinirea obligațiilor care decurg din calitatea sa de membru al organizațiilor internaționale, inclusiv în privința operațiunilor de menținere a păcii. Politicienii germani influenți și responsabili pledează însă în favoarea unei *cultiuri a refinerii militare*.

În același timp, admiterea noilor membri va impune un sprijin unanim din partea membrilor existenți, ceea ce, iarăși, ridică semne de întrebare, datorită diferențelor în percepția intereselor de securitate proprii între statele aliate mari și cele mici, între membri din flancul sudic și cei din zona centrală, ca și în privința implicațiilor finanțare.

Din punct de vedere practic, nu se pot nega dificultățile care vor apărea în planul comunicărilor și în procesul de luare a deciziilor în cadrul unui NATO lărgit.

git, ceea ce este, de asemenea, un potențial factor restricтив în menținerea coeziunii NATO.

Unitatea de acțiune a NATO a fost pînă nu demult influențată de două forțe care au exercitat presiuni în sensul menținerii acesteia. Forța externă a fost Uniunea Sovietică, a cărei amenințare politică și militară a determinat țările occidentale să nu ezite în a actiona în concert și în a elimina diferențele întră membrii săi. Forța internă a fost SUA, care a putut menține coerență în virtutea poziției sale dominante și a angajării finanțare masive în cadrul alianței. Acum, rolul celor doi factori s-a schimbat. Pe de o parte, Uniunea Sovietică nu mai există, iar pe de altă parte, politica administrației americane este obiectul unei presiuni interne spre diminuarea rolului său în vechiul continent, deși se consideră că turneele președintelui Clinton în Europa, în 1994, au transformat SUA într-o "putere europeană".

3. Dimensiunea nucleară

Aceasta este un aspect al problemei care aproape lipsește din analizele curente. Problema care se pune de fapt nu este numai cea a extinderii spre Est a obligațiilor decurgind din tratat, ci și din prelungirea protecției nucleare asupra noilor țări membre.

În această privință, există o anumită ambiguitate, deoarece SUA a respins pînă acum prevederile care să impună un răspuns nuclear automat în condiții predeterminate.¹⁰ Chiar țările care se află sub umbrela nucleară americană au îndoilei cu privire la un eventual răspuns american. În cazul admiterii unor membri noi, îndoileile sunt și mai mari. Promisiunea americană a protecției nucleare a fost esențială ca abordare a conflictului Est-Vest și credibilă în măsura în care amenințarea sovietică viza interesele vitale ale SUA. Fără o resurrecție a puterii rusești, dihotomia Est-Vest și-a diminuat impactul asupra politicii de securitate europene.

Trasarea liniei de separare și impactul asupra Rusiei

Invocarea efectelor "noii linii de separare" este un leit-motiv al oponenților extinderii NATO, prezent mai ales în pozițiile Federației Ruse. Una din variantele de răspuns la acest tip de abordare este conceptul *reacției la amenințare*, care vizează amânarea unei extinderi a NATO în funcție de apariția unei amenințări reale din partea Rusiei sau a unei acțiuni decise a acesteia de a-și reface propriile garanții de securitate spre Europa Centrală. În caz că acest lucru nu ar fi evident, nu ar mai fi

nevoie de extinderea NATO, deci de trasarea unei noi linii de demarcare.

Un posibil contra-argument la o astfel de abordare este faptul că această condiționare ar însemna acceptarea afirmației potrivit căreia, pe timpul Războiului Rece, NATO a fost o amenințare potențială la adresa Uniunii Sovietice. Se poate spune că, dimpotrivă, tocmai extinderea NATO într-un moment de criză la nivel european ar însemna trasarea unei linii de demarcare și o invitație la ostilitate din partea Rusiei.

De asemenea, deciziile altor instituții europene, precum Consiliul European, UE și UEO au operat deja distincția dintre Rusia și alte țări foste membre ale Tratatului de la Varșovia, consecințele fiind mai degrabă pozitive.¹¹ În aceste condiții, criticii amînării extinderii alianței pînă la conturarea unei amenințări directe nu găsesc valide rațiuni unei astfel de abordări.

Se mai afirmă că expansiunea NATO și acuzarea Moscovei de imperialism în cadrul CSI nu duc la promovarea democrației în Rusia, ci întăresc panoplia politică a forțelor conservatoare din această țară. De fapt, este necesară o recunoaștere explicită a faptului că problema securității europene trebuie rezolvată cît mai curînd, fără a acorda Rusiei drept de veto asupra soluției, dar avînd cooperarea ei dacă este posibil. În același timp, factorul militar în Rusia este atât de implicat în politica internă încît are tot atâtea motive să considere SUA și NATO un adversar pe căre are să le considere parteneri. Actualmente, tipul de parteneriat operat în relațiile cu Rusia implică aprobarea tacită, dacă nu explicită, a unor comportamente antidemocratice ale Rusiei.

În concluzie, deși s-a declarat în repetate rînduri că NATO își menține dreptul de a lua propriile decizii, pe propria responsabilitate și prin consensul membrilor săi, inclusiv deciziile privind lărgirea alianței, Rusia apare în toate dezbatările privind acest proces. Poziția sa apare ca o inevitabilă prezență în calculele geostrategice legate de extingerea NATO, indiferent care ar fi sentimentele aspiranților sau ale membrilor actuali.

Declarațiile președintelui Elțin de extrapolare a semnificației prevederilor Tratatului din 1990 asupra reglementării finale a situației Germaniei (care interzic stăționarea forțelor străine în landurile estice ale Germaniei), pe care le interpretează ca excludînd posibilitatea unei expansiuni a NATO spre Est au fost percepute ca o amenințare tacită. Această atitudine a determinat o

prudență mai mare în cadrul alianței nord-atlantice, iar în rîndul țărilor Europei Centrale și de Est a accentuat apre-hensiunea abandonării în sfera de influență a Rusiei. Rezultă că astăzi vreme cît procesele democratice în Rusia nu vor căpăta o turără ireversibilă, factorii de decizie din NATO nu vor putea consimți cu ușurință la acele măsuri care vor putea fi percepute ca afectând interesele Rusiei, veleitățile acesteia de mare putere sau chiar sensibilitățile complexului militar.¹²

Compatibilitățile instituționale euro-atlantice

Același impact cu efect de temporizare a deciziilor privind lărgirea NATO desurge și din procesul de clarificare a funcțiunilor instituțiilor europene și euro-atlantice și mai ales a compatibilităților dintre ele.

NATO și UE împărtășesc interese strategice comune: politica externă și de securitate a UE, așa cum se subliniază în Tratatul de la Maastricht, trebuie să fie compatibilă cu politica de securitate și de apărare comună a NATO.

Din păcate, una din caracteristicile arhitecturii de securitate în perioada de după Războiul Rece este aceea că nu există o diviziune clară între aceste instituții în materie de securitate.

Maximizarea influenței reciproce sau realizarea unei diviziuni clare a muncii trebuie să fie realizate rapid și eficient, cu condiția ca numărul de membri comuni ai celor două organizații să fie cît mai mare. Poate fi utilă și o abordare pragmatică, bazată pe admiterea diferențelor și diversității între procesele de lărgire a NATO și UE/UEO. Acest curs al lucrurilor poate fi acceptat ca un mijloc, dar nu ca finalitate. Există suficiente temeuri pentru a estima că un decalaj crescînd între compoziția NATO și cea a UE/UEO va avea un efect negativ asupra eficienței instituției respective, din mai multe motive¹³:

1) În termeni de probleme-cheie de securitate, în raport cu Rusia, o abordare consecventă și pe cît posibil unitară diminuează probabilitatea transmiterii de semnale confuze, exploataabile de către forțele conservatoare și militariste din Rusia;

2) Abordarea diferențiată poate fi viabilă într-un mediu stabil de securitate, dar nu va putea opera în condiții de criză. Așa cum a evidențiat criza iugoslavă, diferențele între instituții devin imediat vulnerabilități și sunt speculăte ca atare;

3) UE poate recurge la NATO pentru a acționa în situații de criză, dar numai dacă există aceeași înțelegere și concepție asupra necesității acțiunii și asupra mijloacelor de realizare a ei;

4) Este nevoie de consultări permanente între instituții, deoarece absența unor membri UE din NATO poate inhiba dezvoltarea eficientă a politicilor în cazurile de criză, iar interesele celor absenți nu vor fi reflectate în deciziile majore;

5) Ponderea SUA în NATO și semnificația geografică a țărilor scandinave și a celor din Europa Centrală și de Est pot dezechilibra configurația de securitate, deoarece chiar lărgirea deja operată în UE a condus la crearea a două zone de securitate distincte: una acoperită de obligațiile specifice NATO, cealaltă nu.

În plus, devine relevantă atitudinea SUA față de lărgirea UE ca atare, generată de cel puțin două condiționări americane ferme: lărgirea să aibă loc într-un cadrul care asigură relații stabile SUA-UE, iar eficiența NATO ca alianță militară să nu fie compromisă.

O concluzie posibilă este că UE poate să avanseze în admiterea țărilor Europei Centrale și de Est, facilitînd și o extindere armonioasă a NATO și UE, într-un interval de timp care să le ofere beneficii și rezultate concrete în termeni economici și de securitate. O astfel de abordare, coerentă și integrată, va facilita procesul de lărgire, față de care Rusia nu va putea obiecta decît cu riscul punerii sub semnul întrebării a orientării sale democratice și europene.

Concluzii

Acest sistem mobil și adesea imponderabil de coordinate în care NATO trebuie să evaluateze oportunitatea și momentul extinderii, iar țările candidate să-și pregătească minuțios zestrea cu care doresc să intre în alianță, nu permite tragerea unor concluzii rigide asupra strategiilor țărilor occidentale și nici asupra unui cadră fix de evoluție dezirabilă în anticiparea integrării.

Este cert că nu se poate stabili o listă exhaustivă de criterii care, o dată îndeplinite, să dea dreptul la admiterea în alianță. Chiar după satisfacerea unor astfel de criterii, determinantă este tot percepția politică subiectivă determinată de apartenența la sistemul general de valori ale organizației (democrație, economie de piață, respectul drepturilor omului) și la posibilitatea de a oferi o contribuție autentică la sistemul de securitate colectivă. Deși nu vor fi determinante, criterii mai dificil de cuantificat

vor opera și ele: posibilitățile de adaptare la structura de comandă militară a NATO, capacitatea de asigurare a interoperabilității, contribuția la bugetele civile și de apărare, aportul în infrastructură).

Evident, există un acord asupra faptului că expansiunea NATO trebuie să aibă ca scop principal și premisa transformarea internă a noilor admiși.¹⁴ Nu apare însă împede pentru toți observatorii dacă accesul la NATO este cea mai eficientă modalitate de asigurare a stabilității noilor democrații europene. Există și opinii în favoarea abordării cu prioritate a unei alte opțiuni, aceea a unei sporite cooperări economice prin acces deplin la piețele est-europene. Acordurile de asociere cu UE oferă deja, în bună măsură, această posibilitate.

PPP servește unui scop larg. Este cea mai bună pregătire pentru orice țară care dorește să-și găsească loc în alianță și care este capabilă să treacă prin întregul proces al integrării, înainte de admiterea formală, și o promisiune concretă că atunci cînd Europa se va confrunta cu probleme de securitate de sorginte exterioară NATO, să poată intra rapid în alianță. Alte merite ale PPP decurg din faptul că au evitat soluțiile precipitate care ar fi putut da doar aparență rezolvării problemelor de securitate ale noilor membri, dar ar fi creat dificultăți mai mari decît cele pe care le-ar fi rezolvat.

Cele două căi de acces spre structurile europene și euro-atlantice, UE/UEO și NATO, dau suficient spațiu de acțiune și afirmare candidaților la integrare astăzi în privința confirmării însușirii valorilor împărtășite și sollicitate de organizațiiile respective, cît și pentru armonizarea multitudinii de mecanisme naționale legislative, politice, infrastructurale, tehnologice și militare pe care le presupune integrarea.

Contribuția României, alături de alte state din Europa Centrală și de Est, la realizarea noii agende a NATO în domeniul gestionării crizelor și conflictelor dincolo de limitele geografice tradiționale ale alianței vor duce la creșterea valorii NATO pentru SUA și aceasta din urmă va putea accepta mai ușor să-și asume obligațiile suplimentare decurgînd din lărgirea organizației.

Evoluția integrării europene, inclusiv în politica de securitate, va contribui și ea la clarificarea atribuției și funcțiunilor NATO și ale *pilonului european de securitate* care ar putea fi UEO, contribuind la clarificarea aspectelor confuze ale arhitecturii europene de securitate. În acest proces, desigur, țările din Europa Centrală

și de Est nu sunt implicate, dar prezența lor activă ar fi dezbaterile conceptuale, cît și în acțiunile colective ale acestor instituții, poate contribui la conturarea profilului european al României și la facilitarea capacitaților proprii și a percepției partenerilor în contextul aspirației spre integrare. □

NOTE:

1. Dominique Moïsi, Michael Mertes, "Europe's Map, Compass and Horizon", *Foreign Affairs*, January/February 1995, vol. 74, nr. 1.
2. Karl-Heinz Kamp, "The Folly of Rapid Expansion", *Foreign Policy*, Spring 1995, nr. 98.
3. National Committee on American Foreign Policy Inc., *Journey to Germany*, Report on German National Security Interests, 1995.
4. John Barowski, "Partnership for Peace and Beyond", *International Affairs*, nr. 71, 1995.
5. Andrei Kozyrev, "Partnership of Cold Peace", *Foreign Policy*, nr. 99, Summer 1995.
6. Warren Christopher, "America's Leadership. America's Opportunity", *Foreign Policy*, Spring 1995, nr. 98.
7. *The Alliance's Strategic Concept*, North Atlantic Council, Rome, 7-8 November 1991.
8. Stanley Sloan, "US perspectives on NATO's future", *International Affairs*, vol. 71, nr. 21, April 1995.
9. Richard Holbrooke, "America, A European Power", *Foreign Affairs*, March/April 1995.
10. *How NATO Works*, NATO Handbook 1992, p. 37-38.
11. Daniel Tarschys, "The Council of Europe: the challenge of enlargement", *The World Today*, vol. 51, nr. 4.
12. Benjamin Lambeth, "Russia's Wounded Military", *Foreign Affairs*, vol. 74, nr. 2.
13. Michael Ruhle, Nicholas Williams, "NATO enlargement and the European Union", *The World Today*, vol. 51, nr. 5.
14. William Odon, "NATO's Expansion – Why the Critics are Wrong", *The National Interest*, nr. 39, Spring 1995.

PETRU DUMITRIU – He is Secretary I of the Romanian Permanent Mission at the United Nations Organization.

Dificultățile implementării păcii

MARIAN CHIRIAC

Cele aproximativ 43 de luni de confruntări săngeroase în fosta Iugoslavie se sfîrșeau puțin glorios la 21 noiembrie 1995, cînd la Dayton (SUA) se parafă un Acord Cadru General de Pace în Bosnia-Herțegovina. Pentru punerea în aplicare a Acordului a fost prevăzută crearea unei forțe internaționale de implementare a păcii (IFOR), organizată de NATO, condusă de un general american și mandatată de ONU. Sarcinile IFOR prevăd supravegherea respectării focului și a separării părților, ca și controlarea spațiului aerian, ea fiind abilită nu numai să asigure pacea, ci și să se apere în orice împrejurare.

Cea mai complexă criză europeană de după cel de-al doilea război mondial lua astfel sfîrșit doar din punct de vedere militar, rămnînd de definit pacea sub aspectul său civil.

În fapt, la Dayton s-a convenit instalarea unei veritabile administrații străine în Bosnia. Iar rețeta acesteia pentru "instaurarea" păcii este în aparență simplă: demilitarizarea fostelor zone de conflict, plasarea acestora sub o administrație internațională pînă la restabilirea unui climat de încredere și organizarea de alegeri libere în această perioadă de tranziție. La aproape șase luni de la semnarea Acordului de la Dayton, singura concluzie care se poate trage este că aplicarea păcii este adesea mai dificilă decît războiul însuși.

Principalele evoluții în fostul spațiu iugoslov

Conform Acordului de la Dayton, Bosnia-Herțegovina este un stat unitar, format din două entități – Federația croato-musulmană, pentru 51% din teritoriul țării, și Republika Srpska (sîrbă), în restul teritoriului. Guvernul central bosniac ar trebui să aibă responsabilitatea

tea afacerilor comerciale pe plan intern și extern, iar fiecare "entitate" va avea propriul guvern care se va ocupa de probleme interne.

Federația croato-musulmană

Înființată în 1994, la insistențele administrației americane și în urma necesității creării unui front comun care să reziste mașinii de război a sîrbilor din Bosnia, Federația croato-musulmană este subminată de disputele dintre cele două comunități, legate îndeosebi de proporționalitatea reprezentării etnice în diverse instituții și organizații interne. Nici cele 10 luni de confruntare directă dintre croați și musulmani nu au putut fi uitate.

Comunitatea internațională consideră Federația drept un element-cheie al eforturilor de pace din fosta Iugoslavie și de aici eforturile sale de a salva mizînd pe diplomația coercitivă, dependența foștilor combatanți de ajutorul economic, ca și pe ideea lipsei unei alternative viabile.

La sfîrșitul lunii ianuarie a fost ales un guvern al Federației, care are 12 miniștri și doi miniștri fără portofoliu, respectiv șase miniștri croați, șapte musulmani și unul sîrb. În funcția de prim-ministru a fost numit musulmanul Izudin Kapetanovic, fost inginer electrician din Tuzla, iar adjunctul acestuia este croatul Drago Bilandžija. "Prima sarcină a guvernului Federației este stabilirea unor soluții sistematice în domeniul economic", declară Kapetanovic în fața Parlamentului, adăugînd că economia trebuie revigorată prin adoptarea unui program prin crearea unor noi locuri de muncă pentru soldații demobilizați. Mandatul noului guvern al Federației va dura pînă la alegerile generale, care urmează să fie organizate pînă în luna septembrie a acestui an.

La 31 martie, partenerii din cadrul Federației croato-musulmane încheiau, la Sarajevo, un acord privind

întărirea alianței lor. Documentul semnat conține stipulații foarte precise îndreptate spre întărirea Federației, principala diferență față de precedentele acorduri fiind sancțiunile prevăzute împotriva celor ce refuză cooperarea. Elementul-cheie al prezentului acord este angajamentul ambelor părți de a aboli reglementările interne legate de limitările etnice, precum și promisiunea croaților bosniaci de a plăti toate taxele percepute la frontieră dintre Federație și Croația. Aplicarea acestor reglementări va fi monitorizată de oficiali internaționali și, în funcție de respectarea lor, Federația care pînă acum a existat mai mult pe hîrtie, va obține, în sfîrșit, venituri din care se va putea auto-finanța.

Simptomatic pentru neînțelegerile ce subminează eforturile politice este procesul de "reunificare" a orașului Mostar, situat în sudul Bosniei. Deși confedereză oficial din 1994, comunitățile croată și musulmană din Mostar au refuzat constat să întrețină relații mai cordiale. Aceste tensiuni au crescut, la începutul anului, după uciderea unui polițist croat și a unui adolescent musulman. O soluție de compromis a fost găsită prin semnarea la Roma, la 18 martie, a unui acord care prevede împărțirea Mostarului în două entități etnice. Obținut grație presiunilor exercitate de membrii europeni ai grupului de contact (Franța, Germania și Marea Britanie), acordul contravine tuturor eforturilor de pînă atunci în sensul menținerii unității orașului, eforturi al căror principal promotor a fost șeful administrației europene din Mostar, Hans Koschnick. "Ca german, nu pot adopta o politică ce ar transforma partea musulmană a orașului într-un ghetto. Dacă va fi clar că nu există dorință de cooperare ne vom face bagajele, ne luăm banii și plecăm", declară oficialul UE, care însă a trebuit să plece el – demisionînd – după ce a văzut că inițiativele sale au fost respinse. Decizia de la Roma exprimă majoritar doar interesele croaților, care doresc o demarcare netă de musulmani, sub toate aspectele. O explicație la relațiile dintre cele două comunități poate fi găsită în spusele primarului croat al orașului Mostar, care declară publicației *Der Spiegel*: "Bineînțeles că musulmanii vor să treacă de partea noastră, deoarece viața e mai ușoară aici (în partea croată – n.n.). Și știi de ce? Pentru că noi muncim mai mult. Musulmanii însă nu vor să audă de așa ceva. Ei nu știu decât să ceară milă".

Nici musulmanii bosniaci nu sunt prea încîntați de relația lor cu partenerii de Federație. Într-un interviu televizat, la 7 aprilie, președintele bosniac Alija Izetbegović

vic, aprecia că în majoritatea problemelor musulmanilor – începînd chiar după cel de-al doilea război mondial – se datorează interferenței mai puternicilor lor vecini, Serbia și Croația. "Ei nu ne-au permis să punem lucrurile în ordine în țara noastră." Referindu-se și la modul în care funcționează Federația croato-musulmană, Izetbegović acuza politica oficială croată de a-i trata pe musulmani ca pe cetăteni de rang secund.

Republika Srpska

"Deși ne-am păstrat prin luptă casele noastre din Sarajevo, le-am pierdut la masa negocierilor. Nici turci, în cei 500 de ani de ocupație, nu reușiseră acest lucru. Acum trebuie să le recăștigăm prin mijloace politice", declară, în iunie, liderul Republicii Srpska, Radovan Karadžić.

Situația sîrbilor bosniaci – și implicit atitudinea lor față de procesul de pace – rămîne chestiunea cea mai delicată din spațiul bosniac. Zeci de mii de sîrbi au preferat, odată cu începutul acestui an, să-și părăsească locuințele din zonele ce urmău să intre sub controlul autorităților bosniace, optînd astfel pentru statutul de refugiat în schimb celui de cetățean "de mîna a două" într-o Federație croato-musulmană pe care nu o simt deloc ca țara lor. După un maxim al exodului de refugiați în luna ianuarie, situația s-a calmat acum, după ce sîrbilor bosniaci le-au fost oferte garanții suplimentare în ceea ce privește respectarea drepturilor lor. La reunirea la nivel înalt de la Roma, din 18 martie, s-a decis ca cetățenii din Sarajevo să fie tratați în mod egal, iar sîrbii să aibă acces la educație, asistență medicală și să poată folosi limba sîrbă și alfabetul chirilic în regiunile lor.

Contra tuturor promotorilor păcii, Bosnia nu este nici pe departe un model de conviețuire multi-etică, fiind în fapt un stat împărțit în zone relativ "curate" din punct de vedere al naționalităților.

Relațiile dintre sîrbii bosniaci și comunitatea internațională rămîn tensionate de întîrzierea eliberării prizonierilor de război, ca și de atitudinea celor dintii față de Tribunalul Internațional de la Haga. Cu toate că, la Roma, președinții republicilor implicate în conflictul iugoslov își reînnoiau angajamentul de a coopera cu Tribunalul de la Haga pentru anchetarea crimelor de război și ajungeau la un acord conform căruia vor fi arestați numai criminalii de război puși sub acuzație de Tribunalul

Internațional, oficialitățile de la Belgrad și Pale au continuat să acuze Curtea de la Haga de defavorizarea sârbilor. Abia la 22 martie Tribunalul Internațional al Națiunilor Unite pronunță primele inculpări pentru crimile de război comise împotriva sârbilor bosniaci.

Și "Conferința Donatorilor" de la Bruxelles (12-13 aprilie), în care s-a încercat strîngerea a peste un miliard dolari pentru reconstrucția Bosniei, a fost privită cu circumspecție de sârbii bosniaci. Boicotată de liderii de la Pale, Conferința a conștință mai vechea atitudine a comunității internaționale, care a condiționat acordarea unei asistențe financiare de predarea către Tribunalul de la Haga a persoanelor acuzate de crime de război. Replica nu s-a lăsat prea mult așteptată. "Serbia nu și-a trădat niciodată conducerea pentru bani și nu o va face nici acum", arăta liderul Parlamentului sârbilor bosniaci, Momcilo Krajišnik. "Poporul sârb privește eforturile de înălțare a liderilor săi drept o tentativă de a decapita Republica Srpska".

Tendința de recunoaștere reciprocă între fostele state iugoslave

O altă chestiune prevăzută în Acordul de la Dayton este cea privind recunoașterea reciprocă între Bosnia, Croația și Republika Federală Iugoslavia (Serbia și Muntenegru). De relațiile dintre aceste două republici – cele mai importante din punct de vedere politic, economic și militar – depinde în mare măsură stabilitatea în fostul spațiu iugoslav. Ca o tendință generală, se poate aprecia că de la semnarea păcii, la sfîrșitul anului trecut, lucrurile au evoluat timid în direcția normalizării.

Începutul a fost consensul la 12 martie când, la Zagreb, premierii croat și iugoslav au semnat trei acorduri care se referă la restabilirea legăturilor aeriene și a telecomunicațiilor, reluarea traficului pe căile ferate ca și pe principalele artere terestre. Lucrul acesta capătă o mai mare relevanță dacă menționăm că autostrada Belgrad-Zagreb a fost închisă pe parcursul conflictului iugoslav, lucru care nu s-a întâmplat nici măcar în timpul celui de-al doilea război mondial. Totodată, au fost demarate consultări pentru rezolvarea principalelor chestiuni aflate în litigiu: Slavonia Orientală și statutul Peninsulei Prevlaka. Aceste două teritorii, importante din punct de vedere economic și strategic, fac obiectul unor mai vechi dispute. Slavonia Orientală a fost preluată în 1991 de

către sârbii croați susținuți de armata iugoslavă. Majoritatea cetățenilor care nu erau de origine sârbă au fost obligați să părăsească regiunea, acum aici existând circa 80.000 de locuitori, cei mai mulți dintre ei sârbi. Conform acordului de pace, zona va fi reintegrată treptat în Croația, în cel mult doi ani. Dacă guvernul președintelui Franjo Tuđman și-a dat acordul pentru livrarea de petrol brut (peste 3 milioane barili în acest an) în schimbul renunțării de către Iugoslavia la extracția de petrol din satră exploatari din Slavonia Orientală (deținute de separatiști sârbi), Zagrebul a respins orice pretenții teritoriale asupra Peninsulei Prevlaka. Tuđman, în urma unor discuții cu omologul său sârb, Slobodan Milošević, arăta că singura concesie pe care o va face "statul suveran croat" este să accepte demilitarizarea peninsulei și să garanteze libera trecerea a tuturor navelor. Prevlaka, situată în Marea Adriatică, controlează accesul către singurul port cu ape adînci al Muntenegrului, care este în același timp și singura bază a marinei militare iugoslave.

Un alt obiectiv al Acordului de la Dayton – parțial atins până acum – îl reprezintă atragerea fostelor state iugoslave ca membri cu drepturi depline în rîndul comunității internaționale. Dacă Bosnia și Croația au fost recunoscute la scurt timp după declararea independenței lor statale, în 1991, RF Iugoslavia nu s-a bucurat de același "tratament". Abia odată cu semnarea, la 8 aprilie, a tratatului de normalizare a relațiilor dintre Iugoslavia și Macedonia a fost înălțat ultimul obstacol din calea recunoașterii statului iugoslav de către țările membre ale Uniunii Europene. O săptămână mai tîrziu, Franța, Marea Britanie, Olanda, Danemarca și Italia recunoșteau de jure Serbia și Muntenegru.

Legat involuntar prin chestiunile aflate în litigiu, pe termen mediu problemele Croației și Iugoslaviei rămîn în principiu aceleași: în amîndouă țările trebuie depășite dificultățile economice (Zagrebul a înregistrat anul trecut o scădere a ratei de dezvoltare economică cu 1,5%, Belgradul are nevoie urgentă de 300 milioane dolari pentru redresare), trebuie accelerate programele de privatizare, iar în ceea ce privește procesul democratic trebuie înălțat controlul politic asupra mijloacelor de informare în masă și unificate grupările de opoziție în vedere viitoarelor alegeri. Deosebiri majore se manifestă pînă acum doar în ceea ce privește modalitatea de asigurare a propriei securități. Croația are ca obiectiv explicit aderarea la Alianța Nord Atlantică, în timp ce fosta

Iugoslavie pare să meargă pe ideea neaderării la un pact militar, adică menținerea aceluiși statut ca și în perioada Războiului rece.

II. Eforturi internaționale pentru reconstrucția Bosniei

Inițiativa de pace a comunității internaționale a promovat cu insistență ideea că în Bosnia-Herțegovina poate fi realizat un stat multi-etic, o "casă comună" pentru cele trei comunități de aici (musulmană, croată și sârbă).

Situatia în Bosnia este acum tragică. Venitul pe locuitor în rîndul populației musulmane a scăzut de la 1.900 dolari la începutul războiului la 500 dolari la sfîrșitul anului 1995. La sfîrșitul războiului, producția industrială reprezenta doar 10% din nivelul anterior războiului. Aproape 35% din drumurile Bosniei, 40% din poduri și peste 50% din școlile primare au fost distruse sau avariate. În jur de 75% din populația Federației nu are un loc de muncă, iar 80% din populația Bosniei are nevoie de ajutor umanitar.

Banca Mondială a preluat inițiativa în rezolvarea tuturor acestor chestiuni, elaborând un plan internațional de trei ani pentru reconstrucția Bosniei. Acest program cuprinde 10 sectoare, dintre care cinci sunt de maximă urgență: producerea și distribuirea energiei electrice, telecomunicațiile, reconstrucția drumurilor, podurilor și a aeroportului din Sarajevo, investirea echitabilă în băncile private și acordarea de fonduri pentru întreprinderile mici și mijlocii.

În decembrie 1995, la Londra, Comisia UE și Banca Mondială au găzduit o mini-conferință pentru reînceperea reconstrucției. Au fost promise peste 600 milioane dolari. Următoarea inițiativă importantă s-a desfășurat între 12 și 13 aprilie, la Bruxelles. "Conferința Donatorilor", cum a fost numită, a avut ca principal obiectiv strîngerea restului de 1,2 miliarde dolari necesari pentru reconstrucția planificată în 1996. În următorii trei ani, în Bosnia se preconizează cheltuirea a cinci miliarde dolari (3,7 miliarde vor fi folosiți de Federația croato-musulmană, iar 1,3 miliarde de sârbii bosniaci), iar totalul cheltuielilor necesare pentru reconstrucția fostei Iugoslavii este estimat la circa 50 miliarde dolari. Pentru anul acesta, Statele Unite, Uniunea Europeană și Japonia și-au asumat cea mai mare pondere din cheltuielile necesare reconstrucției.

III. Conflictul iugoslav și securitatea europeană

Deoarece nimic relevant nu s-a întâmplat din noiembrie trecut pînă acum, este dificil de estimat care va fi eficacitatea Acordului de la Dayton. Criticat adesea pentru fiabilitatea statală pe care a propus-o, acordul a avut principalul merit de a fi impiedcat continuarea și/sau extinderea conflictului și de a fi încercat să ofere soluții pentru rezolvarea unor probleme precum cea a autodeterminării, a raporturilor dintre minorități și populația majoritară etc. Dar această formulă pragmatică este una a păcii relative, astăzi timp cît – oferind soluții doar pentru efecte – consfințează tocmai cauzele războiului, respectiv împărțirea fostei Iugoslavii pe criterii etnice. Acceptat și încurajat discriminatoriu chiar de comunitatea internațională, principiul auto-determinării s-a transformat finalmente într-un ucenic vrăjitor.

Pacea în Bosnia a devenit posibilă doar din momentul în care Statele Unite și-au reafirmat clar interesele europene și – negocind cu Rusia – au acceptat să meargă împreună cu aceasta în direcția unei soluții de compromis. În mod cu totul nefericit, Iugoslavia s-a întâmplat să fie "poligonul" unde s-au testat soluții pentru identificarea unei formule operaționale la nivel geopolitic, în noile condiții rezultate după căderea Cortinei de fier.

Conflictul din Iugoslavia a fost "folosit" și pentru încercarea articulării unui nou ansamblu de puteri, al cărui scop pare să fie asigurarea păcii și realizarea de relații comerciale strînsă și echilibrate. În același timp, în nivel ideologic, acordul dintre marile puteri (și, implicit, dintre aliații acestora) pare să poată fi menținut numai în cadrul unor societăți democratice și cu o economie de piață în condiții de prosperitate economică generală. Din păcate, în ultimii săse ani au existat numeroase exemple – iar Iugoslavia este unul dintre cele mai tragice – în care principiile liberalismului democratic au fost obnubilate de cele ale naționalismului agresiv.

MARIAN CHIRIAC (1966) – He graduated from the Faculty of Geodesy, University of Bucharest.

Currently, he works as journalist for Mediafax News Agency and the magazine 22.

Relațiile României cu Rusia și Ucraina

SABINA FATI

Două săptămâni de la finalul conflictului din Irak, în această perioadă, diplomația de la București: pe de o parte, dialogul cu NATO – și, deci, tentativele de satisfacere a criteriilor impuse de Alianță, între care figurează semnarea tratatelor cu vecinii; și, pe de altă parte, tranșarea relațiilor cu Moscova înaintea alegerilor generale (programate pentru 17 iunie 1996) din Federația Rusă. În ceea ce privește prima chestiune, Bucureștiul a trimis deja la Bruxelles documentul pregătitor. Document care nu este, aşa cum s-a tot spus, o cerere de aderare, ci un document care prezintă temele – politice și de securitate, inclusiv militare – și modul de desfășurare a dialogului. Mai mult, secretarul general NATO vine la București pe 3 mai. Rămâne însă de văzut cum va explica delegația experților români, la sediul Alianței de la Bruxelles, stadiul nu întrutotul satisfăcător în care se află tratatele bilaterale cu vecinii – dat fiind că România a tranșat documentele bilaterale de bază doar cu Bulgaria și Federația Iugoslavă.

În acest timp, tratativele cu Ucraina și Ungaria se desfășoară anevoios, iar negocierile cu Moldova se află, după spusele ministrului român de externe, „în stadiu exploratoriu, deoarece România are multe afinități cu această țară, lucru care ar trebui să se reflecte în tratatul româno-moldovean”.

Dintre tratatele bilaterale pe care România le are în curs de definitivare cu vecinii, cel cu Ucraina oferea, teoretic vorbind, cele mai rapide posibilități de concretizare. Conform Actului Final de la Helsinki, eventualele modificări ale granițelor pot fi făcute doar pe baza acordului mutual dintre statele implicate, dar practica dreptului internațional admite că legitimitatea unei schimbări de frontieră nu poate fi invocată decât ca instrument al aplicării principiului autodeterminării. Or, nici minoritatea română din Ucraina și nici cea ucraineană din Ro-

mânia nu constituie entități politice cu pondere reală, deci capabile să alimenteze o astfel de dispută.

Pe de altă parte, Ucraina nu are un interes cu totul special în încheierea rapidă a tratatului româno-ucrainean; dacă, firește, facem abstracție de dorința Ucrainei independente de a se racorda la Europa Centrală – inclusiv printr-o propunere din februarie 1993 care viza creația unei zone de stabilitate și securitate folosind un model de diplomație preventivă prin asocierea informală a statelor aflate în arealul dintre Uniunea Europeană și Rusia.

Discuțiile româno-ucrainene legate de proiectul tratatului de bază s-au intensificat începând cu anul 1995, iar chestiunile rămase în discuție sunt în principal două: reglementarea frontierelor și denunțarea Pactului Ribbentrop-Molotov. Dar dacă diplomația de la București declară tranșată problema granițelor, Kievul susține că „partea română nu a șters, încă, de pe ordinea de zi problema revendicărilor teritoriale pentru platoul continental de 12 mile din jurul Insulei Șerpilor, precum și pentru Bucovina de Nord și regiunea Cernăuți.” Astfel, Ministerul Român de Externe consideră că punctul major aflat în litigiu este condamnarea de către partea ucraineană a pactului amintit.

România cere denunțarea Pactului Ribbentrop-Molotov în toate tratativele pe care le duce cu statele aflate la est. Se argumentează însă că Pactul amintit a contravenit de la bun început dreptului internațional prin faptul că prevederile Protocolului implicau terți fără acordul acestora și, în consecință, nu putea produce efecte juridice. „Aceste teritorii au rămas, deci, în componența URSS, nu ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov, care nu mai avea nici o valoare la sfîrșitul războiului, ci ca urmare a Tratatului de Pace, din 10 februarie 1947, care a consacrat o realitate politico-teritorială bazată pe raportul dintre invingători și înviniți”.²

În aceste condiții, se pune întrebarea de ce insistă România să introducă într-un text cu caracter juridic această denunțare, cu atât mai mult cu cît susține că denunțarea are un caracter de reparație morală? Situație în care ar fi suficientă o Declarație politică semnată de șefii celor două state (în treacăt fie spus, dl. Iliescu amâna o vizită oficială în Ucraina de circa un an). Așadar, Kievul „se teme că orice denunțare a Pactului Ribbentrop-Molotov ar putea face ca România să-și exprime pretenții teritoriale față de regiunile pierdute în 1939”.³

Balansul României între Rusia și NATO

Pe de altă parte, Bucureștiul și Moscova și-au intensificat în această primăvară contactele diplomatice și au ajuns chiar la un compromis în ce privește abordarea în cadrul tratatului politic de bază a condamnării Pactului Ribbentrop-Molotov. De altfel, Teodor Meleşcanu, ministrul român de externe, a subliniat la una dintre întâlnirile sale cu membrii Comisiei senatoriale pentru politică externă că ar fi de preferat ca tratatul româno-rus să fie semnat înaintea alegerilor prezidențiale din Rusia. „Pentru ca poziția Bucureștiului să fie clară în această privință, diplomația română a amânat cu două zile reunirea ministrilor Cooperării Economice de la Marea Neagră, pentru ca în acest fel să poată participa și șeful diplomației ruse. Evgheni Primakov avertizase însă partea română că o vizită a sa la București are rost numai în cazul în care aceasta ar avea o finalitate practică. Semnalul a fost perceput ca atare la Ministerul Român de Externe, care a stabilit într-o perioadă de timp foarte scurtă „limbajul comun” cu experții ruși. Astfel, după întâlnirea de la începutul lunii aprilie dintre Teodor Meleşcanu și adjunctul ministrului rus de externe, Serghei Krilov, șeful diplomației de la București a declarat că „tratatul este practic negociat. A mai rămas să stabilim în ce mod vom reflecta, în tratat sau într-un document separat aprecierile comune ale celor două părți cu privire la Pactul Ribbentrop-Molotov”. Krilov răspunde cu diplomație spunând că „Rusia înțelege că trecutul nu poate fi uitat cu ușurință”, amintind în acest context că multă vreme relațiile ruso-polone au fost întunecate de tema Katyn, iar raporturile ruso-suedeze de afacerea Wallenberg. „Dar dacă cu Polonia și Suedia am reușit să scoatem aceste probleme din cadrul dialogului politic, din păcate, cu România, acest lucru nu se reușește.”⁴

Diplomația de la Moscova nu are motive serioase pentru a se grăbi (denunțarea pactului Ribbentrop-Molotov ar putea avea consecințe negative pentru campania electorală a președintelui Elșin), iar Krilov a spus-o împede după venirea sa la București: „Este nerealist să se creă că vizita președintelui Boris Elșin în România și semnarea tratatului de bază pot avea loc pînă la alegerile prezidențiale din Rusia, aşa cum a propus partea română. Rămîne prea puțin timp, iar graficul de lucru al șefului statului rus este mai mult decît supraîncărcat”.⁵ Un alt element care face partea română să se grăbească este faptul că încheierea tratatului va marca deschiderea discuțiilor pe marginea tezaurului românesc încredințat Moscovei spre păstrare în 1916.⁶ Or, în aceste condiții, ceea ce ar putea, totuși, determina partea rusă să tranșeze rapid textul tratatului bilateral cu România ar fi includerea unei clauze care să blocheze indirect sau, în cel mai rău caz, să amîne aderarea României la NATO.

Generalul Pavel Graciov, care a făcut în martie 1994 o vizită în România, declară la întoarcerea sa la Moscova că „Partenerii români sunt gata să dezvolte relațiile reciproce avantajoase pe linie militară, astfel ca aceste relații să fie la fel de trainice ca în vremurile Pactului de la Varșovia”, ministrul rus al Apărării subliniind totodată că „În discuțiile cu Ion Iliescu și Nicolae Văcăroiu, aceștia mi-au declarat că România se va orienta către cooperarea cu Rusia în toate direcțiile” (într-un interviu acordat de Pavel Graciov ziarului *Rossiiskie Vesti* din 5 aprilie 1994). Aceste declarații contrabalansează atunci de afirmația lui Traian Chebeleu (29 aprilie 1994) că „relațiile româno-ruse sunt reci” de vreme ce Boris Elșin a evitat să vină într-o vizită oficială la București, arătă că puterea politică din România simțea nevoie unor relații stînse cu Moscova. Iar Tratatul bilateral semnat pe 5 aprilie 1991 de președinții Ion Iliescu și Mihail Gorbaciov, chiar dacă nu a intrat în vigoare, a dat totuși la înveala înclinația pro-moscovită a guvernului de atunci și, desigur, a președintelui Iliescu, întrucât articolul 4 al Tratatului româno-rus din 1991 menționa că Uniunea Sovietică își rezerva dreptul de control și de veto privind posibilele opțiuni externe ale României.

Tratative cu Ucraina sau diplomație în răspăr

În ce privește Kievul, acesta s-a decis pentru neutralitatea statului ucrainean, iar declarațiile oficiale au

Încetat să mai exprime opoziția Ucrainei cu privire la extinderea NATO spre est încă din 1992, mergînd pe principiul că e mai bine să fii la marginea a ceva (blocul Alianței Nord-Atlantice) decât în mijlocul unui nimic, al unei zone despre care nici principalii săi protagooniști nu știu exact cum va arăta în viitorul foarte apropiat – în felul acesta, strategiei de la Kiev considerind că vor beneficia de un transfer de securitate din partea NATO, care are interesul să aibă la granițele sale o zonă de stabilitate. Cu toate acestea, în mai 1995, cu ocazia vizitei președintelui Statelor Unite la Kiev, șeful Secretariatului pentru probleme de securitate și apărare de pe lîngă Președinția Ucrainei a afirmat că "România nu poate fi curînd membru al NATO, deoarece această țară nu renunță la pretențiile sale teritoriale față de Ucraina".

Totuși, se poate spune că Ucraina este interesată, la rîndul ei, de semnarea tratatului politic de bază cu România, dar dată fiind poziția ei declarată de neutralitate, definitivarea acestui act nu presează asupra Kievului. În vreme ce tergiversarea tratatului româno-ucrainean ar putea avea urmări neplăcute asupra Bucureștiului, care a început dialogul structurat cu NATO, iar în acest context trebuie să facă dovada că nu are dispute teritoriale externe⁷ – și, mai ales, să se prezinte la Bruxelles cu tratate juridice semnate cu toate țările vecine.

Şeful diplomației române a prezentat drept priorități ale politicii noastre externe încheierea tratatelor cu Ungaria și Ucraina, iar președintele Iliescu a spus la rîndul său că ar fi bine ca tratatul româno-ucrainean să fie încheiat înaintea celui româno-rus, pentru a se crea astfel precedentul includerii condamnării Pactului Ribbentrop-Molotov în documentul juridic. De asemenea, șeful statului român a subliniat că cele două acte ar trebui semnate pînă la mijlocul anului 1996. Reprezentanții Kievului sănă și ei de părere că "România este un partener strategic" și tocmai de aceea doresc o tranșare clară a disputelor existente între cele două state. Contradicțiile și divergențele apărute între ministerile de externe român și ucrainean au ieșit la iveală încă din toamna anului 1995 cînd, după discuțiile purtate la București în perioada 23-24 octombrie, Volodimir Vasilenko, șeful delegației ucrainene, a declarat pentru prima dată într-o conferință de presă că "Negocierile au intrat în impas deoarece partea română nu dorește semnarea unui tratat în care să recunoască faptul că nu are pretenții teritoriale față de Ucraina, cu toate că a fost acceptat reciproc un ar-

ticol privind inviolabilitatea frontierelor". Dumitru Ceausu, șeful negociatorilor români, a răspuns însă că "Poziția României este clar exprimată în propunerile prezentate: respectarea integrității teritoriale a Ucrainei și confirmarea faptului că frontieră dintre cele două state este inviolabilă acum și în viitor, ceea ce corespunde cu textele din Actul Final de la Helsinki". Relațiile dintre Ucraina și România au atins gradul maxim de încordare după ce șeful diplomației bucureștene, răspunzînd unei întrebări în cadrul ședinței Senatului din 4 decembrie 1995, și-a exprimat îndoiala că "insula Șerpilor face parte de drept și de fapt din teritoriul ucrainean", subliniind că între România și Ucraina există discuții privind apartenența și statutul juridic al acesteia – și, mai mult, că partea română este gata să supună acest diferend forurilor internaționale, inclusiv Curții Internaționale de la Haga. Desigur, ministrul român de externe nu i-a "scăpat" această declarație, domnia-sa găsind doar un bun prilej pentru a sublinia o problemă luată în calcul de Ministerul de Externe, demonstrînd totodată că forțele politice din România sunt preocupate de statutul Insulei Șerpilor. În același timp, dl. Meleşcanu a avut posibilitatea să verifice reacția Kievului la această chestiune. Reacție care nu s-a lăsat așteptată, diplomația de la Kiev răspunzînd că "Asemenea declarații sunt continuarea cursului părții române, care și-a găsit reflectarea în notificările Ministerului Român de Externe transmise anterior. În aceste notificări, România a declarat unilateral nevalabilitatea Protocolului din 1948 privind precizarea traseului liniei frontierei de stat sovieto-române și a Tratatului din 1961 privind regimul frontierei de stat sovieto-române".

Deci, conform normelor de drept internațional general recunoscute care determină regulile succesiunii de drept, confirmate și de Articolul 11 al Convenției de la Viena (1978) privind succesiunea de drept a statelor, Ucraina a moștenit linia frontierei de stat cu România care a existat în momentul destrămării URSS și aceeași situație este valabilă și pentru Insula Șerpilor.

Cu toate acestea, la începutul lunii februarie 1996, Kievul propune reluarea negocierilor pe marginea Tratatului politic de bază cu Bucureștiul, iar ambasadorul Ucrainei în România declară că "Ucraina nu intenționează să dramatizeze procesul de încheiere a unui acord politic cu România și speră că negocierile se vor finaliza cu succes, în cursul acestui an". În plus, diplomatul u-

crainean a arătat că părțile sunt libere să se adreseze Curții Internaționale de la Haga în diferendul asupra Insulei Șerpilor, după ce tema acestuia va fi precis definită. Într-împărtășirea românească, România a precizat că nu emite pretenții teritoriale asupra insulei, ci contestă valabilitatea actelor juridice prin care s-a făcut cedarea de teritorii. Miza reală a chestiunii fiind, în opinia diplomației de la București, delimitarea platoului continental din Marea Neagră. Însă, oficialii de la Kiev au precizat că negocierile privind delimitarea platoului continental pot începe numai după încheierea Tratatului politic bilateral, care va stabili traseul graniței de stat.

Ritmul negocierilor româno-ucrainene rămîne lent, mai ales că rundele succesive se finalizează cu declarații contradictorii din partea celor două părți, iar Pactul Ribbentrop-Molotov rămîne punctul insurmontabil al proiectului tratatului de bază. Recentele negocieri purtate în aprilie la nivelul adjuncților ministrilor de externe au demonstrat încă o dată că cele două părți au puncte de vedere îndepărtate. Acest lucru apare evident mai cu seamă în urma declarațiilor publice contradictorii. Astfel, pe 9 aprilie, după consultările de la Kiev, Anton Buteiko, adjuncțul ministrului de externe ucrainean, spunea transțant că "Partea română a blocat negocierile asupra încheierii Tratatului de bază insistînd ca Ucraina să denunțe Pactul Ribbentrop-Molotov" și că "Ucraina se teme că orice denunțare a Pactului ar putea face ca România să-și exprime pretenții teritoriale față de regiunile pierdute în 1939", în vreme ce purtătorul de cuvînt al Ministerului Român de Externe declară că în cadrul discuțiilor au fost înregistrate "progrese".

În aceste condiții, atât negocierile româno-ucrainene, cât și cele româno-ruse, vor trea datorită divergențelor vizînd includerea referirii la Pactul Ribbentrop-Molotov în cele două documente cu valoare juridică. Dar dacă, în ceea ce privește tratatul cu Rusia, o asemenea posibilitate nu este exclusă, negocierile cu Ucraina fac ca acest deziderat să fie mai puțin realizabil. Stadiul actual al tratativelor, atât cu Rusia, cât și cu Ucraina, ar putea anticipa cel mult parafarea celor două tratate politice de bază. □

NOTE:

1. Cronica Română, 7 martie 1996, care citează după ITAR-TASS declarația ambasadorului Volodimir Vasilenko, șeful

delegației ucrainene la negocierile bilaterale, care au loc la nivel de experți.

2. Gabriel Andreescu, Renate Weber, Valentin Stan, "Relațiile României cu Republica Moldova" în *Studii Internaționale*, nr. 1, aprilie 1995.
3. Anton Buteiko, prim-adjunct al ministrului ucrainean de externe, preluat de Agenția Reuters, 9 aprilie 1996.
4. *Curierul Național*, 8 aprilie 1996, care prezintă după ITAR-TASS, declarația adjuncțului ministrului rus de externe, Serghei Krîlov.
5. Ibid.
6. Reprezentanții români la Consiliul European au lansat – după admiterea Rusiei în CE – o acțiune de strîngere de semnături pentru restituirea tezaurului românesc de la Moscova, dat fiind că printre cele 20 de angajamente asumate de Rusia în momentul aderării, ca membru cu drepturi depline, la Consiliul European, se numără și rezolvarea rapidă a problemelor legate de restituirea generală a bunurilor reclamate de statele membre ale Consiliului. După cum scria cotidianul moscovit *Komsomolskaja Pravda* (31 ianuarie 1996, preluat de Radio România Actualități) este vorba despre 93 de tone de aur, provenind din fondul de aur al Băncii Naționale a României, încredințate spre păstrare Rusiei, prin dispozițiile guvernului român, în decembrie 1916, perioadă în care România se afla sub ocupație germano-austriacă. Conform documentelor citate de *Komsomolskaja Pravda*, Bucureștiul a trimis la Moscova 1.738 lăzi cu aur și două lăzi cu bijuterii ale Reginei Maria, însă "Lenin a ordonat distrugerea tuturor dövezilor privind proveniența aurului românesc, «anonimizarea» lui și introducerea acestuia în bilanțul serviciului valutar al partidului".
7. "NATO Rationalizes its Eastward Enlargement", Chapter 5. B "What Prospective New Members Will Need to Do Politically to Prepare Themselves for Membership", în *Transition*, vol. 1, nr. 23, 15 decembrie 1995.
8. Ambasadorul Volodimir Vasilenko, într-un interviu acordat cotidianului *Vocea României* din 4 martie 1996, după încheierea celei de-a șasea runde de negocieri.
9. Declarația Ministerului Afacerilor de Externe al Ucrainei din 12 decembrie 1995.

SABINA FATI – Post-graduate studies in Journalism and Political Sciences.

Currently, she works as press correspondent of Radio Free Europe.

incetat să mai exprime opoziția Ucrainei cu privire la extinderea NATO spre est încă din 1992, mergând pe principiul că e mai bine să fii la marginea a ceva (blocul Alianței Nord-Atlantice) decât în mijlocul unui nimic, al unei zone despre care nici principalii săi protagoniști nu știu exact cum va arăta în viitorul foarte apropiat – în felul acesta, strategiei de la Kiev considerind că vor beneficia de un transfer de securitate din partea NATO, care are interesul să aibă la granițele sale o zonă de stabilitate. Cu toate acestea, în mai 1995, cu ocazia vizitei președintelui Statelor Unite la Kiev, șeful Secretariatului pentru probleme de securitate și apărare de pe lîngă Președinția Ucrainei a afirmat că "România nu poate fi curînd membru al NATO, deoarece această țară nu renunță la pretențiile sale teritoriale față de Ucraina".

Totuși, se poate spune că Ucraina este interesată, la rîndul ei, de semnarea tratatului politic de bază cu România, dar dată fiind poziția ei declarată de neutralitate, definitivarea acestui act nu presează asupra Kievului. În vreme ce tergiversarea tratatului româno-ucrainean ar putea avea urmări neplăcute asupra Bucureștiului, care a început dialogul structurat cu NATO, iar în acest context trebuie să facă dovada că nu are dispute teritoriale externe⁷ – și, mai ales, să se prezinte la Bruxelles cu tratate juridice semnate cu toate țările vecine.

Şeful diplomației române a prezentat drept priorități ale politicii noastre externe încheierea tratatelor cu Ungaria și Ucraina, iar președintele Iliescu a spus la rîndul său că ar fi bine ca tratatul româno-ucrainean să fie încheiat înaintea celui româno-rus, pentru a se crea astfel precedentul incluziei condamnării Pactului Ribbentrop-Molotov în documentul juridic. De asemenea, șeful statului român a subliniat că cele două acte ar trebui semnate pînă la mijlocul anului 1996. Reprezentanții Kievului sunt și ei de părere că "România este un partener strategic"⁸ și tocmai de aceea doresc o tranșare clară a disputelor existente între cele două state. Contradicțiile și divergențele apărute între ministerile de externe române și ucrainean au ieșit la iveală încă din toamna anului 1995 cînd, după discuțiile purtate la București în perioada 23-24 octombrie, Volodimir Vasilenko, șeful delegației ucrainene, a declarat pentru prima dată într-o conferință de presă că "Negocierile au intrat în impas deoarece partea română nu dorește semnarea unui tratat în care să recunoască faptul că nu are pretenții teritoriale față de Ucraina, cu toate că a fost acceptat reciproc un ar-

ticol privind inviolabilitatea frontierelor". Dumitru Ceausu, șeful negociatorilor români, a răspuns însă că "Poziția României este clar exprimată în propunerile prezentate: respectarea integrității teritoriale a Ucrainei și confirmarea faptului că frontieră dintre cele două state este inviolabilă acum și în viitor, ceea ce corespunde cu textele din Actul Final de la Helsinki". Relațiile dintre Ucraina și România au atins gradul maxim de încordare după ce șeful diplomației bucureștene, răspunzînd unei întrebări în cadrul ședinței Senatului din 4 decembrie 1995, și-a exprimat îndoiala că "insula Șerpilor face parte de drept și de fapt din teritoriul ucrainean", subliniind că între România și Ucraina există discuții privind apartenența și statutul juridic al acesteia – și, mai mult, că partea română este gata să supună acest diferend forurilor internaționale, inclusiv Curții Internaționale de la Haga. Desigur, ministrul român de externe nu i-a "scăpat" această declarație, domnia-sa găsind doar un bun prilej pentru a sublinia o problemă luată în calcul de Ministerul de Externe, demonstrînd totodată că forțele politice din România sunt preocupate de statutul Insulei Șerpilor. În același timp, dl. Meleşcanu a avut posibilitatea să verifice reacția Kievului la această chestiune. Reacție care nu s-a lăsat așteptată, diplomația de la Kiev răspunzînd că "Asemenea declarații sunt continuarea cursului părții române, care și-a găsit reflectarea în notificările Ministerului Român de Externe transmise anterior. În aceste notificări, România a declarat unilateral nevalabilitatea Protocolului din 1948 privind precizarea traseului liniei frontierei de stat sovieto-române și a Tratatului din 1961 privind regimul frontierei de stat sovieto-române".

Deci, conform normelor de drept internațional general recunoscute care determină regulile succesiunii de drept, confirmate și de Articolul 11 al Convenției de la Viena (1978) privind succesiunea de drept a statelor, Ucraina a moștenit linia frontierei de stat cu România care a existat în momentul destrămării URSS și aceeași situație este valabilă și pentru Insula Șerpilor.

Cu toate acestea, la începutul lunii februarie 1996, Kievul propune reluarea negocierilor pe marginea Tratatului politic de bază cu Bucureștiul, iar ambasadorul Ucrainei în România declară că "Ucraina nu intenționează să dramatizeze procesul de încheiere a unui acord politic cu România și speră că negocierile se vor finaliza cu succes, în cursul acestui an". În plus, diplomatul u-

crainean a arătat că părțile sunt libere să se adreseze Curții Internaționale de la Haga în diferendul asupra Insulei Șerpilor, după ce tema acestuia va fi precisă definită. Într-o altă declarație, România a precizat că nu emite pretenții teritoriale asupra insulei, ci contestă valabilitatea actelor juridice prin care s-a făcut cedarea de teritorii. Miza reală a chestiunii fiind, în opinia diplomației de la București, delimitarea platoului continental din Marea Neagră. Însă, oficialii de la Kiev au precizat că negocierile privind delimitarea platoului continental pot începe numai după încheierea Tratatului politic bilateral, care va stabili traseul graniței de stat.

Ritmul negocierilor româno-ucrainene rămîne lent, mai ales că rundele succesive se finalizează cu declarații contradictorii din partea celor două părți, iar Pactul Ribbentrop-Molotov rămîne punctul insurmontabil al proiectului tratatului de bază. Recentele negocieri purtate în aprilie la nivelul adjuncților ministrilor de externe au demonstrat încă o dată că cele două părți au puncte de vedere îndepărtate. Acest lucru apare evident mai cu seamă în urma declarațiilor publice contradictorii. Astfel, pe 9 aprilie, după consultările de la Kiev, Anton Buteiko, adjuncțul ministrului de externe ucrainean, spunea transțiant că "Partea română a blocat negocierile asupra încheierii Tratatului de bază insistînd că Ucraina să denunțe Pactul Ribbentrop-Molotov" și că "Ucraina se teme că orice denunțare a Pactului ar putea face ca România să-și exprime pretenții teritoriale față de regiunile pierdute în 1939", în vreme ce purtătorul de cuvînt al Ministerului Român de Externe declară că în cadrul discuțiilor au fost înregistrate "progrese".

În aceste condiții, atât negocierile româno-ucrainene, cât și cele româno-ruse, vor trea datorită divergențelor vizînd includerea referirii la Pactul Ribbentrop-Molotov în cele două documente cu valoare juridică. Dar dacă, în ceea ce privește tratatul cu Rusia, o asemenea posibilitate nu este exclusă, negocierile cu Ucraina fac ca acest deziderat să fie mai puțin realizabil. Stadiul actual al tratativelor, atât cu Rusia, cât și cu Ucraina, ar putea anticipa cel mult parafarea celor două tratate politice de bază. □

NOTE:

1. Cronica Română, 7 martie 1996, care citează după ITAR-TASS declarația ambasadorului Volodimir Vasilenko, șeful

delegației ucrainene la negocierile bilaterale, care au loc la nivel de experți.

2. Gabriel Andreeșcu, Renate Weber, Valentin Stan, "Relațiile României cu Republica Moldova" în *Studii Internaționale*, nr. 1, aprilie 1995.

3. Anton Buteiko, prim-adjunct al ministrului ucrainean de externe, preluat de Agenția Reuters, 9 aprilie 1996.

4. *Curierul Național*, 8 aprilie 1996, care preia după ITAR-TASS, declarația adjunctului ministrului rus de externe, Serghei Krîlov.

5. Ibid.

6. Reprezentanții români la Consiliul European au lansat – după admiterea Rusiei în CE – o acțiune de strîngere de semnături pentru restituirea tezaurului românesc de la Moscova, dat fiind că printre cele 20 de angajamente asumate de Rusia în momentul aderării, ca membru cu drepturi depline, la Consiliul European, se numără și rezolvarea rapidă a problemelor legate de restituirea generală a bunurilor reclamate de statele membre ale Consiliului. După cum scria cotidianul moscovit *Komsomolskaia Pravda* (31 ianuarie 1996, preluat de Radio România Actualități) este vorba despre 93 de tone de aur, provenind din fondul de aur al Băncii Naționale a României, încredințate spre păstrare Rusiei, prin dispozițiile guvernului român, în decembrie 1916, perioadă în care România se afla sub ocupație germano-austriacă. Conform documentelor citate de *Komsomolskaia Pravda*, Bucureștiul a trimis la Moscova 1.738 lăzi cu aur și două lăzi cu bijuterii ale Reginei Maria, însă "Lenin a ordonat distrugerea tuturor dovezilor privind proveniența aurului românesc, «anonimizarea» lui și introducerea acestuia în bilanțul serviciului valutar al partidului".

7. "NATO Rationalizes its Eastward Enlargement", Chapter 5. B "What Prospective New Members Will Need to Do Politically to Prepare Themselves for Membership", în *Transition*, vol. 1, nr. 23, 15 decembrie 1995.

8. Ambasadorul Volodimir Vasilenko, într-un interviu acordat cotidianului *Vocea României* din 4 martie 1996, după încheierea celei de-a șasea runde de negocieri.

9. Declarația Ministerului Afacerilor de Externe al Ucrainei din 12 decembrie 1995.

SABINA FATI – Post-graduate studies in Journalism and Political Sciences.

Currently, she works as press correspondent of Radio Free Europe.

▼ Perspectiva
“dinăuntru”

Tradusă în limba română după 23 de ani de la apariția în Franța, lucrarea lui Réne Girard reduește în atenție una dintre cele mai originale și seducătoare teorii în domeniul antropologiei culturale, dar care, prin raportarea deloc encomiastă la structuralism și psihanaliză, nu s-a bucurat de un succes asemănător cu al acestora. Amendarea metodologică a celor două tipuri de cunoaștere antropologică a fost realizată de pe poziția reconsiderată a funcționalismului, de către un etnolog francez format la școala academismului american. Întreprinderea sa a fost provocată de neputința explicării complete a originii lumii, dovedită de toate teorile consacrate ale antropologiei culturale sau sociale.

Réne Girard și-a început cariera în critica literară cu un uimitor ese, *Minciună romantică și adevăr romanesc* (tradus în românește în 1972, la Editura Univers), prin care propunea drept unitate generală de analiză literară *triunghiul dorinței*, prezent în toate mariile opere literare – Cervantes, Stendhal, Proust, Dostoievski. Conform schemei triunghiulare, un personaj va imita în totdeauna un model dezirabil, care devine mediator prestigios în procesul de obiectivare a unui scop. Prințipiu de funcționare a triunghiului dorinței este *mimesisul*, aceeași imitare contagioasă care se regăsește în comportamentul ritualic fundamental pe violență nediferențiată, generatoare de sacru. Frica de diferență, pe care membrii unei comunități inferioare o manifestau precum pănător în fața străinilor ori în cazul oricărui eveniment neprevăzut ivit în sănătatea grupului (precum gemenii, fratria

Un alt autor indicat drept inspirator al teoriei sale, dar în relație de opozitie, este Émile Benveniste, cu al său *Dictionnaire des institutions indo-européennes*. Benveniste, sprijinit pe argumente lexicale preluate din elina veche, elimină abuziv dualitățile din semantica unor termeni ca *hieros*, *Kratos*, *krateros*, motivul nefiind altul decât respingerea identității violenței cu

divinul. În fața evidenței lingvistice probate de *krateros*, Benveniste invocă hazardul, vinovat de reunirea a două cuvinte în aceeași vocabulă, fapt săfctionat de Girard: “*Krateros*-ul bun al zeilor și al eroilor e una cu *krateros*-ul rău al monștrilor, epidemiilor și fiarelor sălbătice” (p. 286). Ambivalence este evaluată ca principiu universal al comportamentului primitiv. În aceste condiții, epistemologia propusă de funcționaliști se dovedește dacă nu greșită, atunci deficitară în fumizarea explicației cuprinzătoare a fenomenelor sociale, cu precădere a celor legate de originile nebuloase ale omenirii. Transformarea sacrificiului ritualic singeros, prin schimbarea centrării de pe victimă îspășitoare pe cea simbolică, se reflectă în dublu proces de substituție, destinat liniștirii cathartice a grupului primitiv prin terapia violenței. O primă substituție este cea a tuturor membrilor unității cu unul singur (victimă îspășitoare). Cea de-a doua vizează substituirea victimei originare a unei noi victime provenite dintr-o categorie sacrificabilă, exterioară comunității (victimă ritualică). Teza funcționalistă clasică, prin care fiecărui efect îi corespunde în mod necesar o cauză proprie, este amendată de antropologia religioasă a lui Girard, tributară funcționaliștilor Malinowski, Radcliffe-Brown, Durkheim. După Réne Girard, două cauze distincte, aflate în raport de opozitie, produc același tip de efect: două rațiuni ale violenței sacrificiale conduc spre un sacru identic, căruia i se supune toată comunitatea. Pentru Émile Durkheim, sărbătoarea este priilejul unei “masive asemănări”, inspiratoare a extazului colectiv, iar pentru Freud ea întruchipează un “exces permis” și reprezintă momentul unic al violării tabuuriilor sexuale. La Réne Girard, sărbătoarea ritualică rezolvă criza sacrificială prin mijlocirea stă-

rilor paroxistice, în genul anti-sărbătorilor descrise de tragediile grecești – prelungiri mitologice (precum *Bachantele* de Euripide, *Oedip rege* sau *Oedip la Colona* de Sofocle).

Mult mai intransigent se arată Réne Girard cu metoda psihanalitică în etnologie. Este analizat Sigmund Freud în *Totem și tabu și Moise și monoteismul*, iar complexul Oedip este revizuit radical. “Ce pot disimula paricidul și incestul cînd apar în plină zi? Un paricid și un incest și mai bine ascunse?” (p. 129) – se întrebă retoric antropologul francez pentru a dezvăluia fundația fragilă a psihanalizei, care le consideră “sensul sensului”. Teoria freudiană este vulnerabilă din start. Utilizând mitul lui Oedip în *Totem și tabu*, Freud “nu putea nimeri mai rău”, deoarece “în calitatea sa de tată primordial, el (Oedip – n.n.) nu poate avea tată și ne-ar veni foarte greu să-i atribuim cel mai mic complex patern” (p. 224). Girard îl acuză pe părintele psihanalizei de mistificarea lui Oedip din considerente pur dogmatice. Freud ar fi fost la un pas de revelarea originii adevărate a religiei atunci cînd descoperea că după uciderea tatălui frații nediferenția intră într-un conflict singeros privind posesia femeilor, adică în criza sacrificială. De altfel, însuși Freud proclamă la un moment dat funcția religioasă a interdicților, ignorând psihologismul îngroșat al complexelor și fantasmelor. Psihanalistul greșește iremediabil atunci cînd propune un imaginar contract anti-incestuos, în genul contractului social al lui Rousseau. Tezele din *Totem și tabu* sunt aplicate, mai departe, istoriei poporului evreu care își ucide profetul salvator, descrisă în *Moise și monoteismul*. Prin detașarea prejudecăților, din interpretare rămîne esența fondatoare, i.e. violența fondatoare, a reciprocității – lipsită de altă rațiune decît cea a metafizicii destinate a reglementa raporturile colective cu divinitatea.

Rationalizarea răzbunării, consfințită prin sistemele juridice primare, printr-o contopire deliberată a justiției cu legea talionului, se supune voinței sacre a transcenției. Réne Girard contestă și virtuile mult trîmbătă ale structuralismului de inspirație Lévi-Strauss. Neagă excluderile perspectivei “din afară” pe care Lévi-Strauss o invocă în înțelegerea mitologiilor. Structura permuatantă a sistemului nu poate fi perceptă decît de la o suficientă distanță, necesară delimitării și constituiri identităților – spun structuraliștii. Perspectivea lui Girard reconsideră raporturile interne, în convingerea că doar din interior pot fi detectate diferențele. “Putem întotdeauna integră perspectiva dinăuntru în perspectiva din afară; nu putem integră perspectiva din afară perspectivei dinăuntru. Trebuie să fondăm explicația sistemului tocmai pe reconcilierea celor două perspective...” (p. 172). Un alt defect al structuralismului ar consta în excesivul tehnism al analizei, erijat într-un formalism care ia de la sine înțeleasă trecerea de la natură la culturală și dedramatizează tot procesul evolutiv. Eroarea constă de fapt în pozitivismul supralicitat al etnologiei structurale, în accentul pus exclusiv pe regulă pozitivă, strict inginerească: prohibirea incestului se datorează doar rațiunii de marfă a femeii în societatea primitivă, iar rudenia devine surșă exclusivă de beneficii sociale. Incapacitatea analizei structurale de a pătrunde într-o gîndire primitivă, care înglobă într-un tot diferență și non-diferență, provine din intenția declarată a demitizării, din obturarea accesului spre descoperirea sacrului și a originii religiosului. Sacrul este imposibil de cuprins în structuri logice.

Slalomul printre mari teorii antropologice ale secolului al XX-lea i-a

Daniel SĂULEAN

* Réne Girard, *Violența și sacrul*, Editura Nemira, București, 1995.

Cărți și autori

▼ Mărturii despre Canal

Entuziasmul general din decembrie 1989 a născut, printre altele, un brusc interes al românilor pentru cunoașterea "istoriei adevărate" a perioadei comuniste. Astăzi, făcind un bilanț al aparițiilor post-decembriste, se constată că, în afara nenumăratelor articole din ziar și reviste, a lucrărilor cu caracter memorialistic și a volumelor ce reunesc emisiunile redactorilor de la Europa Liberă, singurele cărți "serioase" despre comunismul românesc rămân traducerile unor autori aflați în exil: Ghiță Ionescu și Vladimir Tismăneanu. Dintre autori "autohtonii" care au trăit în România sub regimul comunist până în 1989 nici unul nu a publicat, încă, o analiză legată de perioada postbelică.

În acest sens, cartea Doinei Jela*, dedicată primului proces al "sabotatorilor" de la Canal, este o premieră. Subiectul abordat nu este dintre cele care au ținut "capul de afiș" în presă sau unul despre care să existe ample referiri în memorialistică. Procesele de la Canal, după ce au făcut vîlvă în epocă, au fost îngropate în uitare odată cu părăsirea acestei construcții gigant. În plus, autoarea a avut inspirația de a centra discuția în jurul unui personaj relativ mărunt, în care să se poată regăsi fiecare dintre cei care și-au dus existența anonimă sub comunism. Este vorba de mecanicul de locomotivă Nichita Dumitru, unul dintre cei execuți în urma sentinței pronunțate în primul proces înscenat "sabotatorilor" care, ne spune soția acestuia, "trebuia să însăşiminte și clasa muncitoare, nu numai intelectualitatea" (p. 7).

Meritul principal al acestei lucrări constă în faptul că nu este, și nici nu ar

fi putut fi, o simplă "carte scrisă din cărti". Pe lîngă sursele ușor accesibile celor interesați, cum ar fi presa vremii sau lucrările cu caracter memorialistic apărute după 1989, autoarea a consultat un mare număr de documente inedite din Arhivele Statului, Constanța, multe dintre ele fiind reproduse, integral sau parțial, în volum.

Remarcăm dintre acestea fragmentele din stenogramele ședinței de "demascare a dușmanilor poporului", din 5-6 august 1952, și ale procesului desfășurat între 29 august și 1 septembrie, același an. Doina Jela și-a completat cercetările din archive cu cele de istorie orală, mergind pe urmele tuturor celor care ar mai fi putut oferi informații referitoare la cei implicați în procesul "sabotatorilor". Cele mai multe mărturii aparțin fiicei lui Nichita Dumitru, corespondență purtată cu aceasta fiind în cea mai mare parte reprodusă în volum. Atmosfera procesului este recreata și de amintirile, alterate însă de trezerea anilor, ale unuia dintre cei condamnați în lotul următor de sabotori și ale unuia dintre avocații numiți din oficiu pentru a-i apăra pe acuzați.

În ciuda efortului făcut de a reconstituîi cît mai fidel procesul de la Canal, cartea Doinei Jela rămîne spectaculoasă numai pentru publicul larg. Lipsa unor studii istorice sistematice transpare în modul neprofesional în care autoarea publică documentele și care autoarea publică documentele și întocmește aparatul critic, nerescrivînd regulă elementară a unei minime obiectivități necesare la redactarea unei lucrări de acest gen. Faptul că Doina Jela recunoaște deschis că nici nu a

* Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist: 29 august - 1 septembrie 1952*, Editura Humanitas, București, 1995

intenționat să scrie "o carte imparțială" (p. 11), fără implicare emoțională, nu-i ajută pe eventualii specialiști interesați de subiect, care cu greu vor putea folosi această carte drept "o piatră de temelie" pentru viitoarele cercetări.

În ceea ce privește interpretarea documentelor studiate, concluziile autoarei nu sunt întotdeauna dintre cele mai fericite. Doina Jela a căutat să înțeleagă ceea ce s-a întîmplat, încercând să reînvie personajele principale ale procesului, în mod special pe Nichita Dumitru, ca simpli eroi de roman, necunoscînd în profunzime perioada istorică în care s-au desfășurat evenimentele respective. Regimul comunist nu a fost unul și același din 1946 și pînă în 1989. Pentru a putea scrie despre anii '50-'52, nu trebuie ignorat faptul că acești ani au reprezentat apogeul stalinizării României, al transformării tuturor structurilor politice, economice și sociale în conformitate cu cele experimentate deja în URSS.

În consecință, o astfel de analiză nu poate fi făcută în afara cunoașterii modelului sovietic. Doina Jela nu pare să fi consultat lucrări generale referitoare la stalinism, pentru că, dacă ar fi făcut-o, ar fi știut că și pentru procesul "sabotatorilor" a existat o "matriță" în URSS, alta decât cunoscutul proces al liderilor de partid Zinoviev și Kamenev, la care face trimitere (p. 230). Modelul procesului de la Canal este procesul din 1928 al inginerilor de la minele Šakhti din regiunea Donbas, cel cu care se înăgurează aşa-zisa perioadă a Marii Terori. Contextul istoric în care au avut loc cele două procese este similar: începutul unei industrializări forțate, înfăptuită pe baza planurilor cincinale. Legislația comună consideră orice eșec în îndeplinirea planului drept sabotaj al economiei naționale,

prevăzîndu-se pedepse care mergeau pînă la condamnarea la moarte. Procesele trebuiau să aibă un caracter exemplar, avînd ca scop intimidarea forței de muncă din industrie.

Un alt fapt insuficient cunoscut de autoare este modul în care erau instrumentate procesele de tip stalinist. Mechanismul acuzării, după modelul introdus de A.I. Vișinski, se baza pe recunoașterea vinovăției de către inculpați, obținută, în general, în urma constrîngerilor fizice și psihice. Astfel, devine inutil ca autoarea să se întrebe de ce în proces nu s-au folosit ca probe neregulile constatate de diversele comisii care inspectaseră activitatea de pe şantier (p. 93).

Lipsa studiilor istorice se ghicește și din ideea destul de vagă pe care o are Doina Jela despre istoria mentalităților, invocată de mai multe ori de-a lungul lucrării. Această ramură relativ recentă a istoriei, puțin practicată la noi în timpul comunismului, este confundată de autoare cu simple interpretări psihologice empirice. În acest sens, referitor la temenii în care sunt judecate relațiile dintre conducerea română și consilierii sovietici, se afirmă că "prinși în elanul muncii lor, specialiștii români nu observă că specialiștii din țara vecină nu le sunt colaboratori, ci stăpâni" (p. 31). Prezența acestor consilieri era justificată oficial printr-o convenție prin care România cerea URSS să trimită specialiști sovietici, care să acorde asistență pentru crearea noilor structuri statale, de tip comunista. Consilierii sovietici au supravegheat întreaga activitate politică și economică din România pînă în 1957, cînd au început să fie marginalizați pînă la îndepărterea lor totală, în 1962. Prezența lor la un obiectiv de importanță Canalului Dunăre-Marea Neagră, unde, în plus,

Cărți și autori

cea mai mare parte a forței de muncă era asigurată de deținuți politici, a fost un lucru "normal" în acea perioadă. Dincolo însă de această convenție oficială, la începutul anilor '50, elita comună românească, începînd de la nivelul directorilor și pînă la vîrful piramidei, știa foarte bine că nu avea nici o legitimitate în afara Moscovei; în consecință, obedieneța față de consilierii sovietici era un act conștient și deliberat din partea lor.

Nu am fost prea dănică cu laudele la adresa cărții, nu pentru că aceasta nu le-ar fi meritat, dar am preferat ca în loc de a scrie încă o recenzie elogioasă la adresa ei, să încerc să arăt și care sunt limitele lucrării față de canoanele elementare ale științei istorice. Ceea ce merită subliniat încă o dată este pionieratul pe care îl face Doina Jela. În acest sens, faptul că autoarea nu are pregătire de istorie nu face decît să dovedească criza în care se află specialiștii în istorie contemporană, care nu reușesc să rescrie, cu onestitate și profesionalism, istoria recentă a României. Sperăm ca noile generații de istorici să reușească.

Cristina PETRESCU

▼ Sfîrșitul iluziilor

O cronică a unor vremuri triste, în care speranțele unei reveniri la normalitatea unui sistem politic democratic se năruiau treptat, pe fondul ascensiunii micului trib de mercenari ai Moscovei, protejat părintește de Armata Roșie. Cele trei luni ale guvernării Rădescu (6 decembrie 1944 – 1 martie 1945), reprezentă un timp care, în perspectivă istorică, pare că se dilată, concentrîndu-se în el tragicul înregi "soviet-

tizari" a României. A fost o guvernare al cărei sfîrșit a stat, inevitabil, sub semnul Conferinței de la Ialta (4-11 februarie 1945) dar, mai ales, sub semnul aceluia "acord al procentajelor" pe care Churchill l-a negociat cu Stalin la Moscova, la 9 octombrie 1944.

Cartea* profesorului Dinu C. Giurescu propune o analiză a guvernării generalului Nicolae Rădescu, privită în contextul mai larg al evenimentelor cuprinse între lovitura de stat de la 23 august 1944 și instalarea guvernului "democrat-popular" al lui Petru Groza, la 6 martie 1945. De altfel, volumul debutează cu o analiză în 14 puncte a loviturii de stat de la 23 august 1944 (pp. 1-46). Avînd în vedere numărul imens de lucrări dedicate "actului de la 23 august", această introducere ar putea părea inutilă. Cu toate acestea, cititorul va găsi pe parcursul celor 46 de pagini cîteva lucruri noi, care depășesc platitudinea interpretărilor partizane de dinainte de "revoluția de la 1989" sau a celor parțial reciclate, de astăzi. Astfel, în "Metamorfozele istoriei" (p. 4) autorul studiază modul în care istoriografia "curteană" din timpul României comuniste a descoperit sensuri și semnificații noi pentru un eveniment în care comuniștii au veselenit un rol cu totul minor. Criza de legitimitate a comuniștilor români a impulsat "confiscarea" loviturii de stat din august 1944, care a devenit, peste ani, în mitologia pitică a statului-partid, "revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă" (pp. 6-8).

Această metamorfoză a unui eveniment care poartă pecetea Coroanei României reprezentă, indiscutabil, o

* Dinu C. Giurescu, *Guvemarea Nicolae Rădescu*, Editura All, București, 1996.

Cărți și autori

performanță a istoricilor care au scris istorie-la-comandă. De altfel, de la "revoluția lui Horea", din 1784, și pînă la "revoluția" din august 1944, condusă de Partidul Comunist Român, mai era doar un pas. Autorul pledează însă pentru o scriere onestă a istoriei. În acest sens trebuie privită și critica istoriei scrise după metoda "ce s-ar fi întîmplat dacă?". Iată și opinia autorului cu privire la astfel de "analisti": "Una din temele lor favorite este că Mareșul ar fi obținut condiții mai bune de la Soviile dacă ar fi continuat rezistență și, concomitent, negocierile. Cu ipoteze și presupuneri se poate afirma orice. În acest caz nu mai este vorba de aflarea adevărului, ci de alte sotoceli. Atari «comentarii și considerații» au un tel precis: să mențină confuzia în opinia publică; totodată, să reducă, să tăgăduiască aportul personal, inițiativa, curajul și determinarea regelui Mihai cînd a luat hotărîrea la 23 august 1944. «Rescrierea» istoriei pentru țăruri politice continuă – pentru unii – și în prezent" (p. 21). Ar fi fost utile și cîteva exemple, mai ales pentru "citorul de rînd", care poate fi sedus mult mai ușor de istoria romană și "secreta".

Generalul Rădescu a fost numit prim-ministru în urma demisiei generalului Sănătescu care, între 23 august și 2 decembrie 1944, prezida două guverne. La 2 decembrie 1944, generalul Constantin Sănătescu demisiona în urma crizei de guvern provocată de ministrul comuniști. La 14 noiembrie 1944, Sănătescu își notase în jurnal: "Comuniștii își umnează planul dictat de Moscova și scot masele de lucrători la manifestații. Ministrul comuniști din guvern nici nu se interesează de treburile departamentelor lor, fiind ocupati cu întrunirile și discursurile incendiare ce trebuie să țină la aceste întruniri.

Sufletul Partidului Comunist Român este o evreică – Ana Pauker –, sosită din Rusia, și un ungur – Vasile Luca. (...) Cu toate apelurile ce fac către membrii guvernului, nu găsesc înțelegerea necesară la comuniști de-a neașterne pe lucru serios și a scăpa țara asta din greutățile prin care trece." (Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Humanitas, București, 1993, p.181).

Parcurgînd evenimentele din timpul celor 90 de zile ale guvernului presidat de generalul Nicolae Rădescu, cititorul este asaltat de multitudinea de evenimente în desfășurare rapidă. Volumul este destinat cu precădere specialiștilor, dar și acelor amatori avizați, interesati de istoria României postbelice. Subcapitolul destinat "guvernării propriu-zise" (pp. 61-100) este foarte dens și destul de arid. Cred însă că o lectură atentă a legislației adoptate poate duce la identificarea rădăcinilor, încă bine ascunse, ale răului ce urma să vină. Este vorba, în primul rînd, de legile privind criminalii și profitorii de război (pp. 82-94). De altfel, începînd cu toamna lui 1947, cînd comuniștii declanșează "vînătoarea de capete", principala acuzație adusă dușmanilor politici va fi aceea de fasciști sau criminali de război. Pentru cei interesati, menționez, în acest sens, articolele din *Scînteia* anului 1947, semnate de Silviu Brucan, unul dintre campionii "democrației populare" românești.

Dragoș PETRESCU

▼ O deconstrucție necesară

Centrul de Istorie a Imaginarului al Universității București, coordonat de profesorul Lucian Boia, a publicat o cu-

* Lucian Boia (coordonator), *Miturile comunismului românesc*, Editura Universității, București, 1995.

Cărți și autori

cum și propensiunea regimurilor comuniste spre existență simbolică.

În acest volum mai semnează arhitecții Mariana Celac ("O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură"), Alexandru Beldiman ("Victoria Socialismului – Casa Poporului:

o ruptură în istoria capitalei") și Alexandru M. Sandu ("Cinci repere de «putere» pentru ieșirea din diletanțismul arhitectural-urbanistic"); filologii Eugen Negrici ("Mitul patriei primejduite"), Antoaneta Tănasoiu ("Un Făt-Frumos de laborator, un Făt-Frumos de tip nou: omul nou"), Sanda I. Ducaru ("«Religia» cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniști"); istoricii Lucian Boia ("Un nou Eminescu: A. Toma"), Ovidiu Cristea ("Frontul românesc antilotoman în secolele 14-15: realitate istorică sau mit istoriografic"), Adrian Cioroianu ("Lumina vine de la Răsărit"), Adrian Drăgușanu ("Nicolae Bălcescu în propaganda comunistă"), Marcel Bîlciu, încă student, ("Istorie și poezie în Moldova sovietică") și tînărul cercetător al Institutului de Studii Sud-Est Europene, Petre Guran ("Colectivizarea între mit și realitate").

Așadar, toți cei ce semnează în acest volum se străduiesc să marcheze distanța între discurs și istorie în perioada 1948-1989. În afară de arhitecți, care sunt tributari altrei paradigmă (și din rîndul căror lipsește, din păcate, Augustin Ioan, recunoscut pentru cercetările sale asupra discursului arhitectural utopic din timpul regimurilor totalitare – a se vedea cările *Arhitectură și putere*, București, 1994, și *Celălalt modernism*, București, 1995), ceilalți sunt influența vizibil de cercetările de excepție din domeniul mitologilor moderne ale lui André Rezler (*Mythes politiques modernes*, Paris, 1981), Raoul Girardet (*Mythes et mythologies politiques*, Paris, 1986), și Lucian Boia (*La Mythologie scientifique du Communisme*, Caen, 1993).

O remarcă în plus am dorit să facem la articolul profesorului Zoe Petre ("Promovarea femeii sau despre destrucțarea sexului feminin"), în care formația intelectuală de istoric al Greciei antice a permis analogii fecunde cu diverse aspecte ale societăților de mult apuse, știută fiind dimensiunea simbolică a existenței acestora, pre-

ale voievozilor de atunci nu erau decît acțiuni disparate, individuale, și nici-decum rezultatul unei gîndiri politice unitare, element care nu se potrivea cu spiritul epocii, dar a căruia invenție slujea fondul protocronist al ideologiei oficiale.

Adrian Drăgușanu, profesor la licență "I.L. Caragiale", urmărește figura lui Nicolae Bălcescu în istoriografia și imaginariul istoric din perioada cuprinsă între 1948 și 1989, precizînd de fiecare dată imaginea acestuia funcție de cerințele ideologice: "De la revoluționarul radical și internaționalist al anilor sovietici, omul nu se oglindește în mitul lui Bălcescu în etapa 1960-1974 ca luptătorul romantic, pentru a-și căpăta chipul de apărător al spiritului național românesc în perioada cultului personalității" (p. 165).

În fine, Adrian Cioroianu, preceptor la Facultatea de Istorie a Universității București, analizează documentat imaginea Uniunii Sovietice în România postbelică (1944-1947) în toate coordonatele sale: superioritatea geopolitică, tipul deumanitate, știință banalizată ajunsă fapt cotidian.

În încheiere, am dorit să precizăm că volumul discutat a fost însoțit de un altul, intitulat *Miturile istorice românești*, care-l completează fericit și care definește caracterul de atelier al Centrului de Istorie a Imaginarului prin participarea masivă a studenților profesorului Lucian Boia.

În perspectivă, Centrul își propune un al treilea volum, care va avea aceeași tematică, substanța fiind constituită din comunicările prezentate cu ocazia Sesiunii anuale organizată în decembrie 1995.

Laurențiu VLAD

Semnale

CONSTANTIN STERE

Social-democratism sau poporanism?
Editura Porto-Franco, Galați,
1996, pag. 321, lei 3.500

Între valorile reprimate ale culturii române, C. Stere a ocupat și ocupă, din păcate, unul dintre primele locuri. Recuperarea operei sale este un imperativ al etapei postdecembriște, dacă ea este cu adevărat o etapă a recuperărilor de valori reprimate în fostul regim din România.

Așa cum a făcut-o în 1907, Constantin Stere propune social-democraților români de la sfîrșitul secolului al XX-lea o temă de meditație asupra dezvoltării societății românești. Actualitatea ei este acum de un tip special: înțelegem mai bine de ce comunismul nu putea învinge în timp, deși se declara invincibil.

I. ALEXANDRESCU;

I. BULEI; I. MAMINA,

I. SCURTU

Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994)
Mediaprint, pag. 412

O referință necesară pentru studierea scenei politice românești, redactată de patru cunoscuți istorici. Enciclopedia ne prezintă toate formațiunile politice care au activat în România, împărțite pe trei capitole.

În prima parte a cărții sunt incluse partidele care au avut o influență notabilă în viața politică românească, începând cu 1875, cînd a fost creat Parti-

dul Național Liberal, și pînă în 1989, cînd Partidul Comunist și-a încetat activitatea. În partea a doua sunt prezentate cele care au avut o existență efemeră, în final fiind consemnată lista tuturor formațiunilor politice înregistrate în urma decretului-lege din 31 decembrie 1989.

Recuperarea operei sale este un imperativ al etapei postdecembriște, dacă ea este cu adevărat o etapă a recuperărilor de valori reprimate în fostul regim din România.

Așa cum a făcut-o în 1907, Constantin Argetoianu propune social-democraților români de la sfîrșitul secolului al XX-lea o temă de meditație asupra dezvoltării societății românești. Actualitatea ei este acum de un tip special: înțelegem mai bine de ce comunismul nu putea învinge în timp, deși se declara invincibil.

În acest nou volum, proza memorialistică a boierului de la Breasta continuă să surprindă și să desfete, consacrand un mare scriitor român.

În afară de o sută de portrete ale protagonistilor lumii noastre politice, arta scriitoricească în care Argetoianu exce-

lează, un capitol aparte este acordat arestărilor liderilor comuniști în mai 1921.

Se poate spune că în lupta sa împotriva comunismului, Argetoianu a înregistrat, în anii 1920-1921, o victorie. După treizeci de ani, comuniștii aveau să-și ia revanșa.

Constantin Argetoianu murea în 1955, la vîrstă de 84 de ani, în închisoarea de la Sighet. Avea însă să lase o operă memorialistică de primă mărime.

DANIEL BARBU
Scrisoare pe nisip.
Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea
Editura Antet, București,
pag. 158, lei 3.000

O carte despre timp și percepția eternității, despre măsura și chipurile durei, despre istorie și credințe, despre cărți și felul în care sunt citite, despre moarte și imaginile lumii de dincolo, despre scriere și, nu în cele din urmă, despre privire și despre toate lucrurile care au putut-o atrage.

Toate aceste subiecte, disparate la prima vedere, compun de fapt un singur obiect istoric: timpul.

Pe scurt, o carte despre timp, despre atitudinile față de timp și despre felul în care au fost private, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și pînă la începutul celui de-al XIX-lea, lucrurile care îl măsoară și care îl exprimă. O carte despre timp și despre privire.

LLOYD C. GARDNER
Sfere de influență. Împărțirea Europei de către marile puteri la München și la Yalta
Ediția Elit, Colecția "Memento",
pag. 400, lei 6.000

O carte care ne introduce în culisele marilor decizii în perioada 1938-1945.

Vechiul regim a gestionat cu zgîrcenie traducerile lucrărilor referitoare la cel de-al doilea război mondial. Acest volum contribuie la acoperirea

golului din jurul unui subiect controversat – acordurile dintre "cei trei mari". Cartea se bazează pe un consistent material documentar, aparținând principalilor actori politici.

Din păcate, toate aceste surse sunt numai de proveniență americană, poziția sovietică fiind analizată doar prin reflectarea ei în aceste documente sau în alte lucrări similare.

GABRIEL A. ALMOND,
SIDNEY VERBA

Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni
traducere și studiu introduciv Dan Pavel, CEU Press, Editura DU Style, București, 1996,
pag. 391.

Considerat a fi cel mai bun studiu de politică comparată din ultima jumătate de secol, volumul de față este unul dintre primele zece titluri de pe lista lecturilor democratice, deoarece face parte din categoria cărților care, numai ele, pot răspunde anumitor întrebări.

În spațiul politicologiei românești, carteau lui Gabriel A. Almond și Sidney Verba acoperă un deficit științific.

Pentru un supraviețuitor al sistemului totalitar comunist, lectura unei astfel de cărți reprezintă unul dintre cele mai eficiente antrenamente pentru a face față regimului politic al viitorului, democrația liberală.

Contents

2. Editorial	Stelian Tănase	Puzzle from the Dark
5. Political Ceremonies	Mihai Coman	Political Power: Carnival and Celebrations
9.	Cristina Lascu	"I have been in Arcadia too"
12.	Lucian Boia	The Recourse to History
16.	Delia Vlad	The Ritual Construction of the Political Reality
20.	Anișoara-Henrieta Mitrea	Symbolic Aspects of the Political Carnival
22. Interview	Walter Bacon in dialog with Stelian Tănase	On Mentality and Opening
27. The Anatomy of Communism Document 1956		A Letter from Gyorgy Lukacs to Janos Kadar
28.	Document	The Plenary Session of the CC of the RCP, October 22, 1945
33.	Florin Șperlea	The Communization of Romania
36. Nationalism	Alina Mungiu-Pippidi	The Problem of the Transethnic Democracy (II)
42. Debates	Adrian Marino	Romanian Politology: Aspects and Tendencies
45. International Politics	Petru Dumitriu	NATO's Extension – Internal Perceptions
50.	Marian Chiriac	The Difficulties of Peace Implementation
54.	Sabina Fati	Romania's Relations with Russia and Ukraine
58. Books and Authors	Daniel Săulean	Réne Girard, <i>Violența și sacrul</i>
60.	Cristina Petrescu	Doina Jela, <i>Cazul Nichita Dumitru</i>
61.	Dragoș Petrescu	Dinu C. Giurescu, <i>Guvernarea N. Rădescu</i>
62.	Laurențiu Vlad	Lucian Boia, <i>Miturile comunismului românesc</i>
64. Books Reviews		